

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

Кваліфікаційна наукова праці
на правах рукопису

КОВАЛЬ КРИСТИНА ПАВЛІВНА

УДК 005:364:061.1ЄС(043.3)

**МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ
ПОСЛУГ НА ОСНОВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

07 Управління та адміністрування
073 - Менеджмент

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ К.П. Коваль

Науковий керівник
доктор економічних наук, професор
Бутко Микола Петрович

Чернігів – 2021

АНОТАЦІЯ.

Коваль К.П. Механізми удосконалення надання соціальних послуг на основі європейських стандартів соціального захисту населення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 – Менеджмент. – Національний університет «Чернігівська політехніка» МОН України, Чернігів, 2021.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо механізмів удосконалення надання соціальних послуг на основі європейських стандартів соціального захисту населення.

На основі критичного аналізу підходів до трактування поняття «соціальні послуги» встановлено, що розуміння його дещо звужено, та, зазвичай, зводиться до підтримки найбільш вразливих верств населення, в той час як в умовах переформатування владних повноважень саме соціальні послуги мають стати міцним підґрунтям для гармонізації суспільних відносин, котрі сприяють підвищенню добробуту населення регіонів.

Проаналізовано особливості надання соціальних послуг у країнах ЄС та встановлено, що виклики, які наразі стоять перед сферою надання соціальних послуг європейських країн – недофінансування; брак кваліфікованих кадрів; недостатня ефективність сфери надання соціальних послуг на місцевому рівні внаслідок регіональних диспропорцій; переважання грошових трансфертів; необхідність адаптування наявного спектру послуг до викликів сучасності, що пов'язані із зміною демографічної структури, сфери зайнятості внаслідок технологічного розвитку та цифровізації, глобалізації; відсутність чіткого розподілу владних обов'язків; недостатня інтеграція послуг – притаманні й Україні. Проте такі позитивні аспекти, як децентралізація надання соціальних послуг, деінституалізація послуг із догляду, поєднання пасивної й активної соціальної політики, заслуговують на увагу щодо можливості адаптування до діючої практики в Україні.

Представлено концептуальний підхід до функціонування механізму надання соціальних послуг, який передбачає створення ефективного та дієвого ринку надання соціальних послуг з урахуванням факторів як внутрішнього (рівень освіти, стан здоров'я, сімейні обставини, відношення до відповідальності за власний добробут), так і зовнішнього (географічне положення, глобалізація, політична ситуація, економічний розвиток, демографічні тенденції, науково-технічний прогрес, культурне середовище) факторів. Функціонування механізму неможливе без урахуванням таких понять, як «сукупний соціальний ефект» використання інструментів надання соціальних послуг по відношенню до їх суспільно корисної вартості та «сукупний економічний ефект» заходів, наданих учасникам соціальних послуг по відношенню до потреб клієнтів.

Аналіз показників демографічної ситуації в Україні, що безпосередньо пов'язані із механізмом надання соціальних послуг – аналіз чисельності населення, місць поселення, статево-вікових груп дає змогу зробити висновки щодо потенційних клієнтів та видів послуг, у яких існує потреба – дозволив зробити наступні висновки: Україні притаманний процес депопуляції; зменшення щільності населення на регіональному рівні обумовлена не лише міграційними потоками до та з інших країн, але й потоками людей у межах національної території; загальний коефіцієнт народжуваності постійно зменшується, проте у сільській місцевості є дещо вищим, ніж у міській; спостерігається значна зміна вікової структури населення України, а саме скорочення частки працездатного населення, а коефіцієнт вікової залежності вказує на переважання осіб у віці 65 років і старше над дітьми.

Аналізуючи основні тенденції у сфері зайнятості населення України встановлено: рівень зайнятості населення зростає досить повільно та є недостатнім для подолання наслідків скорочення та старіння населення країни; частка працюючих осіб в домогосподарствах, що проживають у великих містах та у сільській місцевості зростає, хоча й повільно, проте відповідна частка у домогосподарства, що мешкають у маленьких містах

залишається незмінною; серед економічно неактивного населення України переважають жінки, до того ж значна їх частка припадає на мешканців сільської місцевості. Окрім того проаналізовано причини економічної неактивності, рівень освіти економічно неактивних осіб, а також відношення населення до відповідальності за власний добробут.

Представлено структуру надання соціальних послуг за наступними спрямуваннями: за формою надання соціальних послуг; за цілями державної соціальної політики, в залежності від провайдера соціальних послуг та за цільовими групами.

Запропоновано концептуальний підхід до комплексного інтегрального оцінювання рівня модернізації сфери надання соціальних послуг регіонів України, що дає змогу провести методологічно коректні зіставлення та ранжування регіонів як за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг, так і за окремими його складовими, а саме рівнем модернізаційного стану економічної сфери, демографічної складової, а також за станом сфери зайнятості.

З метою подальшого удосконалення управління ресурсами соціального захисту окреслено виклики та запропоновано низку інституціональних механізмів щодо: альтернативних джерел фінансування соціальних програм; забезпечення логічної пов'язаності нормативно-правових документів та упорядкування видів соціальної підтримки; інтеграції та децентралізації соціальних послуг; вдосконалення інноваційного ресурсу; ефективного використання інформаційного ресурсу. Представлено механізм модернізації системи управління процесами соціального захисту населення.

З метою розгляду можливості адаптації окремих елементів європейських стандартів соціального захисту населення щодо підвищення якості та ефективності соціальних послуг в Україні проаналізовано основні джерела стандартів соціального захисту населення; окреслено ключові аспекти моніторингу соціальної ситуації в ЄС та виокремлено наступні: інтеграція послуг; діджиталізація надання соціальних послуг; маркетизація соціальних

послуг; залучення інститутів громадянського суспільства до послуг із догляду та виховання; застосування соціального картографування; досягнення балансу поєднання пасивної та активної соціальної політики; впровадження дозволу на тимчасову працю особам, що перебувають на обліку як безробітні.

Ключові слова: соціальні послуги; соціальний захист населення; механізми удосконалення; європейські стандарти; модернізаційний підхід.

ABSTRACT.

Koval K. Mechanisms for improving the provision of social services based on European standards of social protection. - Qualifying scientific work. – Manuscript.

The thesis for a Philosophy Doctor degree in a specialty 073 - Management. - Chernihiv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernihiv, 2021.

The thesis is devoted to substantiation of theoretical and methodological bases and development of practical recommendations on mechanisms of improvement of rendering of social services on the basis of the European standards of social protection of the population.

Based on a critical analysis of approaches to the interpretation of the concept of "social services", it is established that its understanding is somewhat narrowed, and usually comes down to supporting the most vulnerable, while in the context of reforming power, social services should be a solid basis for harmonization. social relations that contribute to improving the welfare of the population of the regions.

The peculiarities of providing social services in the EU countries are analyzed and it is established that the challenges currently facing the sphere of providing social services in European countries such as underfunding; lack of qualified personnel; insufficient efficiency of the provision of social services at the local level due to regional disparities; predominance of money transfers; the need to adapt the existing range of services to modern challenges related to changing demographic structure, employment due to technological development and digitalization, globalization; lack of a clear division of responsibilities; Insufficient integration of

services are characteristic of Ukraine too. However, such positive aspects as decentralization of social services, deinstitutionalization of care services, combination of passive and active social policy, deserve attention to the possibility of adapting to current practices in Ukraine.

A conceptual approach to the functioning of the mechanism of social services, which provides for the creation of an efficient and effective market for social services, taking into account factors both internal (education, health, family circumstances, responsibility for their own well-being) and external (geographical position, globalization, political situation, economic development, demographic trends, scientific and technological progress, cultural environment) factors, is presented. The functioning of the mechanism is impossible without taking into account such concepts as "cumulative social effect" of the use of tools for providing social services in relation to their socially useful value and "cumulative economic effect" of measures provided to participants of social services in relation to customer needs.

The analysis of indicators of the demographic situation in Ukraine, which are directly related to the mechanism of providing social services - analysis of number of population, places of settlements, gender and age groups allows to draw conclusions about potential customers and types of services in need - allowed to draw the following conclusions: Ukraine is characterized by a process of depopulation; the decrease in population density at the regional level is due not only to migration flows to and from other countries, but also to the flow of people within the national territory; the overall birth rate is constantly declining, but is slightly higher in rural areas than in urban areas; there is a significant change in the age structure of the population of Ukraine, namely the reduction of the working population, and the age dependency ratio indicates the predominance of people aged 65 and older over children.

Analyzing the main trends in the field of employment of the population of Ukraine, it is established: the level of employment is growing rather slowly and is insufficient to overcome the effects of population decline and aging; the share of

working people in households living in large cities and in rural areas is growing, albeit slowly, but the corresponding share in households living in small towns remains unchanged; Among the economically inactive population of Ukraine, women predominate, and a significant proportion of them are rural residents. In addition, the causes of economic inactivity, the level of education of economically inactive people, as well as the attitude of the population to responsibility for their own well-being was analyzed.

The structure of providing social services in the following areas is presented: by the form of providing social services; by the goals of the state social policy, depending on the provider of social services and by target groups.

A conceptual approach to a comprehensive integrated assessment of the level of modernization of social services in the regions of Ukraine is proposed, which allows for methodologically correct comparisons and rankings of regions both at the level of modernization of social services and its individual components, namely the level of modernization of the economic sphere, demographic component, as well as the state of employment.

In order to further improve the management of social protection resources, challenges have been outlined and a number of institutional mechanisms have been proposed for: alternative sources of funding for social programs; ensuring the logical connection of legal documents and streamlining the types of social support; integration and decentralization of social services; improvement of innovation resource; effective use of information resources. The mechanism of modernization of the management system of social protection processes of the population is presented.

In order to consider the possibility of adapting certain elements of European standards of social protection to improve the quality and efficiency of social services in Ukraine, the main sources of social protection standards are analyzed; the key aspects of monitoring the social situation in the EU are outlined and the following are highlighted: integration of services; digitalization of social services; marketing of social services; involvement of civil society institutions in care and education

services; application of social mapping; achieving a balance between passive and active social policy; introduction of a temporary work permit for persons registered as unemployed.

Key words: social services; social protection of the population; improvement mechanisms; European standards; modernization approach.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи в монографіях:

1. Особливості діяльності місцевих органів публічного управління в умовах переформатування владних повноважень : колективна монографія / за заг. ред. М.П. Бутка. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. – 352 с. *Особистий внесок автора: Моделювання системи інтегрованих соціальних послуг на рівні територіальних громад. – с. 138 – 158.*

Статті у наукових фахових виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

2. Оліфіренко Л., Коваль К. Макроекономічні аспекти реформування системи соціального захисту населення в реалізації стратегії подолання бідності в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. Чернігів : ЧНТУ. 2018. № 1(13). С. 7-16. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16.

3. Оліфіренко Л., Коваль К. Удосконалення методичних підходів оцінювання ефективності соціальної допомоги у контексті політики подолання бідності та нерівних можливостей населення України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 3. С. 98-110.

4. Оліфіренко Л., Коваль К. Індикатори забезпечення сталого розвитку регіонів України. / *Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – № 4 (20). – 488 с. с 265-277.*

5. Бутко М.П., Коваль К.П. Індикатори моніторингу модернізаційного стану регіональної системи надання соціальних послуг в децентралізаційних умовах. «Регіональна економіка»: Науково-практичний журналу 2021, №2 (100) – 228 с. с. 100-109 ISSN 1562-0905. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-10>

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Оцінювання адаптивності національної моделі надання соціальних послуг до європейських стандартів. Modern Science - Moderní věda. - Praha. - Česká Republika. - 2020. - № 10 – с. 81-95. ISSN 2336-498X. - Scholar Google. - eLIBRARY.RU (РИНЦ).

Публікації у наукових фахових виданнях, віднесених до наукометричних баз Scopus та Web of Science:

7. Kristina Koval, Alla Hrechko, Mykola Butko, Oleg Shevchenko, Ivan Smyrnov, Yuliia Olyfirenko. "The modernization approach to the regional processes monitoring of the social services provision in the context of the modern public policy." IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, VOL.21 No.6, June 2021 pp. 2013-221 <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.6.28> (**Web of Science**).

Статті у інших виданнях:

8. Olifirenko L., Koval K. Improving of the normative and legal mechanism of providing social protection services in Ukraine. Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток: електронний науковий журнал / Чернігівський національний технологічний університет. Чернігів : ЧНТУ, 2018. – № 1 (5). – с. 21-30.

9. Крістіна Коваль, Наталія Іванова. Особливості ресурсного забезпечення соціального захисту населення України. Scientific Journal «Economic Synergy», 2021, Issue1. с. 5-15 DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2021-1-1>.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

10. Коваль К.П. Проблемні аспекти удосконалення механізму надання соціальних послуг в Україні. Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 24 листопада 2017

р. / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. Запоріжжя : КПУ, 2017. 908 с. С. 117-118.

11. Коваль К.П. Розпорошеність нормативно-правової бази як загроза на шляху реформування системи соціального захисту Юність науки – 2018: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 11-12 квітня 2018р.) : у 2-х ч. / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2018. – Ч. 1: 380 с. С. 262-264.

12. Коваль К.П. Роль держави в системі соціального захисту. Юність науки – 2018: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 11-12 квітня 2018р.) : у 2-х ч. / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2018. – Ч. 2: 320 с. с. 202-204.

13. Коваль К.П. Удосконалення нормативно-правового забезпечення надання послуг соціальної сфери. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – м. Кам'янець-Подільський, Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. – 2018. – 354 с. с. 325-327.

14. Коваль К.П. Соціальний захист населення у реалізації стратегії подолання бідності в Україні. II Всеукраїнська науково-практична інтернет конференція молодих учених і студентів «Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика» 27 листопада 2018 року м. Київ [Електронний ресурс]. URL: https://2ndvnpickmus.blogspot.com/2018/11/2_10.html.

15. Коваль К.П. Соціо-гуманітарні аспекти сімейної політики у контексті адміністративної реформи України Актуальні проблеми розвитку територіальних громад. Збірник – Чернігів: Чернігівський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019 – 397 с. с. 37-41.

16. Коваль К.П. Аналіз ефективності чинників мотиваційних механізмів державної соціальної сімейної політики Юність науки – 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 17-18 квітня 2019 р.) : у 2-х ч. / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. – Ч. 1: 258 с. С. 233-235.

17. Коваль К.П. Регіональні індикатори забезпечення сталого соціального розвитку України «Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти»: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 17 грудня 2019 р.) / Черніг. нац. технол. унт. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. – 694 с. с. 12-14

18. Коваль К.П. Неоднородность региональных индикаторов социально-экономического ландшафта обеспечения устойчивого развития Украины Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы: материалы XXIV Международной научно-практической конференции, г. Гомель, 7 февраля 2020 г. / Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»; под общ. ред. С.Д. Колесникова. – Минск: ИПЧУП «ДОНАРИТ», 2020. – 302 с. С. 161-164.

19. Коваль К.П. Вплив цифрових технологій на пріоритетні чинники розвитку людського капіталу. Інноваційні технології бізнесу, природокористування і туризму [Електронне видання] : збірник тез I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 9 квітня 2020 р.) / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2020. 278 с. - с36-38.

20. Коваль К.П. Демографічні особливості конкурентних позицій України в інтеграційному європейському просторі Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Черкаси, 16–17

квітня 2020 року. Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2020. 557 с. С. 464-467.

21. Коваль, К., & Оліфіренко, Л. (2020). ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ. *Матеріали конференцій МЦНД*, 62-65. <https://doi.org/10.36074/01.05.2020.v1.09>.

22. Коваль, К., & Оліфіренко, Л. (2020). УДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛЕЙ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ. *Збірник наукових праць АООС*, 119-121. <https://doi.org/10.36074/15.05.2020.v1.43>

23. Коваль К.П. Соціальні послуги як елемент соціальної політики Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.) / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів: ЧНТУ, 2020. – 940с. с. 331-332.

24. Коваль К.П. Характеристика демографічної структури України та актуальних соціально значущих аспектів державної соціальної політики. *World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2021. С. 643-649.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ОСНОВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	24
1.1 Еволюція теорій і концепцій надання соціальних послуг населенню.....	24
1.2 Особливості надання соціальних послуг у країнах ЄС та можливості їх адаптації до діючої практики в Україні.....	42
1.3 Теоретико-прикладні особливості функціонування механізму надання соціальних послуг.....	64
Висновки до розділу 1.....	85
Список використаної літератури до розділу 1.....	88
РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДИНАМІКА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	94
2.1 Тенденції демографічної структури населення України з огляду на світові тенденції.....	94
2.2 Основні тенденції у сфері зайнятості населення.....	115
2.3 Структура надання соціальних послуг в Україні та особливості політики держави у цій сфері.....	127
Висновки до розділу 2.....	152
Список використаної літератури до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	160
3.1 Механізм модернізації системи управління ресурсами соціального захисту населення.....	160

3.2 Європейські стандарти соціального захисту населення щодо підвищення якості та ефективності соціальних послуг.....	184
3.3 Роль органів виконавчої влади, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства в удосконаленні механізмів надання соціальних послуг населенню України.....	204
Висновки до розділу 3.....	222
Список використаної літератури до розділу 3.....	226
ВИСНОВКИ.....	233
ДОДАТКИ.....	237

ВСТУП

Актуальність теми. Якість та доступність соціальних послуг й соціальної допомоги має ключове значення на сучасному етапі життя суспільства, оскільки отримання підтримки на високому якісному рівні покращує добробут людей та сприяє зростанню їх незалежності.

Насамперед якісні та ефективні соціальні послуги, змінюючи ситуацію для окремих користувачів, водночас позитивно впливають й на розвиток економіки, дозволяючи особам, які потребували догляду та підтримки у минулому, повернутися до активного економічного та соціального життя у майбутньому.

Фінансові обмеження протягом останніх 10 років, прогресуючі тенденції демографічної структури населення світу та зміни у сфері зайнятості, що пов'язані із впровадженням цифрової економіки та глобалізацією, дещо ускладнили політику та практику надання соціальних послуг у більшості країн Європи.

Створення ефективного ринку соціальних послуг має стати ключовим завданням як органів виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування й інститутів громадянського суспільства. Проте наразі в умовах недореформування соціальної сфери існує й нагальна потреба в економії, раціональному використанні бюджетних коштів, розробленні та впровадженні ефективних та дієвих механізмів управління наданням соціальних послуг.

В свою чергу, активна та ефективна соціальна політика має стати міцним підґрунтям для забезпечення всебічного розвитку людини, гармонійного розвитку громад, та відповідно і держави в цілому.

Висвітлення соціальних проблем, теоретичні аспекти, практичні питання розроблення та реалізації соціальної політики розкрито і публікаціях таких провідних вітчизняних учених, як В.М. Геєць, М.І. Долішній, Е.М.

Лібанова, О.В. Макарова, П.І. Шевчук, А.М. Ревко, К.Е. Руженський, І.З. Сторонянська, Г.П. Плисенко, Л.М. Черенько, С.Л. Шульц, Л.Г. Чернюк та інші.

Дослідженню особливостей функціонування моделей надання соціальних послуг та шляхів підвищення їх ефективності присвячено багато праць і закордонних – Стейнер В. (Steiner V.), Генова А. (Genova Angela), Бонолі Д. (G. Bonoli), Пауел М. (Martin Powell), Т. Бурхардт (Tania Burchardt) та інші – науковців.

Віддаючи належне доробку вчених у цій сфері, варто зауважити, що зазвичай розуміння поняття «соціальні послуги» дещо звужується й здебільшого розглядається як підтримка найбільш вразливих груп населення, до того ж перевага з боку клієнтів сфери надання соціальних послуг здебільшого надається грошовим трансфертам, а співпраця між установами-надавачами різних видів послуг є досить слабкою.

Саме ці чинники викликають науковий інтерес та потребують теоретичного й методологічного обґрунтування, практичної актуалізації модернізації сфери надання соціальних послуг з урахуванням процесів переформатування владних повноважень. Це зумовило вибір теми й мети дисертаційного дослідження, його об'єкт і предмет та окреслило коло завдань, які потребують вирішення в межах цієї роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження проведено в рамках науково-дослідної роботи Національного університету «Чернігівська політехніка» за темами: **«Модернізаційні засади сталого розвитку регіонів України в умовах децентралізації владних повноважень»** (державний реєстраційний № 0117 U 004541) в рамках якого внесено пропозиції щодо оцінки рівня модернізаційного стану демографічної складової регіонів та сфери зайнятості та економічної сфери; **Механізми державного управління регіональним розвитком в умовах переформатування владних відносин** (державний

реєстраційний № 0120U105292) в рамках якої обґрунтовано переваги застосування інтегрованої системи надання соціальних послуг.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення надання соціальних послуг на основі європейських стандартів соціального захисту населення.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- узагальнити та поглибити наукові підходи до визначення поняття соціальні послуги;
- узагальнити особливості надання соціальних послуг у країнах ЄС та обґрунтувати можливості його використання в Україні;
- окреслити теоретико-прикладні особливості функціонування механізму надання соціальних послуг;
- оцінити сучасні тенденції структури населення та сфери зайнятості України;
- розробити концептуальні підходи до оцінки рівня модернізації сфери надання соціальних послуг, котрі б враховували рівень модернізаційного стану економічної сфери, демографічної складової й сфери зайнятості;
- визначити інституціональні механізми удосконалення управління ресурсами соціального захисту;
- обґрунтувати можливість застосування елементів європейських стандартів соціального захисту у практиці надання соціальних послуг в Україні;
- розробити управлінську модель щодо ролі органів виконавчої влади, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства в процесі надання соціальних послуг.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення надання соціальних послуг.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та науково-практичні аспекти удосконалення надання соціальних послуг на основі європейських стандартів соціального захисту населення.

Методи дослідження. В роботі використано фундаментальні положення сучасної економічної теорії у сфері соціального забезпечення та регіональної економіки. Дослідження виконано з використанням загальнонаукових та спеціальних методів: історико-логічного (для аналізу ретроспективного стану сфери надання соціальних послуг в Україні); абстрактно-логічного (для узагальнення теоретичних засад функціонування сфери надання соціальних послуг); нормативно-правового (під час дослідження інституціональних засад регулювання сфери надання соціальних послуг); групування (під час систематизації факторів впливу на функціонування системи надання соціальних послуг); системного аналізу та узагальнення (у процесі аналітичного оцінювання рівня модернізації сфери надання соціальних послуг регіонів); статистичного та порівняльного аналізу (для динамічного оцінювання демографічної структури та сфери зайнятості регіонів України); картографічного (під час групування регіонів України за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг та його складовими); абстрагування та формалізації (для визначення інтегрального показника модернізації сфери надання соціальних послуг регіонів України); графічного (для візуалізації та схематичного подання матеріалу дослідження).

Теоретичну основу дослідження становлять фундаментальні праці у сфері соціального забезпечення, монографічні дослідження та наукові публікації провідних вітчизняних та закордонних учених і практиків з питань надання соціальних послуг.

Інформаційну базу наукового дослідження склали: Конституція України, Закони України, Укази Президента України, нормативні акти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, міжнародні правові документи, дані Державної служби статистики України, статистичних служб інших держав та

міжнародних організацій, а також результати наукових пошуків вітчизняних та закордонних учених за темою дослідження, інформаційні інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення надання соціальних послуг для забезпечення гармонійного розвитку та посилення конкурентоспроможності регіонів України в умовах переформатування владних повноважень.

Найсуттєвішими теоретичними і практичними результатами, які характеризують наукову новизну дослідження є такі:

вперше:

- запропоновано концептуальний підхід до комплексного інтегрального оцінювання рівня модернізації сфери надання соціальних послуг регіонів України, що дає змогу провести методологічно коректні зіставлення та ранжування регіонів як за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг, так і за окремими його складовими, а саме рівнем модернізаційного стану економічної сфери, демографічної складової, а також за станом сфери зайнятості;

удосконалено:

- дефініцію «соціальні послуги» і визначено як сукупність відносин щодо економічної, екологічної та соціальної складової розвитку регіону, спрямована на гармонізацію суспільних відносин, котрі сприяють підвищенню добробуту та рівня якості життя населення;

- концептуальний підхід до функціонування механізму надання соціальних послуг який, у порівнянні з діючою практикою враховує сукупний соціальний та сукупний економічний ефекти в процесі надання соціальних послуг;

- методологічні засади надання соціальних послуг, у межах яких розширено принципи створення ефективного та дієвого ринку надання соціальних послуг;

набули подальшого розвитку:

- пропозиції щодо інституціональних механізмів удосконалення управління ресурсами соціального захисту;
- перспективні напрями адаптації європейського досвіду щодо підвищення якості та ефективності соціальних послуг у частині поєднання активних та пасивних заходів сфери надання соціальних послуг; використання картографування задля залучення недержавних надавачів соціальних послуг до певних територій; залучення інститутів громадянського суспільства до активної діяльності у сфері надання соціальних послуг тощо;
- вектори удосконалення ролі органів виконавчої влади, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства в удосконаленні механізмів надання соціальних послуг в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені автором науково-методичні пропозиції та практичні рекомендації щодо механізмів удосконалення надання соціальних послуг можуть бути використані в процесі формування та реалізації державної регіональної політики України, в аналітичній роботі місцевих органів виконавчої влади, в управлінській діяльності органів місцевого самоврядування, окремих установ і організацій.

Матеріали дисертаційного дослідження використані, зокрема: Службою у справах дітей Чернігівської обласної державної адміністрації під час проведення навчання працівників служб у справах дітей районних державних адміністрацій, міських, сільських, селищних рад об'єднаних територіальних громад, а також інших посадових осіб органів опіки та піклування (довідка від 12.08.2020 № 01-12/1124); Чернігівським інститутом ім. героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП» для розробки кейсів і практичних завдань з дисциплін економічного спрямування для здобувачів вищої освіти у галузі знань з соціальних та поведінкових наук (довідка від 24.06.2020 № 63); НУ «Чернігівська політехніка» для розробки кейсів і практичних завдань з дисциплін економічного спрямування для здобувачів вищої (довідка від 23.10.2021 № 202/08 - 1572).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором особисто. Обсяг особистого внеску автора у роботах, опублікованих у співавторстві, наведений у переліку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення, результати та висновки обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 24 листопада 2017 року), «Юність науки 2018 – соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (м. Чернігів, 11-12 квітня 2018 року), "Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму" (м. Кам'янець-Подільський, 26-27 квітня 2018 року), «Державна служба – освіта – підприємництво: стратегія взаємодії» (м. Чернігів, 29 травня 2018 року), «Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика» (м. Київ, 27 листопада 2018 року), «Актуальні проблеми розвитку територіальних громад» (м. Чернігів, 17 квітня 2019 року), «Юність науки-2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (м. Чернігів, 17-18 квітня 2019 року), «Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти» (м. Чернігів, 17 грудня 2019 року), «Проблемы социально ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы» (м. Гомель, 07-08 лютого 2020 року), «Інноваційні технології бізнесу, природокористування і туризму» (м. Чернігів, 9 квітня 2020 року), «Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції» (м. Черкаси, 16–17 квітня 2020 року), «Наукове забезпечення технологічного прогресу XXI сторіччя» (м. Чернівці, 1 травня 2020 року), «Public communication in science: philosophical, cultural, political, economic and IT context» (Houston, USA, May 15, 2020),

«Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 року), “World science: problems, prospects and innovations” (Toronto, Canada, January 27-29, 2021), «Юність науки – 2021: Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (м. Чернігів, 25-26 березня 2021 року).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано автором самостійно та у співавторстві у 24 наукових працях, серед яких: 1 підрозділ у колективній монографії, 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні (Чеська республіка), 1 стаття у науковому фаховому виданні, віднесеному до наукометричних баз Scopus та Web of Science, 2 статті у інших виданнях, 15 праць апробаційного характеру. З них відповідають вимогам 22 наукові праці.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 239 сторінок. Основний зміст роботи викладений на 193 сторінках. Робота містить 18 таблиць, 40 рисунків. Список використаних джерел налічує 144 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ОСНОВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.

1.1 Еволюція теорій і концепцій надання соціальних послуг населенню

Роль сфери послуг у світовій економіці посилюється протягом останніх десятиліть. Послуги стали найбільш динамічною складовою світової торгівлі, та відіграють все більш важливу роль у світовій економіці та у повсякденному житті. Деякі країни, що розвиваються, - Багами, Бермуди, Шрі-Ланка - здається минули фазу індустріалізації взагалі, переходячи безпосередньо від сільського господарства до сфери послуг.

Торгівля послугами зростала швидше, ніж торгівля товарами в період між 2005 та 2017 роками, в середньому на 5,4% на рік та становила 13,3 трлн. дол. США у 2017 році. Саме на послуги в даний час припадає три чверті ВВП у країнах з розвинутою економікою, порівняно із 40% у 1950 році. Багато країн, що розвиваються, стають все більш орієнтованими на послуги [1].

В США, наприклад, сфера послуг, на яку припадало 43% ВВП у 1950 році, зростає до 61% у 1990 році і нині майже досягла 80%; в Японії послуги становлять 68% ВВП, у Новій Зеландії – 72%, у Китаї – 52% ВВП (41% у 2005 році), в Індії – 50% ВВП (порівняно із 30% у 1970 році), в Бразилії – 63% ВВП.

В період з 1980 до 2015 року середня частка послуг у ВВП країн, що розвиваються зростає з 42% до 55%.

Дистрибуційні та фінансові послуги є найбільш продаваними в усьому світі та складають одну п'яту усіх продажів у сфері послуг. Частка інших послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та екологічні послуги, швидко зростає, але на даний момент складає незначну частку від загального обсягу торгівлі послугами.

Чотири основні тенденції чинять вплив на торгівлю послугами майбутнього: цифрові технології, демографічні зміни, зростання доходів та вплив кліматичних змін. Ці тенденції творять нові типи торгівлі послугами, впливаючи на попит на послуги та порушуючи торгівлю деякими послугами в той час як створюються нові ринки в такій сфері як екологічні послуги.

Відповідно до моделі глобальної торгівлі Світової Організації Торгівлі (WTO Global Trade Model) частка світової торгівлі у сфері послуг могла б збільшитися на 50% до 2040 року. Якщо країни, що розвиваються, здатні застосовувати цифрові технології, їх частка у світовій торгівлі послугами може збільшитися приблизно на 15% [1].

Технології полегшують торгівлю у сфері послуг. Здебільшого торгівля послугами донедавна вимагала фізичної наближеності виробників та споживачів. Проте в сучасній економіці, завдяки цифровізації, торгівля послугами значно спрощується.

Торгівля послугами може допомогти економікам досягти більш швидкого зростання, підвищити конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів господарювання та сприяти інклюзивності з огляду на навички, стать та місце економічної діяльності.

Як і торгівля товарами, торгівля послугами чинить вплив на зростання добробуту суспільства, сприяє більш ефективному розподілу ресурсів та більшій економії у масштабах. Це, в свою чергу, може призвести до збільшення різноманітності послуг, доступних споживачам та виробникам та запуснути процеси, завдяки яким більш продуктивні суб'єкти господарювання з надання послуг зможуть розширюватися та зростати.

Демографічні зміни відіграватимуть ключову роль у впливі на склад майбутнього попиту на послуги та моделі спеціалізації. Вікова структура населення є ключовим фактором у визначенні складу попиту на послуги та моделі спеціалізації: старіюче населення в розвинених країнах потребуватиме більше медичних послуг, натомість зростаюче молоде населення в країнах, що розвиваються, вимагатиме освітніх та цифрових послуг.

У менеджменті послуга (services) визначається як специфічний продукт праці, що отримує своє вираження в процесі самої праці (не в матеріальній формі), та спрямований на надання зручностей, здійснення допомоги, задоволення потреб будь-кого.

Послуга є результатом безпосередньої взаємодії виконавця та споживача, а оцінка її якості провадиться через сприйняття послуги, що значно різнить її від продукції (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Відмінність між послугами та продукцією

Властивості продукції	Властивості послуг
Відчутність на дотик	Невідчутність на дотик – клієнт не може доторкнутися, спробувати послугу до моменту її надання
Матеріальний характер продукції - продукцію можна продемонструвати перед продажем	Нематеріальний характер послуги - послуги не існують до моменту її надання
Більшість якостей, що характеризують якість продукції, можливо виміряти та є такими, що залежать від якості складових виробничого процесу виготовлення продукції	Якість послуги виміряти складніше, оскільки якість кінцевого продукту варіюється та безпосередньо залежить від сприйняття клієнтом, тому її якість та оцінювання залежить від кінцевих етапів виробництва
Виробництво продукції, зазвичай, не передбачає контакту зі споживачем	Виробництво послуг передбачає участь клієнта в процесі виробництва
Продукцію можна зберігати та перепродавати	Послугу не можливо зберігати та перепродавати, оскільки послуга використовується в момент надання – її неможливо створити «про запас».
Продаж товарів відокремлений від виробництва	Надання послуги зазвичай є частиною її виробництва, оскільки зазвичай послуга спочатку продається, а потім одночасно споживається та виробляється
Продукція може бути поділена на частки	Послуга є неподільною
Право власності на продукцію передається під час купівлі	Клієнти не отримують послугу у власність
Технологія, обладнання, устаткування мають значення для вартості виробництва та продукції	Обладнання та пристрої мають значення для контакту зі споживачем
Виробництво продукції підлягає автоматизуванню	Автоматизуванню підлягають лише операції, котрі не потребують безпосереднього контакту з клієнтом
Дохід з'являється шляхом переробки матеріальних ресурсів	Дохід з'являється з використанням матеріальних і нематеріальних ресурсів (знань, компетенції, навиків, досвіду, інтелекту)

Згідно з класифікацією Світової організації торгівлі (СОТ) [2], усі послуги поділено на 12 основних груп кожна з яких містить деталізований перелік видів послуг у відповідній групі (рис. 1.1).

Процеси соціально-економічного розвитку сьогодення потребують врахування положень концепції сталого розвитку, яка актуалізувалася та

остаточно сформувалася після Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в липні 1992 року [3]. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку.

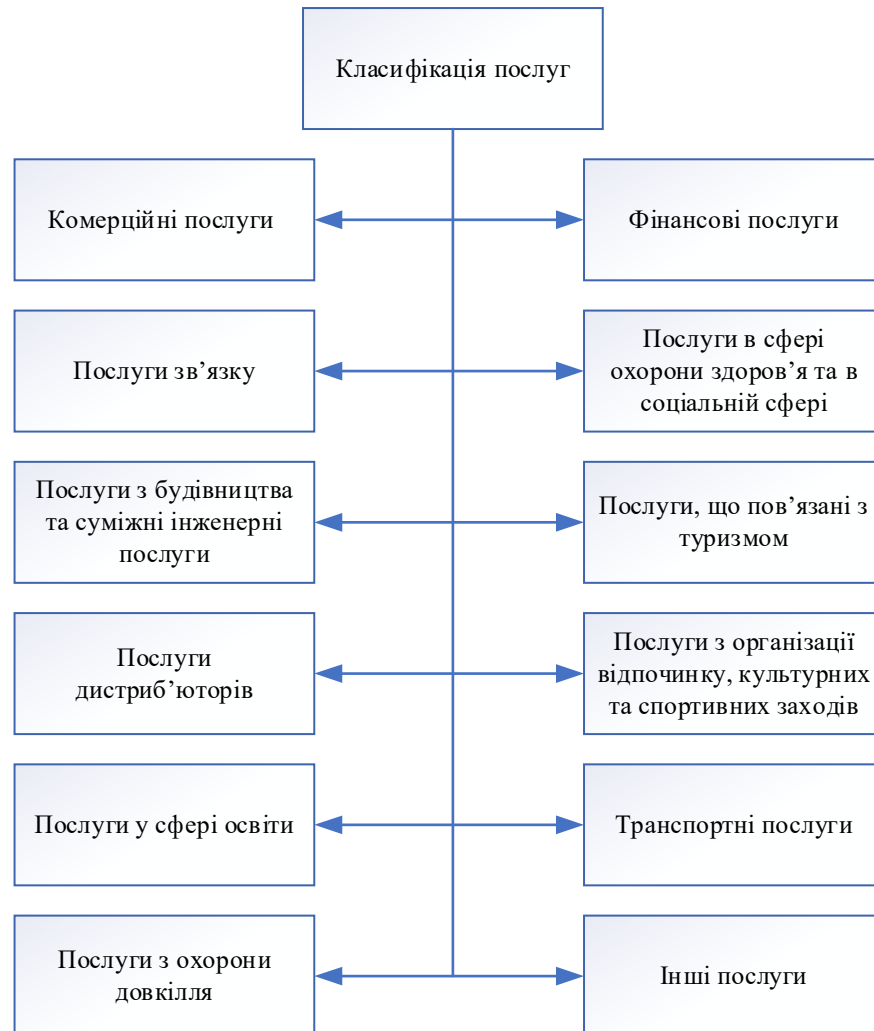

Рис. 1.1. Основні групи послуг згідно із класифікацією СОР

Шляхом проведення низки національних та регіональних консультацій, цілі сталого розвитку, затверджені ООН, було адаптовано для України з урахуванням специфіки національного розвитку з метою консолідації зусиль, які спрямовані на забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального природокористування [4, 5].

Базовим принципом Декларації з навколишнього середовища та розвитку, що прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в липні 1992 року, є прагнення досягти такого ступеня узгодженого та збалансованого розвитку економічної, соціальної та

екологічної складових функціонування суспільства, що дасть змогу не лише задовольняти потреби сьогодення, а й не впливатиме на ступінь задоволення потреб майбутніх поколінь.

При цьому ключові зусилля щодо забезпечення сталого розвитку мають бути спрямовані на турботу про людські потреби, тобто викоренення бідності, зменшення диференціації доходів, рівня життя та більш ефективного задоволення потреб населення на основі соціальної справедливості.

Враховуючи вищевикладене, все більшої актуальності набуває питання створення ефективного та дієвого ринку соціальних послуг.

З урахуванням історичної ретроспективи можна виділити основні етапи розвитку соціальної допомоги загалом та соціальних послуг зокрема (рис. 1.2).

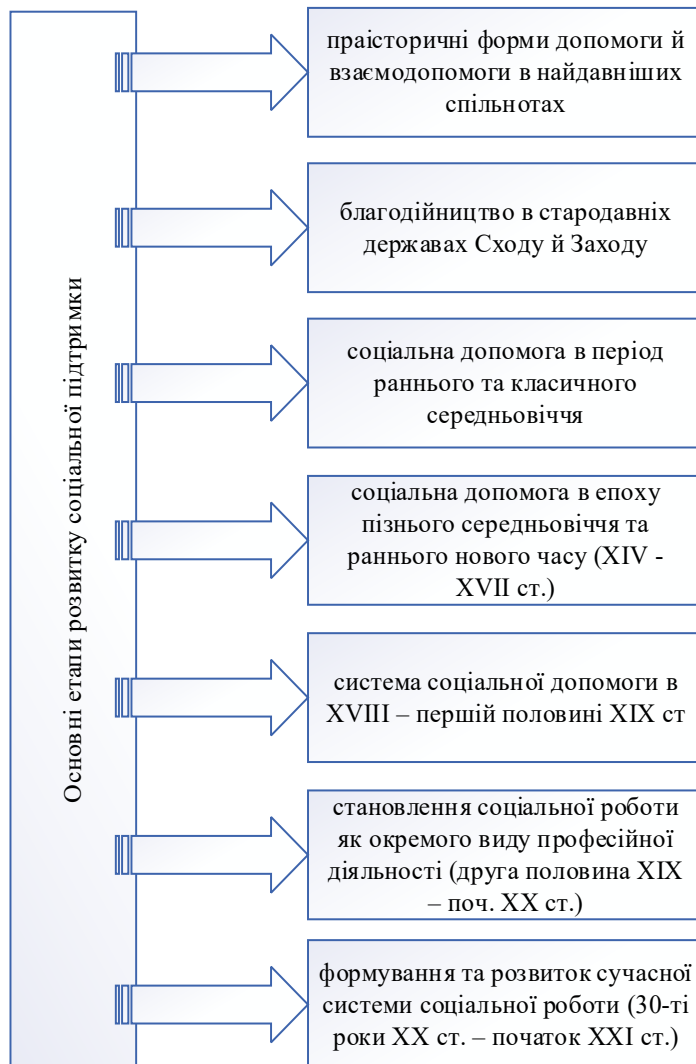

Рис. 1.2. Основні етапи розвитку соціальної підтримки з урахуванням історичної ретроспективи.

Із набуттям Україною незалежності, в процесі переходу від командно-адміністративної економічної системи до ринкової розпочалося формування чинної системи соціальної допомоги.

В даному аспекті в становленні та розвитку державної соціальної політики незалежної України також виокремлюють декілька етапів:

- *перший етап (1991 – 1996)*. Даний етап належить періоду до прийняття Конституції України, передбачає задоволення соціальних потреб обмеженого кола осіб внаслідок фрагментарного характеру. Головний акцент цього періоду спрямований на вирішення проблем соціальної політики, що була успадкована з радянських часів (соціальний захист ветеранів війни; громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; репресованих громадян тощо);

- *другий етап (1996 – 2000)*. Конституція України, що прийнята 28 червня 1996 року, визначила Україну в якості соціальної держави, розпочинається процес становлення національної системи соціального захисту. Прийняті нормативно-правові акти містять концепції та підходи для окреслення найбільш актуальних питань у сфері соціального захисту;

- *третій етап (2000 – 2003)*. Відправною точкою у процесі формування основної бази нормативно-правових актів, що визначають спрямованість діючої системи соціального захисту, стало прийняття Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Особлива увага спрямована на визначення державної політики щодо найбільш соціально вразливих груп населення.

- *четвертий етап (2003 – сьогодні)*. Даний етап характеризується діяльністю щодо наближення законодавства України до європейських соціальних стандартів. Прийняття Закону України «Про соціальні послуги» стало відображенням тенденції переорієнтування державної політики у сфері соціального захисту з призначення пільг та виплати соціальних допомог на пріоритетне надання соціальних послуг.

Ключовими ж датами створення та розвитку системи соціальних послуг в Україні стали:

2003 рік – ухвалення Закону «Про соціальні послуги» - започаткування створення нової галузі та перше законодавче визначення терміну «соціальні послуги»;

2007 рік – затвердження Концепції реформування системи соціальних послуг задля підвищення якості соціальних послуг, посилення адресності, підвищення ефективності і наближення до потреб отримувачів, та з метою запровадження механізму управління системою щодо реагування на потреби отримувачів соціальних послуг. Результатом реформування мали б стати підвищення рівня якості життя населення та реалізація прав населення шляхом створення та функціонування такої системи соціальних послуг, що задовольняла б потреби населення в отриманні доступних та якісних адресних соціальних послуг;

2012 рік – затвердження Стратегії реформування системи соціальних послуг з оновленими завданнями щодо забезпечення доступності, якості та ефективності соціальних послуг, зокрема роздержавлення та створення ринку соціальних послуг на принципах орієнтованості на задоволення потреб отримувачів, адресності надання, залучення отримувачів послуг до самостійного розв'язання проблемних ситуацій, створення рівних умов для усіх суб'єктів надання соціальних послуг, прозорості надання соціальних послуг;

2019 рік – затвердження нової редакції Закону «Про соціальні послуги».

Отже, розглянувши історичні етапи розвитку досліджуваної системи, можна зробити висновок про те, що, існуючи з праісторичних часів, еволюціонуючи від взаємодопомоги в найдавніших спільнотах до створення відповідних інститутів на рівні держави, вперше законодавчого відображення галузь соціальних послуг в Україні набула лише у 2003 році.

Проведений аналіз існуючих підходів щодо визначення «соціальних послуг» дає змогу зробити висновок, що досліджувана категорія потребує

уточнення та розуміється у таких основних значеннях, як «складова соціальної підтримки», «комплекс правових, економічних, психологічних, медичних, реабілітаційних та інших заходів», «індикатори соціальних цінностей, рівня та якості добробуту населення, економічного стану країни», «вид діяльності, спрямований на задоволення основних соціальних потреб індивіда», «специфічна суспільна споживча вартість», «сукупність заходів, що спільно формуються та вживаються органами державної влади, фізичними особами і недержавними організаціями», «особливий вид послуг, що передбачає допомогу особам які перебувають у складних життєвих обставинах», «дії, спрямовані на профілактику, подолання складних життєвих обставин або мінімізації їх негативних наслідків». Отже проаналізуємо кожен із вищеперерахованих підходів.

О.В. Макарова [6, 7] розглядає «соціальні послуги» як одну з найбільш важливих та доволі масштабних складових соціальної підтримки. Проблемність у сфері надання соціальних послуг характеризує значним взаємозв'язком поточних проблем та різноманітністю їх спектра одночасно.

Враховуючи, що із прийняттям Закону України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966 –IV Україна, з одного боку, мала створити власну національну систему надання соціальних послуг на базі радянської мережі закладів, проте з іншого – керуючись європейським досвідом розбудови аналогічних систем, погоджуємось із автором, що більшість актуальних проблем у розвитку системи надання соціальних послуг пов'язана із зіткненням усталених підходів до реалізації соціального захисту з необхідністю масштабних перетворень у цій сфері.

Не зменшуючи важливості кожної зі складових елементів, що чинять вплив на систему надання соціальних послуг погоджуємось, що демографічні тенденції у вигляді старіння населення та зростання кількості осіб з інвалідністю посилюють увагу до сфери надання соціальних послуг – зростання попиту на послуги довготривалого догляду та відповідні послуги для осіб з особливими потребами. Проте, з огляду на світовий досвід у сфері

надання соціальних послуг, інтегровані соціальні послуги охоплюють значно ширші цільові групи, котрі актуалізують необхідність подальшого розвитку системи надання соціальних послуг, ніж зазначено автором.

Поділяємо точку зору автора про те, що причини недостатньої ефективності системи надання соціальних послуг можна розглядати на двох рівнях:

- зовнішньому, що знаходиться за межами системи соціальних послуг та полягає в тому, що більшість видів допомоги надається за формальними ознаками, без урахування стану реальної нужденності, та не спрямовується на усунення проблем, що виникли; розрізненість органів – надавачів соціальних послуг потребує досягнення узгодженості у їх роботі та налагодження співпраці; недосконалість механізмів фінансування – застосування принципу фінансування установ, замість послуг, відсутність економічних стимулів для ефективного використання бюджетних та власних коштів – призводить до неспроможності організувати виконання своїх обов'язків належним чином та забезпечувати якісне надання соціальних послуг.

- внутрішні – надмірна централізація та концентрація послуг у стаціонарних установах, що заважає набуттю системою гнучкості та ускладнює соціальну інтеграцію осіб, які перебувають у стаціонарних закладах. Недостатня залученість приватних провайдерів соціальних послуг знижує конкуренцію та, відповідно, й можливість поліпшення якості послуг.

Задля подальшого інноваційного розвитку системи надання соціальних послуг О.В. Макаровою визначено наступні кроки:

- поєднання усіх видів соціальної підтримки у комплексну систему, що передбачає надання соціальних послуг, виходячи з реальних потреб та конкретних життєвих обставин, а не визначається статусом та/або доходами;

- пріоритетність використання наявного потенціалу клієнта, його соціальне залучення й адаптація. Використання грошової допомоги для працездатних осіб має бути лише тимчасовим засобом підтримки;

- розширення автономії органів місцевого самоврядування в сфері надання соціальних послуг, з урахуванням можливості фінансування та кадрового забезпечення.

Погоджуючись з позиціями вищезазначеного вважаємо, що метою системи надання соціальних послуг має стати по-перше дотримання принципу самозабезпечення економічно-активної частини населення, що створює умови для гідного заробітку задля забезпечення себе та своєї сім'ї, сплати податків – надання комплексних послуг у вигляді сприяння пошуку роботи для всіх отримувачів допомоги у працездатному віці; пільг та санкцій для підтримання пропозицій робочої сили; послуги для нових груп ризику – навчання, реабілітація, соціальна робота, денний догляд та ін.; вирішення комплексних особистих проблем до роботи; по-друге – забезпечення гарантованого рівня та якості життя найуразливіших верств населення, зокрема неспроможних до праці, через заходи соціальної підтримки.

Достатньо широке коло науковців сутність «соціальних послуг» зводять до «комплексу правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя» [8, 9, 10, 11]. Безумовно такий підхід є досить обґрунтованим, проте з огляду на те, що заходи є «проміжним» елементом між ідеологією та діяльністю щодо її реалізації, швидше за все, він орієнтований на означення формального закріплення соціальних послуг.

Поділяємо точку зору Е.М. Лібанової [8] про те, що не зважаючи на значні зрушення, в Україні й досі функціонує успадкована з радянських часів патерналістська модель соціальної політики, а основними недоліками сфери надання соціальних послуг є: заохочення схильності певних груп населення до утриманства; цілковитий контроль держави над соціальною сферою; недостатня розвиненість інститутів громадянського суспільства; соціальна

пасивність, що продовжує зростати; низький рівень співпраці державного та недержавних секторів у ході надання соціальних послуг.

Погоджуючись з позиціями автора про те, що основними засадами надання соціальних послуг в Україні мають бути: адресність та індивідуальний підхід; доступність та відкритість; добровільність вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг; гуманність; комплексність; законність та соціальна справедливість; максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, які надають соціальні послуги, дотримання ними стандартів, етичних та правових норм, вважаємо, що система надання соціальних послуг не може ефективно функціонувати без дотримання такого фактору як соціальна відповідальність, котрий є невід'ємним елементом у макросистемі «людина – держава – суспільство».

Проведений авторами [8] аналіз свідчить про те, що система надання соціальних послуг в Україні представлена мережею закладів соціального обслуговування різних категорій населення, серед яких центри соціального обслуговування та будинки-інтернати тощо. Окрім того, існуюча система надання соціальних послуг проаналізована авторами в розрізі регіонів, після чого зроблено висновок, що заклади, які надають соціальні послуги, розміщені по регіонах України нерівномірно, а це, в свою чергу, призводить до надмірного навантаження на працівників та недоотримання соціальних послуг користувачами в одних регіонах і недовикористання потенціалу системи надання соціальних послуг в інших.

З огляду на вищевикладене, робимо висновок, що система надання соціальних послуг України представлена здебільшого закладами, діяльність яких спрямована на допомогу особам, котрі мають певні формальні ознаки – похилий вік, інвалідність, нездатність до самообслуговування, визначений рівень середньомісячного сукупного доходу тощо – в той час, як реальна нужденність не враховується.

Не викликає сумнівів і твердження авторів [8] про те, що актуальним є визначення та аналіз саме потреб регіонів України у соціальних послугах, на основі чого можуть бути розроблені і впроваджені механізми модернізації сфери надання соціальних послуг на регіональному рівні.

Трактування соціальних послуг як «індикаторів соціальних цінностей, рівня та якості добробуту населення, економічного стану країни, рівня забезпечення та дотримання прав громадян будь-якої країни» не є достатньо поширеним у наукових колах [9].

Погоджуючись з позицією автора [9], що саме формат «Прозорий офіс» дозволить забезпечити взаємодію органів влади та громадян, створити конкурентний ринок соціальних послуг та збільшити перелік послуг, що надаються на рівні громади, враховуючи світовий досвід інтеграції соціальних послуг, вважаємо, що лише у випадку чіткого розмежування ролей за рівнями управління та типами установ котрі здатні її виконувати з урахуванням складності та вартості пов'язаних завдань, робота у сфері надання соціальних послуг стане злагодженою та ефективною.

Поділяючи точку зору автора, який вбачає основними результатами впровадження нової інтегрованої моделі управління: доступність соціальних послуг для усіх категорій громадян; сімейно орієнтовані послуги, ліквідацію інституційних форм виховання дітей; підвищення рівня зайнятості населення, та, відповідно, зменшення його залежності від соціальних виплат; зниження ризиків потрапляння у ситуації торгівлі людьми, вважаємо за необхідне додати до переліку результатів, що мають бути досягнуті внаслідок інтеграції соціальних послуг, реагування на комплексні проблеми, оскільки широкий спектр послуг є більш ефективним для клієнта, ніж монофункціональність, що вирішує проблему лише частково, та універсальність – звернення до однієї установи, незалежно від спрямування проблеми.

Серед основних принципів запровадження єдиних стандартів надання соціальних послуг [9] визначає відмову від паперового документообігу; дистанційне обслуговування громадян; мінімізацію людського чинника.

Безумовно такий підхід є досить обґрунтованим, оскільки відокремлення адміністративних та обслуговуючих функцій від безпосереднього процесу надання соціальних послуг сприятиме підвищенню їх якості та ефективності.

В.Г. Воронкова зосереджує увагу на соціальних послугах як на маркетинговому продукті [10].

Не зменшуючи важливості кожної зі складових у формуванні ринку соціальних послуг та реалізації права громадян на їх отримання, погоджуємось із важливістю принципів маркетингу соціальних послуг, котрі визначені автором:

- урахування потреб, аналіз стану ринку при прийнятті рішень;
- максимальне пристосування виробництва до вимог ринку;
- активний вплив за допомогою усіх існуючих засобів на ринок, клієнтів та споживачів, з метою схилення їх до придбання даного товару.

Дискусійним є питання групування соціальних послуг за типами та сферою їх надання, запропоноване автором (Таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Соціальні послуги за типами та сферою їх надання

Типи послуг	Сфери послуг
Виробничі	Інжиніринг, лізинг, обслуговування (ремонт) устаткування та ін.
Розподільчі	Торгівля, транспорт, зв'язок
Професійні	Банки, страхові, фінансові, консультаційні, рекламні та інші фірми
Споживчі (масові)	Послуги, пов'язані з домашнім господарством та дозвіллям
Суспільні	ТБ, радіо, освіта, культура

Поділяємо точку зору автора з приводу особливостей ринку соціальних послуг:

- специфіка організації виробничого процесу;
- специфіка надання соціальних послуг;
- висока динамічність ринкових процесів.

- територіальна сегментацію.

У своїй праці [11] досліджують особливості соціальних послуг в Україні та доводять необхідність забезпечення доступності громадян до цих послуг, підвищення якості та ефективності їх надання.

Поділяємо точку зору авторів з приводу того, що проведення цілеспрямованої соціальної політики в державі багато в чому залежить від ефективної роботи соціальних служб.

Серед недоліків системи надання соціальних послуг авторами [11] виокремлюються наступні: недоохоплення соціальними послугами осіб, які їх потребують; розрізненість установ та відсутність ефективної системи обміну інформацією, що унеможливує застосування комплексного підходу; переважне надання соціальних послуг у стаціонарних установах та відсутність стимулів до формування у клієнтів навичок реінтеграції у суспільство. Ставлення до визначених недоліків вже відображене при аналізі [6, 7, 8].

М.Ф. Головатий [12] визначає «соціальні послуги», як «вид діяльності, спрямований на задоволення основних соціальних потреб індивіда (інформаційних, освітніх, у медичній, психологічній допомозі тощо) з метою сприяння його успішному соціальному функціонуванню» та вбачає надання їх у вигляді соціального, профорієнтаційного, психологічного та юридичного консультування, допомоги в пошуку роботи, медичної допомоги, а також освітніх послуг, побутових послуг для догляду вдома одиноких непрацездатних громадян тощо територіальними центрами обслуговування одиноких непрацездатних громадян, центрами зайнятості, соціальними службами для молоді, реабілітаційними центрами, закладами освіти та охорони здоров'я.

Не зменшуючи важливості усіх форм та видів послуг, відображених у [12], вважаємо, що зазначене спрямування на «задоволення основних соціальних потреб індивіда» дещо звужує призначення сфери надання соціальних послуг, яке має полягати у реінтеграції та ревіталізації клієнтів до самостійного життя.

У [13, 14] «соціальні послуги» визначаються авторами, як «специфічна суспільна споживча вартість, яка задовольняє людські потреби соціального характеру через корисний ефект переважно нематеріальної форми, що здійснюється на безоплатній або комерційній основі на національному чи наднаціональному рівнях».

М.М. Руженський [13] вважає, що розуміння сутності категорії «соціальні послуги» як специфічної суспільної споживчої вартості є найбільш конструктивним. При цьому наголошує, що специфіка економічних відносин з приводу надання соціальних послуг полягає в тому, що процес надання одночасно є і процесом їх споживання, тому ці відносини одночасно є відносинами суспільно організованого споживання валового внутрішнього продукту суспільства.

К.Е. Гафарова у [14] зазначає, що ключовим фактором соціальної трансформації є економічна глобалізація, котра обумовлює як розширення соціальних запитів і потреб громадян різних країн, так і можливостей їх задоволення на національному та інтернаціональному рівнях, що актуалізує суттєве оновлення національної системи соціальних послуг.

Сучасне місце держави у наданні соціальних послуг автор вбачає у здійсненні прямого фінансування через уповноважені органи з одного боку та у створенні інституційних й організаційно-економічних умов для поєднання потенціалу державного, приватного й неурядового секторів у розв'язанні найгостріших соціальних проблем з іншого.

Погоджуємось із автором, що лише консолідація зусиль усіх трьох секторів дозволить створити конкурентоздатну та ефективну сферу надання соціальних послуг, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню рівня та якості життя громадян.

К.В. Дубич [15] визначає «соціальні послуги», як «сукупність заходів, що спільно формуються та вживаються органами державної влади, фізичними особами і недержавними організаціями, спрямовані на пом'якшення або

подолання складних життєвих обставин окремих осіб, груп населення для повернення їх до повноцінної життєдіяльності».

Не зменшуючи важливості кожної зі складових наведеного визначення, погоджуємось із твердженням автора про те, що соціальні послуги мають стати інструментом повернення клієнтів до повноцінної життєдіяльності.

Як і в [6, 7, 8,11] серед недоліків сфери надання соціальних послуг акцентовано увагу на тому, що бюджетні видатки, призначені виключно для державних установ стаціонарного типу, не сприяють становленню конкуренції та ринкових відносин в системі надання соціальних послуг, та призводять до монополії на ринку державних суб'єктів, що надають соціальні послуги, їх низької якості та неефективності, що на нашу думку повністю відповідає дійсності.

Погоджуємось із автором, що міжсекторальне співробітництво є доволі ефективним інструментом в умовах нестачі фінансових, матеріально-технічних, адміністративних та інших ресурсів, політичної нестабільності, неспроможності відповідних суб'єктів, що надають соціальні послуги, належно виконувати свої функції.

О. Нечосіна у своєму описі [16] представляє «соціальні послуги», як «особливий вид послуг, що передбачають допомогу особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також особам, які мають найвищий ризик опинитися у складних життєвих обставинах», що на нашу думку дещо звужує значимість сфери соціальних послуг з огляду на світовий досвід.

Автор зазначає, що система соціальних послуг в Україні постійно перебуває в процесі оновлення та модернізації відповідно до нових потреб громадян та сучасних світових підходів у наданні соціальних послуг та вважає, що саме прийняття у новій редакції Закону «Про соціальні послуги» є ключовим, переломним кроком на шляху реформування соціальних послуг, який має запустити наступні фази удосконалення системи.

У [17] автором розглядається актуальність питань якісного надання та наближення соціальних послуг до осіб, котрі перебувають у складних життєвих обставинах і потребують допомоги в умовах територіальних громад.

Погоджуємось із автором в тому, що процес децентралізації вимагає реформування інституційного середовища сфери надання соціальних послуг, та породжує проблему неякісного і несвоєчасного надання соціальних послуг.

Виявлене автором дублювання функцій установ, що є відповідальними за надання соціальних послуг та унеможливлення належного та якісного виконання відповідними інститутами покладених на них завдань та функцій із надання соціальних послуг дійсно можна пов'язати з нестачею кадрових, матеріальних, фінансових та технологічних ресурсів.

Задля надання доступних та комплексних соціальних послуг в громаді автором пропонуються: привести у відповідність діючу нормативно-правову базу; чітко визначити функції та обов'язки відповідальних інституцій; приділяти увагу адекватній підготовці фахівців із соціальної роботи; налагодити взаємодію між відповідальними структурами та підрозділами; забезпечити необхідними приміщеннями, фінансовими та матеріально-технічними ресурсами надавачів соціальних послуг тощо.

Погоджуючись із вищезазначеними позиціями, вважаємо, що не менш важливим спрямуванням має стати залучення до надання соціальних послуг неурядових організацій, інститутів громадянського суспільства, впровадження міжмуніципального співробітництва тощо.

Поділяємо точку зору Романової Н.Ф. [18], що більшість проблем соціальної сфери сучасної України пов'язані саме з постійними змінами самої системи соціальних послуг за короткий проміжок часу, що тягне за собою суттєві зміни не лише для провайдерів, але й для клієнтів сфери соціальних послуг та управлінських функцій відповідних владних інституцій.

Не зменшуючи важливості кожної зі складових, що впливають на стан функціонування системи надання соціальних послуг, погоджуємось, що появу значної кількості сімей у складних життєвих обставинах, котрі

використовують ресурси сфери надання соціальних послуг не задля розвитку власного потенціалу й подальшого незалежного функціонування, а натомість для тимчасового покращення умов проживання чи вирішення побутових проблем, може провокувати перенесення відповідальності за кінцевий результат надання соціальних послуг здебільшого на провайдера цих послуг, аніж на самих клієнтів та можливість повторного залучення до соціального супроводу одних і тих самих сімей через короткий проміжок часу після зняття з обліку.

Автором до того ж порушується питання об'єднання установ соціальної мережі, що перебувають під управлінням різних міністерств та відомств задля зміцнення потенціалу, розширення спектру надаваних соціальних послуг, що, на нашу думку, є доволі актуальним, враховуючи світовий досвід запровадження інтегрованих соціальних послуг.

Запропоновані автором умови задля організації надання високоякісних та доступних публічних соціальних послуг – надаватися послуг відповідно до державних стандартів; територіальна доступність послуг; забезпеченість соціальних послуг належною матеріально-технічною та прозорою інформаційною базою щодо всіх аспектів їх надання – на нашу думку відповідають прагненню створення якісного та конкурентоспроможного ринку соціальних послуг в Україні.

Першим законодавчо закріпленим визначенням поняття «соціальні послуги» в Україні стало тлумачення їх, як «комплексу заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем» на підставі Закону України «Про соціальні послуги» у 2003 році [19].

Проте вже у 2019 році, з прийняттям нової редакції відповідного закону, визначення соціальних послуг було удосконалене та набуло наступного вигляду – «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин,

подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» [20].

Таке різноманіття визначень «соціальних послуг» засвідчує постійні наукові прагнення щодо їх обґрунтування.

Враховуючи представлені тлумачення, під терміном «соціальні послуги» в дисертаційній роботі розглядається: «сукупність відносин щодо економічної, екологічної та соціальної складової розвитку регіону, спрямована на гармонізацію суспільних відносин, котрі сприяють підвищенню добробуту та рівня якості життя».

1.2 Особливості надання соціальних послуг у країнах ЄС та можливості їх адаптації до діючої практики в Україні.

Необхідність адаптації соціальних моделей задля досягнення, розумного, стійкого та всебічного зростання викликана світовими тенденціями у демографічній структурі населення, змінами у сфері зайнятості, що виникають внаслідок технологічного розвитку та впровадження цифрової економіки, глобалізацією.

Дані зміни вимагають розповсюдження широкого спектру послуг з метою координації між політикою зайнятості та соціальною політикою для домогосподарств з низьким рівнем доходу задля гармонійного поєднання праці із сімейними обов'язками, впровадження освіти протягом всього життя, вирішення питань догляду за дітьми та довготривалого догляду тощо.

Вивчення практики надання соціальних послуг європейськими країнами надасть змогу виокремити їх певні елементи задля розгляду можливості застосування їх в Україні щодо підвищення якості та ефективності соціальних послуг.

Однією з кращих практик щодо горизонтальної інтеграції надання соціальних послуг на прикладі європейських країн Європейською комісією визначено й Естонію [21].

Безпрецедентне зростання економіки Естонії в період з 1995 по 2007 рік перетворило її в одну з найбагатших економік в регіоні Центральної та Східної

Європи. Пропозиції на ринку праці зберігалися на високому рівні, в той час як витрати на програми ринку праці (LMP) були достатньо низькими як у міжнародному, так і в регіональному порівнянні.

Натомість, Естонія та країни Балтії виявилися найбільш постраждалими від фінансової кризи 2008 року серед європейських країн.

Не зважаючи на суворе законодавство про захист зайнятості (EPL), криза призвела до масових звільнень, зростаючого безробіття та зниження рівня заробітної плати.

Новий закон Про трудові договори (New Employment Contracts Act – ЕСА) набрав чинності в травні 2009 року.

Реформа наслідувала три основні цілі:

- посили гнучкість шляхом ослаблення EPL;
- підвищити готовність до працевлаштування з боку осіб, які шукають роботу, роблячи акцент на активації;
- поліпшити фінансове забезпечення безробітних шляхом підвищення розміру відповідної допомоги.

Основною інституційною зміною внаслідок реформи стало створення Labour Market Board (LMB) фондом соціального страхування на випадок безробіття (Unemployment Insurance Fund–UIF).

Основні дійовими особами в управлінні системою виплат та наданні соціальних послуг і послуг зайнятості визначено:

Estonian Labour Market Board (LMB) – є відповідальним за виплату допомоги по безробіттю та надання послуг з працевлаштування. Надання послуг спочатку здійснюється місцевими відділеннями муніципалітетів, а потім бюро зайнятості (PEC), які створені та підконтрольні LMB. LMB також відповідав за здійснення виплати допомоги по безробіттю. LMB був підпорядкований Міністерству соціальних справ (Ministry of Social Affairs). До 2002 року допомога по безробіттю, яка надавалася відділами зайнятості, була єдиною пасивною підтримкою, що надавалася безробітним.

Система страхування на випадок безробіття була створена в 2002 році із створенням Unemployment Insurance Fund – UIF – незалежного державного органу, що керується тристоронньою радою, яка складається з представників уряду, працівників та роботодавців. Установа повністю фінансується за рахунок внесків працівників та роботодавців. В результаті передачі обов'язків від LMB до UIF у 2009 році, здійснення виплат та допомоги безробітним, а також послуги з активації перейшло до компетенцій UIF.

Ministry of Social Affairs (MoSA) – після реформування бере участь у розробці цілей, показників ефективності і кількісних цільових показників UIF шляхом їх участі у наглядовій раді. MoSA також несе відповідальність за реалізацію оцінки якості програм активації.

Роль профспілок та асоціацій роботодавців в Естонії досить обмежена.

Муніципалітети здійснюють управління засобами до існування та надають такі послуги як соціальна реабілітація та догляд. Частково вони фінансуються державою, а частково – місцевими доходами.

Короткий опис стану системи надання соціальних послуг в Естонії представлено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Опис системи надання соціальних послуг в Естонії до впровадження реформ

Найменування виплати/послуги	Допомога безробітним (UA), послуги зайнятості.	Виплати по безробіттю UB
Найменування провайдера	LMB	UIF
Основні критерії доступу (застрахована особа, перевірка доходів, інші критерії, такі як вік, сімейний стан тощо)	UA: зареєстровані безробітні, які не мають права на отримання UB або по закінченні терміну UB. Перевірка нужденності, застраховані 180днів у попередні 12 місяців. Послуги: реєстрація UIF. Зобов'язання з пошуку роботи.	Застраховані 12 місяців протягом попередніх 36 місяців, безробітні не за власним бажанням. Зобов'язання з пошуку роботи.
Цільові групи	UA: здебільшого довготривалі безробітні (long-term unemployment – LTU); Послуги: всі зареєстровані безробітні (включаючи UB) та для деяких послуг – усі зареєстровані особи, які шукають роботу (не лише безробітні)	безробітні

Продовження таблиці 1.3

Відповідальний за оцінку претендентів на виплати /приймає рішення щодо претендентів на послуги	LMB	UIF
Відповідальний за активізацію вимог (пошук роботи, згода на запропоновану роботу)	LMB, натомість застосування примусової активації нечітке	LMB, натомість застосування примусової активації нечітке
Відповідальний за застосування санкцій (у разі порушення вимог)	LMB	LMB сповіщає UIF про недотримання
Відповідальний за виплату допомоги, надання послуг	LMB	UIF
Відповідальний за фінансування (місцевий уряд з використанням своїх власних доходів, або місцевий уряд, використовуючи субсидію на душу населення із центрального бюджету)	Державний бюджет, Європейські фонди	Внески працівників та роботодавців
Додаткова інформація	Можливе отримання виплат, залежних від прожиткового мінімуму, в той час як отримання UA, обмежене у часі отримання	

Головна причина неефективності вихідної системи полягала в якості та доступності послуг активації. Були відсутні ефективні методи класифікації клієнтів залежно від складності проблеми, що призводило до неефективного використання кадрового потенціалу. Один з основних аспектів реформи полягав у підвищенні якості послуг активації.

Теоретично доступність до послуг була високою, оскільки всі зареєстровані безробітні та особи, які шукають роботу мали право на участь у активній політиці ринку праці (Active labour market policies – ALMPs). натомість фактично, ті особи, які не мали права на виплату допомоги, не намагалися зареєструватися, оскільки не замислювалися над тим, що LMB зможе надати допомогу у пошуку роботи через послуги активації.

Ще однією причиною неефективності була відсутність прямого зв'язку між організацією, котра відповідає за послуги активації (LMB) та організацією, котра здійснює виплату допомоги (UIF).

Основним прагненням реформи стало поліпшення доступу до якісних та ефективних послуг працевлаштування. Очікувалося, що завдяки реформуванню підвищиться потенціал інститутів ринку праці, що в свою чергу поліпшить якість обслуговування та підвищить кількість повернень на

ринок праці. Ще однією практичною ціллю реформи було створення бази даних для відслідковування колишніх учасників програм з метою оцінки впливу ALMPs.

Опис стану системи надання соціальних послуг в Естонії після реформування наведений у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Основні аспекти системи надання соціальних послуг в Естонії після реформування

Найменування виплати/ надавача послуги	UIF
Виплата/надавана послуга	UA, UB, послуги зайнятості/ виплати неспроможним
Основні критерії доступу (застрахована особа, перевірка доходів, інші критерії, такі як вік, сімейний стан тощо)	UB: зареєстровані безробітні, застраховані щонайменше 12 місяців протягом попередніх 36 місяців; учасники програм зайнятості та ті, хто активно шукає роботу. UA: працюючі або ті, хто займається діяльністю, що прирівняна до роботи, щонайменше 180 днів протягом 12 місяців до реєстрації як безробітний; UA на основі перевірки нужденності.
Цільові групи	UA та UB отримувачі (включаючи групи з більш комплексними потребами) та особи, які зареєстровані як шукаючі роботу (не лише безробітні) також мають право на деякі послуги зайнятості.
Відповідальний за оцінку претендентів на виплати /приймає рішення щодо претендентів на послуги	UIF (для отримувачів UB право визначається законом, але у службах зайнятості співробітники мають ширшу свободу дій при прийнятті рішення про необхідні послуги).
Відповідальний за активізацію вимог (пошук роботи, згода на запропоновану роботу)	Співробітники UIF
Відповідальний за застосування санкцій (у разі порушення вимог)	Співробітники UIF (на практиці для отримувачів UA санкції слабші, ніж для отримувачів UB).
Відповідальний за виплату допомоги, надання послуг	UIF
Відповідальний за фінансування (місцевий уряд з використанням своїх власних доходів, або місцевий уряд, використовуючи субсидію на душу населення із центрального бюджету)	UI виплати фінансуються за рахунок страхових внесків працівників та роботодавців; UA фінансується з державного бюджету; послуги фінансуються спільно з державного бюджету, внесків UIF та європейських фондів.

Система управління ефективністю UIF функціонує наступним чином:

Наглядовою радою UIF розробляється Програма зайнятості (на 2 роки) та План розвитку UIF (на 3 роки). UIF розробляє річний план дій для кожного регіону, залежно від особливостей регіонального ринку праці, та систему управління ефективністю (PMS) на регіональному рівні. Остання складається з чотирьох індикаторів, кожен з яких має відмінну вагу в конкретному регіоні:

- вплив: вимірюється рівень працевлаштування (відомості за 2 роки);

- результат: рівень участі в активних заходах (відомості за місяць);
- якість: індекс задоволеності осіб, котрі шукають роботу, роботодавців якістю та ефективністю управління (відомості за місяць);
- заходи: семінари з пошуку роботи для молоді, співпраця з місцевими муніципалітетами.

Внаслідок реформи право на виплати по безробіттю (UB), допомогу безробітним (UA), послуги зайнятості та виплати неспроможним набули отримувачі UB та UA (в тому числі групи з комплексними потребами) та зареєстровані як такі, що шукають роботу (не лише безробітні) за умови реєстрації як безробітна особа, періоду страхування не менш ніж 12 місяців протягом останніх 36 місяців, участі у програмах зайнятості та активного пошуку роботи – для UB отримувачів; роботи або діяльності, котра прирівнюється до роботи протягом не менш 180 днів за останні 12 місяців до реєстрації як безробітний – для UA отримувачів; або перевірки доходів.

Відповідальним за визначення претендентів на отримання допомоги або надання послуг, реалізацію активаційних вимог та застосування санкцій у разі їх порушень є Фонд страхування на випадок безробіття Естонії (UIF).

Фінансування виплат застрахованим особами провадиться за рахунок страхових внесків працівників та роботодавців, UA фінансується з державного бюджету, а послуги – спільно, з державного бюджету, внесків UIF та фондів Європейського союзу.

Щодо забезпечення якості соціальних послуг в Естонії, то згідно із встановленими нормами, постачальники соціальних послуг повинні застосовувати наступні загальновизнані принципи якості, здійснюючи свою діяльність:

- послуги мають бути орієнтованими як на людину так і на результат;
- застосовується підхід на основі реальних потреб, до того ж даний підхід має бути комплексним;
- послуги мають спрямовуватися на захист прав людини та бути інклюзивними (особа, родичі та ін. постачальники);

- обов'язковим є компетентне та етичне ставлення працівників поряд із високою якістю управління в організації.

Внаслідок регіональних диспропорцій, місцеві органи влади у віддалених районах стикаються із проблемами забезпечення доступності, ефективності та якості державних послуг.

Реформа місцевого самоврядування 2017 року, яка об'єднала невеликі муніципалітети та призвела до скорочення їх на 79 одиниць (з 213), стала важливим кроком на шляху покращення адміністративного потенціалу місцевих органів влади в Естонії, оскільки ресурси стали більш централізованими та з'явилася можливість створення більшої кількості спеціалізованих служб. Однак невідповідність бюджетних ресурсів та відповідальності на різних рівнях урядування перешкоджає наданню доступних та якісних послуг [22].

Реформа місцевого самоврядування, що прийнята Естонією у 2016 році, має на меті усунути відмінності між фінансуванням та переданими обов'язками місцевих органів влади, тим самим покращуючи їх спроможність надавати якісні послуги.

Проте зазначена реформа навряд чи зможе подолати всі перешкоди, з якими стикаються місцеві органи влади, оскільки якість соціальних послуг та фінансова спроможність місцевих органів влади є питанням, яке потребуватиме значної уваги. Багато місцевих органів влади висловили занепокоєння через відсутність ясності щодо їх спроможності планувати та надавати соціальні послуги в майбутньому, зокрема, хто відповідатиме за надання послуг та для яких цільових груп.

План розвитку сфери соціального захисту Естонії на 2016-2023 роки визначає важливі стратегічні цілі для ринку праці, соціального захисту та політики рівності. Однією з цілей є покращення доступності та якості соціальних послуг та сприяння можливостям людей жити самостійно у громади та брати активну участь у суспільному житті. Для реалізації цього планується ряд політичних інструментів [23]:

- основні реформи щодо зменшення навантаження на неформальних опікунів та реорганізації реабілітаційних служб.
- нові інформаційно-комунікаційні технології та соціальні підприємства будуть заохочуватися до сприяння інноваціям.
- будуть розроблені єдині стандарти якості соціальних послуг.
- поліпшення співпраці між соціальними службами, службами зайнятості та охорони здоров'я для оцінки потреб.
- збільшення доступності послуг на базі громади.

У Словенії нові реформи стосувалися модернізації соціальних виплат та надання соціальних послуг. Національна програма соціальної допомоги та догляду встановила нові правила для спрощення адміністративних процедур. Автоматичний розрахунок виплат був прийнятий у 2017 році та запрацював у 2019 році. За даними Міністерства праці, сім'ї та соціальних питань, отримувачі соціальних виплат отримуватимуть автоматичний розрахунок щорічних виплат. Обов'язок подавати заяву на додаткові пільги, такі як аліменти на дитину чи внески на дитячий сад, залишатиметься лише за тими, хто звертається вперше. Міністерство має на меті забезпечити сучасну систему соціального забезпечення, що сприятиме ефективному способу прийняття рішень, орієнтованому на користувачів.

Модернізація соціальних служб продовжиться з майбутньою реформою центрів соціального захисту (Centres for Social Welfare – CSW), яка запроваджена з жовтня 2018 року. CSW буде реорганізовано в регіональні центри, що зменшить їх кількість з 62 до 16. Разом із реформою системи соціального забезпечення, очікується зменшення адміністративного навантаження для соціальних працівників та покращення соціальної інтеграції вразливих груп [23].

У 2018 році CSW пройшли реорганізацію, що вплинуло на вчасність надання соціальної підтримки. Також збільшилась кількість людей, які звертаються за соціальною допомогою: у 2019 році на 14 000 осіб більше, порівняно з попереднім роком [22].

У червні 2019 року національний уряд Словенії прийняв поправку до Закону про соціальні виплати (Social Security Benefits Act), спрямовану на:

- відокремити фінансову соціальну допомогу (FSA) від мінімальної заробітної плати;
- активувати в найкоротші терміни отримувачів FSA.

Згідно з пропозицією, сума FSA буде збережена на колишньому рівні (392,75 євро), проте доплити за трудову діяльність, що були запроваджені під час економічної кризи 2011 року, будуть скасовані. Скасування зазначених доплат буде пом'якшено новим заходом: винагородою, що виплачується безробітним, які беруть участь у активних заходах сприяння зайнятості. Саме це рішення вважається ключовим для швидшої активації отримувачів соціальних виплат на ринку праці, що актуалізується браком робочої сили.

У липні 2019 року Міністерство праці, сім'ї та соціальних справ оголосило про введення універсальної допомоги на дітей. Асоціація центрів соціальної роботи припускає, що допомога на дитину не повинна бути частиною мінімального доходу, проте національний уряд має спочатку забезпечити базовий дохід, необхідний для виживання, а потім додати до цієї суми дитячу допомогу, щоб забезпечити кращу підтримку для сімей з дітьми.

Відсутність інтегрованих послуг (не існує єдиних точок доступу для послуг) та недостатня кількість соціальних працівників заважає забезпеченню. В даний час жоден центр не має 100% персоналу. Поряд із основними соціальними послугами уряд також фінансує мережу програм соціального забезпечення. У 2018 році міністерство співфінансувало 192 програми соціального забезпечення. Це програми, що охоплюють 10 напрямків, визначених Резолюцією про Національну програму соціальної допомоги на 2013-2020 роки. Більшість програм, що співфінансуються, запроваджено у галузі профілактики насильства (38), за ними йдуть програми соціальної реабілітації для людей із залежностями (32) та програми у галузі психічного здоров'я (24). Окрім того, 23 програми для дітей та підлітків, 22 програми для психосоціальної підтримки дітей та сімей, 22 програми для бездомних, 15

програм для людей з обмеженими можливостями, 9 для літніх людей, 4 для ромів та 10 інших програм з ліквідації соціальних лиха. Наприклад, CSW у Люблянні реалізує чотири програми, спрямовані на соціально виключених дітей та молодь, бездомних та самотніх матерів.

Серед рекомендацій, наданих Словенії Європейською соціальною мережею (European Social Network – ESN) за результатами аналізу стану соціальної сфери у 2020 році, наступні: законодавство, що регулює мінімальний дохід, має також регулювати й основні соціальні послуги, які доповнюватимуть фінансові вигоди на основі потреб та обставин конкретної людини; необхідно розробити індивідуально-орієнтований підхід, який би гарантував, що кожна людина в рамках схеми мінімального доходу отримує індивідуальний соціальний шлях разом із фінансовою вигодою.

Надання соціальної допомоги у Литві було децентралізоване для муніципалітетів ще у 2015 році, проте існуюча система і сьогодні потребує вдосконалень. Хоча наближення підтримки до осіб, які її потребують і стало хорошим кроком щодо ефективності соціальних послуг, і досі залишається ряд невирішених питань [23]:

- гнучкість муніципалітетів може бути використана ще більше, за поєднання соціальної допомоги з активною політикою ринку праці. Існує потреба у посиленні інтеграції між соціальними службами та службами зайнятості, особливо для складних випадків;

- кошти, виділені на соціальну допомогу, перераховуються деякими муніципалітетами на інші пріоритетні напрямки за рахунок потенційних отримувачів допомоги;

- умови, що надають право на отримання допомоги, є занадто жорсткими, оскільки поява додаткових джерел доходу від працевлаштування є підставою для відмови у наданні допомоги, що створює стримуючі фактори до пошуку роботи;

- рівень соціальної допомоги залишається занадто низькими, навіть нижче межі бідності.

Значна увагу в Литві приділяється якісним соціальним послугам, спрямованим на запобігання та вирівнювання зростаючих міських та сільських відмінностей. Доходи домогосподарств у сільській місцевості в середньому складають лише 65% від рівня в міських районах, що призводить до збільшення ризику бідності та соціальної ізоляції. Встановлення національних стандартів якості та систем моніторингу необхідні для соціальних служб, щоб ті, хто живе у сільській місцевості, мали можливість розширити можливості місцевих жителів та вивести їх із бідності та соціальної ізоляції

Широкий спектр послуг на базі громади, впроваджений у Литві, починає підтримувати процес деінституціоналізації для дітей та людей з обмеженими можливостями.

У 2018 році урядом оновлено Закон про молодіжну політику, шляхом конкретизації керівних принципів щодо служб для молоді на базі громад.

Існує і проблема бідності сімей з дітьми та неповних сімей – якщо для сім'ї з двома дорослими та однією дитиною ризик потрапляння до бідності складає 11,7% (в середньому по країні – 22,9%), то для неповних сімей з дітьми та сімей, до складу яких входять двоє дорослих та троє і більше дітей, такий ризик вже складає 48,4% та 44,3% відповідно [22].

Прогрес у стандартах якості соціальних послуг було досягнуто завдяки проекту, який впроваджує систему якості EQUASS у 120 муніципальних постачальників послуг та НУО.

Витрати на соціальні послуги зросли до 3% бюджетів муніципалітетів у 2017 році порівняно з 2,7% у 2015 році. Однак великі листи очікування залишаються, і постачальники послуг борються за покриття основних витрат та покладаються на кошти ЄС через низький рівень муніципальних бюджетів [22].

Соціальні працівники повідомляють про те, що у деяких регіонах відсутні спеціалізовані служби, недостатніми є можливості для підвищення кваліфікації та навичок, існує високе адміністративне навантаження, що

обмежує час, який вони можуть витратити безпосередню на роботу з клієнтами.

Закон про соціальні послуги та Каталог соціальних послуг повноцінно не оновлювалися з 2006 року. Муніципалітети обмежені наданням послуг, наведених у каталозі, що обмежує їх можливості застосовувати ширший спектр підтримки для задоволення нових соціальних потреб.

Для реалізації високоякісних соціальних послуг Литва потребує оновлення законодавства, спеціалізованих фахівці, розвитку постачальників послуг у неблагополучних регіонах та розширення навчання й механізмів винагороди соціальних працівників.

Серед рекомендацій, наданих Литві Європейською соціальною мережею (European Social Network – ESN) за результатами аналізу стану соціальної сфери у 2020 році, наступні: забезпечити доступність високоякісних соціальних послуг як у містах, так і у сільській місцевості шляхом створення центрів соціальної допомоги відповідно до потреб місцевого населення.

Польща продовжує працювати над кращою інтеграцією соціальних послуг. Урядом запропоновано законодавство про створення нового центру в органах місцевої влади, який інтегруватиме соціальні послуги, координуватиме планування та надання послуг.

Не зважаючи на те, що у Польщі досі існує дефіцит денних центрів підтримки молоді, а у багатьох сільських муніципалітетах недостатньо розвинуті або взагалі відсутні послуги для молоді, безробітну молодь та молодь із проблемами в освіті підтримують як бюро праці, так і добровільні трудові колективи, діяльність яких спрямована на професійну активізацію шляхом консультування, навчання, працевлаштування тощо. Також функціонують молодіжні освітні центри та молодіжні центри соціальної терапії [22].

Дітей та сім'ї у Польщі підтримує Програма Family 500+, метою якої є збільшення народжуваності та зменшення бідності дітей шляхом надання додаткових надходжень та покращення умов життя багатодітних родин. У

травні 2019 року уряд розширив цю програму для кожної дитини в сім'ї (раніше це було для другої та наступних дітей). На кожную дитину програма виділяє 500 злотих на місяць (близько 120 євро). Загальний бюджет програми становить 42 млрд. злотих (близько 9,7 млрд. Євро) на один рік. Серед експертів у Польщі існує суперечка щодо ефективності програми, особливо через її високі витрати. Деякі експерти заперечують його вплив на народжуваність, тоді як інші стверджують, що це має обмежений вплив на зменшення бідності дітей, проте стримує доступ жінок до роботи. За підрахунками, близько 100000 жінок звільнилися з роботи протягом вісімнадцяти місяців після введення цієї пільги [22, 23].

Недостатній доступ до раннього догляду за дітьми особливо шкодить участі жінок на ринку праці. У Польщі лише 10% дітей до трьох років охоплені доглядом за дітьми.

Для того, щоб відповісти на цей виклик, уряд Польщі виділив у 2018 році 450 мільйонів злотих на програму Maluch Plus.

Програма Maluch Plus призначена для розвитку служб догляду за дітьми для дітей віком до 3 років. Крім того, з 2017 року округи та райони, які не мають дитячих установ, також мають право на фінансування за цією програмою. Сто два муніципалітети отримали урядове співфінансування для створення служб догляду за дітьми до 3-х років, однак питання полягає в тому, чи буде достатньо збільшеного бюджету та розширеного набору можливостей для підтримки, щоб заохотити муніципалітети створювати та розвивати дитячі заклади, особливо якщо вони не зобов'язані це робити [23].

Такий вид соціальних послуг, як довготривала допомога стикається з багатьма проблемами. Здебільшого довготривале піклування здійснюється неформальними опікунами, зазвичай членами родин, які майже не отримують державної підтримки. Покладання на неформальних опікунів обов'язків догляду з огляду на стрімке старіння населення негативно впливає на соціальну інтеграцію та участь їх на ринку праці. Проте, незважаючи на те, що

уряд усвідомлює дефіцит доступної підтримки для людей, які потребують тривалого догляду, державного фінансування все ще бракує.

У липні 2019 року Парламентом Польщі прийнято Закон про центри соціальних служб (CUS), внаслідок чого місцева влада зможе створювати центри, що забезпечують комплексні соціальні послуги для жителів. Закон забезпечує основу для створення органів, які будуть інтегровано та скоординовано керувати місцевими соціальними послугами та встановлює, що соціальні служби в муніципалітетах будуть відповідати за планування, координацію та інтеграцію соціальних служб. Передбачається, що нинішні центри соціальної допомоги перетворяться на центри соціальних служб. Однак у Польщі центри соціальної допомоги традиційно асоціюються з виплатами грошової допомоги, а не з наданням соціальних послуг. Закон повинен забезпечити створення центрів соціальних служб у кожному муніципалітеті, на які слід виділити конкретне фінансування [22].

Доступність до соціальних послуг у Польщі залежить від розміру муніципалітету та від різних рівнів залучення місцевих органів влади. У великих містах, таких як Варшава, Гданськ, Гдинь, Познань, Краків, Вроцлав та Лодзь, рівень надання соціальних послуг доволі високий. Проте у менших містах ситуація значно гірша – 30% відсотків муніципалітетів у Польщі не надають послуги базового догляду, лише 18% муніципалітетів мають заклади денного догляду для молоді. Тобто у Польщі існує великий дефіцит соціальних послуг.

Окрім того у більшості муніципалітетів існує брак соціальних працівників, неформальних опікунів, персональних помічників для осіб з обмеженими можливостями, що пов'язується, насамперед, із низькою престижністю професій у соціальній сфері та недостатнім рівнем оплати праці.

Не зважаючи на те, що урядом Польщі збільшено фінансові ресурси на соціальні виплати, все ще недостатнім залишається фінансування надання соціальних послуг – довготривала допомога, послуги для осіб з інвалідністю, осіб похилого віку, молоді тощо.

Серед рекомендацій, наданих Польщі Європейською соціальною мережею (European Social Network – ESN) за результатами аналізу стану соціальної сфери у 2020 році, наступні: запровадження закону, спрямованого на вирішення питань оплати праці, кваліфікації та компетенції працівників соціальних служб, забезпечення фінансових ресурсів для професійного розвитку працівників соціальних служб.

Нажаль, виклики, що стоять наразі перед сферою соціальних послуг проаналізованих європейський країн – недофінансування сфери; брак кваліфікованих кадрів; недостатня ефективність сфери надання соціальних послуг у віддалених або малих регіонах внаслідок регіональних диспропорцій; переважання грошових трансфертів над, саме, послугами; необхідність адаптування наявного спектру послуг до викликів сучасності, що пов'язані із зміною демографічної структури населення, сфери зайнятості внаслідок технологічного розвитку та цифровізації, глобалізації; відсутність чіткого розподілу владних обов'язків; недостатня інтеграція послуг – притаманні й Україні.

Проте, такі позитивні аспекти, як децентралізація надання соціальних послуг, деінституалізація послуг із догляду, поєднання пасивної й активної соціальної політики, залучення до сфери надання соціальних послуг неурядових організацій, індивідуально-орієнтований підхід, заслуговують на увагу щодо адаптації їх до діючої практики України.

Як вже зазначалося у Розділі 1.1, законодавча закріпленням в Україні є визначення соціальних послуг, як «дій, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають».

Класифікація соціальних послуг представлена на рис. 1.3.

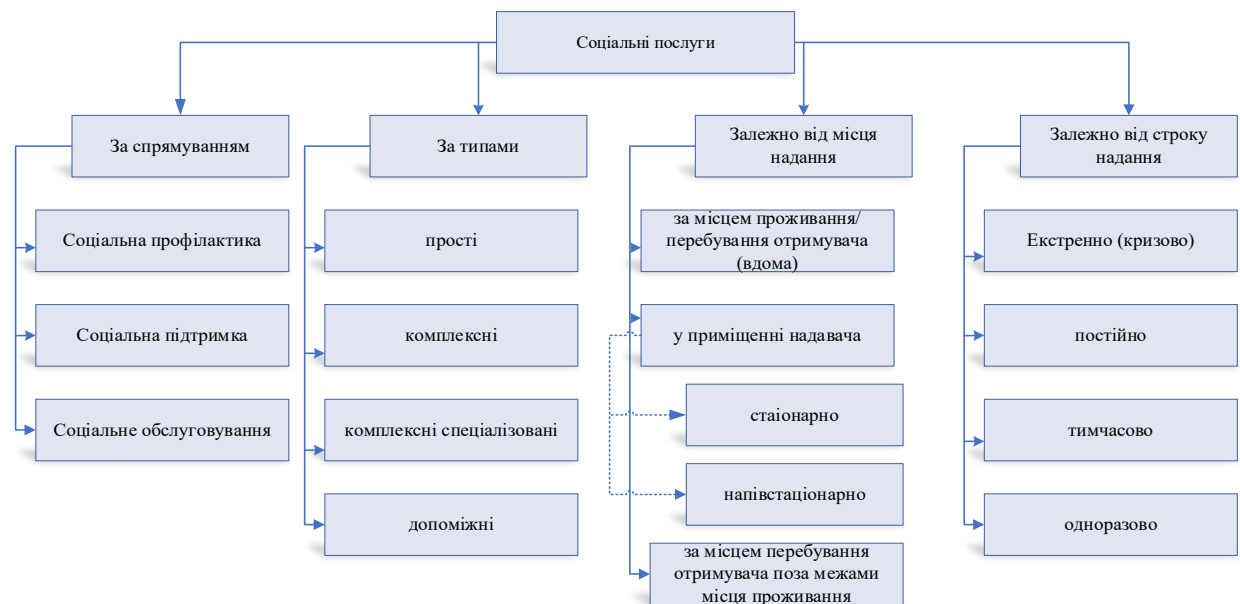

Рис. 1.3. Класифікація соціальних послуг в Україні.

Складено авторами на підставі [20]

Більш детальну класифікацію соціальних послуг, на котрі можуть розраховувати особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, містить [24], що є обов'язковим для застосування суб'єктами системи надання соціальних послуг при плануванні, проведенні обліку та фінансування послуг, залученні недержавних надавачів соціальних послуг та проведенні відповідної інформаційно-роз'яснювальної роботи.

Даний Класифікатор містить 43 види послуг із зазначенням їх короткого опису, строку та місця надання послуги, переліку категорій осіб-отримувачі соціальної послуги.

Система надання соціальних послуг України є правовою основою та може бути представлена як сукупність суб'єктів надання соціальних послуг, котрі взаємодіють між собою на всіх етапах реалізації своїх прав та повноважень задля досягнення наступних цілей: профілактика складних життєвих обставин; подолання складних життєвих обставин та мінімізація їх негативних наслідків (таблиця 1.5).

Система надання соціальних послуг України

Уповноважені органи	Отримувачі соціальних послуг	Надавачі соціальних послуг
Міністерство соціальної політики України	Отримувачі	Надавачі (державні та недержавні)
Місцеві органи державної влади	Об'єднання отримувачів	Об'єднання надавачів
Органи місцевого самоврядування		Об'єднання працівників

Складено на підставі [20]

Об'єднання надавачів соціальних послуг є громадським об'єднанням, створеним задля захисту прав та інтересів надавачів соціальних послуг. Членами такого об'єднання є надавачі соціальних послуг.

Аналогічним є об'єднання працівників системи надання соціальних послуг, що створюється задля захисту прав та інтересів працівників системи та інтересів громадян, котрі пов'язані із професійною діяльністю у системі надання соціальних послуг.

До отримувачів соціальних послуг належать особи (сім'ї) у разі віднесення їх до вразливих груп населення та/або перебування ними у складних життєвих обставинах, котрим надаються соціальні послуги.

Об'єднання отримувачів соціальних послуг також є громадським об'єднанням, створеним задля захисту прав та інтересів отримувачів соціальних послуг, засновниками та членами якого є такі отримувачі, їхні законні представники.

Повноваження уповноважених органів системи надання соціальних послуг в залежності від рівня їх реалізації, представлені у таблиці 1.6.

Спектр базових соціальних послуг, надання яких покладено саме на органи місцевого самоврядування представлено на рис. 1.4.

Реформа децентралізації, що розпочата в Україні, покликана збільшити роль та значення місцевого самоврядування у подальшому розвитку сфери соціального захисту.

Таблиця 1.6

Уповноважені органи системи надання соціальних послуг за рівнями та повноваженнями

Рівень	Національний рівень	Обласний/регіональний рівень	Районний/місцевий рівень
Уповноважені органи системи	Міністерство соціальної політики	Обласні та Київська міська адміністрації	Районні/районні у містах адміністрації, виконкоми органів місцевого самоврядування, ТГ
Державна політика	Забезпечення формування та здійснення управління системою	Забезпечення реалізації на регіональному рівні	-
нормативно-правова база	Нормативно-правове забезпечення; затвердження державних стандартів	-	-
Підвищення професійної компетенції/кваліфікації надавачів соціальних послуг	Організація та координація	Організація та забезпечення навчання	Забезпечення навчання надавачів соціальних послуг
Моніторинг та контроль	Моніторинг, оцінка якості, контроль за наданням	Контроль за додержанням вимог законодавства; Здійснення моніторингу на відповідному рівні; Контроль за цільовим використанням бюджетних коштів; Дотримання прав отримувачів соціальних послуг	
Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг	Забезпечення створення та функціонування	Забезпечення ведення на відповідному рівні	
Координація та інформування	Координація діяльності місцевих уповноважених органів, інформування щодо надання соціальних послуг та щодо кращого досвіду їх надання	Інформування населення щодо соціальних послуг Координація діяльності суб'єктів на відповідному рівні	
Міжнародне співробітництво	Здійснення міжнародного співробітництва	-	-
Визначення потреб у соціальних послугах	-	Узагальнення визначених на місцевому рівні потреб	Визначення потреб населення у соціальних послугах; Виявлення вразливих груп населення
Надання соціальних послуг	-	Забезпечення надання послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці відповідно до потреб	Забезпечення надання базових соціальних послуг відповідно до потреб; створення мережі надавачів соціальних послуг державного та комунального секторів, залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору.
Фінансування та планування		Затвердження, фінансування та виконання регіональних/місцевих програм щодо надання соціальних послуг	

Складено на підставі [16, 20]

Рис. 1.4. Перелік базових соціальних послуг

Постає питання необхідності змін щодо підходів організації системи соціального захисту, оскільки відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні послуги повинні надаватися відповідно до державних стандартів з урахуванням територіальної доступності, що передбачає надання послуг на території громади, де проживає особа, та на високому професійному рівні

На шляху цього процесу виникає необхідність у чіткому розподілі повноважень щодо реалізації політики у сфері соціального захисту на різних рівнях адміністративно-територіального устрою задля надання доступних, якісних та ефективних соціальних послуг [25].

Власні (самоврядні) повноваження органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення передбачені [26], що розроблені на підставі низки законодавчих актів України та мають забезпечити єдиний методологічний підхід до їх виконання.

З метою виконання цих повноважень ТГ пропонується створити відповідні структурні підрозділи, або визначити відповідальних працівників виконавчого органу, основні завдання яких також визначаються [26] (рис. 1.5):

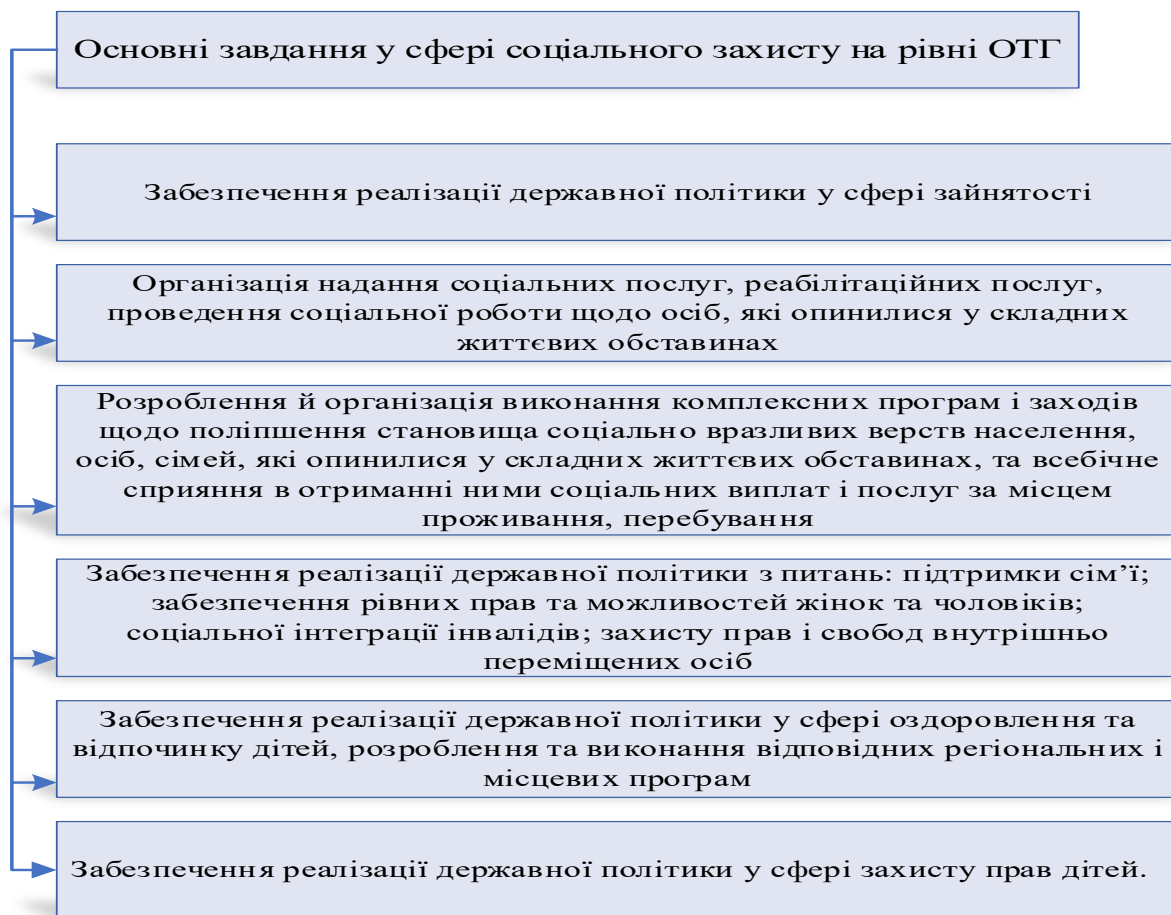

Рис. 1.5. Основні завдання уповноважених структурних підрозділів (відповідальних осіб) у сфері соціального захисту на рівні ТГ.

До того ж, до функцій відповідального підрозділу/посадової особи рекомендовано віднести: виконання повноважень, делегованих органами виконавчої влади; надання пропозицій до проекту бюджету ТГ в частині врахування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення; виконання інших повноважень, передбачених законом.

Для забезпечення доступу мешканців ТГ до усіх послуг у сфері соціального захисту, прийом громадян рекомендується проводити у спеціальному приміщенні за принципом «єдиного вікна», із залученням спеціально уповноважених державних органів та організацій, зокрема з питань пенсійного забезпечення, страхових виплат і послуг тощо.

Організація прийому громадян має бути спрямована на економію часу заявника при ознайомленні з інформацією, заповненні заяви, очікуванні, та, за потреби, можливості консультування зі спеціалістами.

Для виконання поставлених завдань у сфері соціального захисту на надання соціальних послуг на якісно високому рівні [27] містить рекомендовану структуру ТГ щодо інтегрованої системи соціального захисту населення (рис. 1.6).

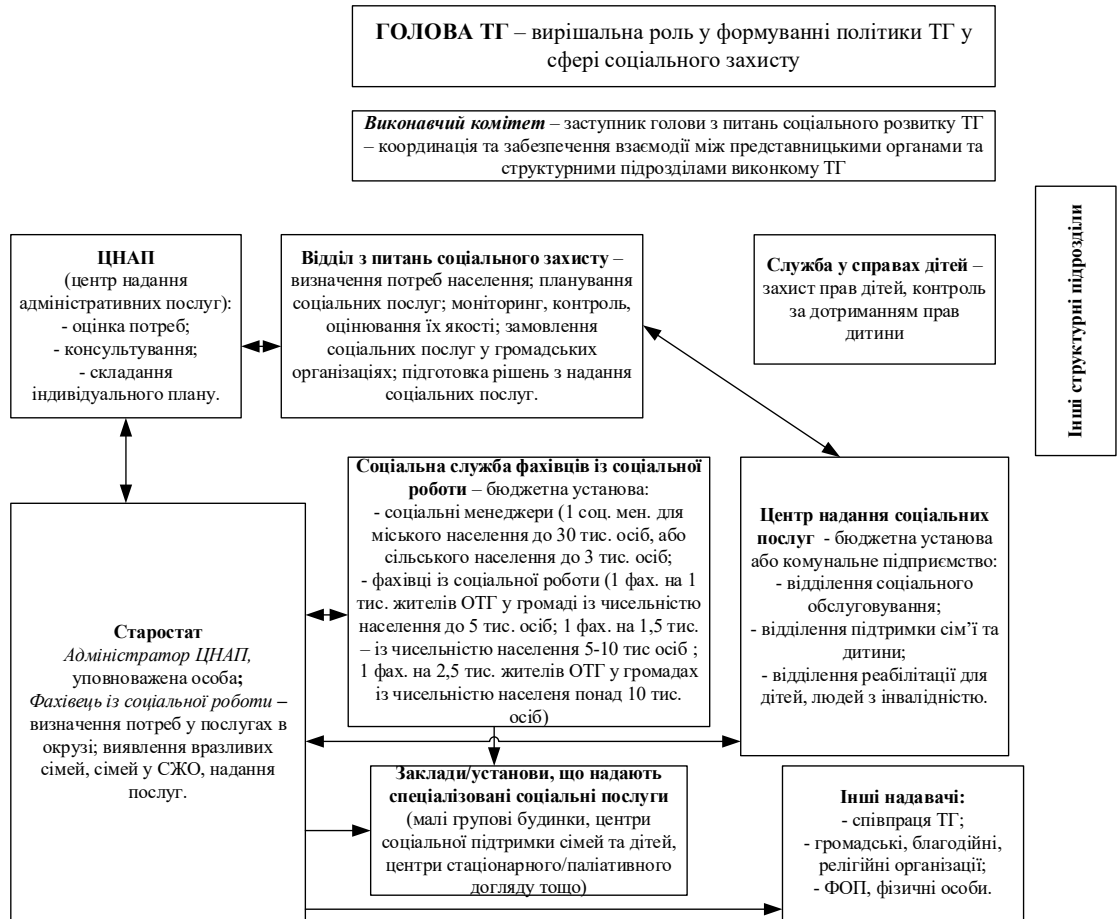

Рис. 1.6. Рекомендована структура ТГ в інтегрованій системі соціального захисту.

Метою впровадження інтегрованої системи соціального захисту визначено створення належних умов для забезпечення соціального благополуччя мешканців ТГ, доступної соціальної підтримки, у тому числі соціальних послуг, шляхом об'єднання кадрових, матеріальних, фінансових, технологічних ресурсів громади для забезпечення доступності та покращення якості соціальної підтримки (рис. 1.7).

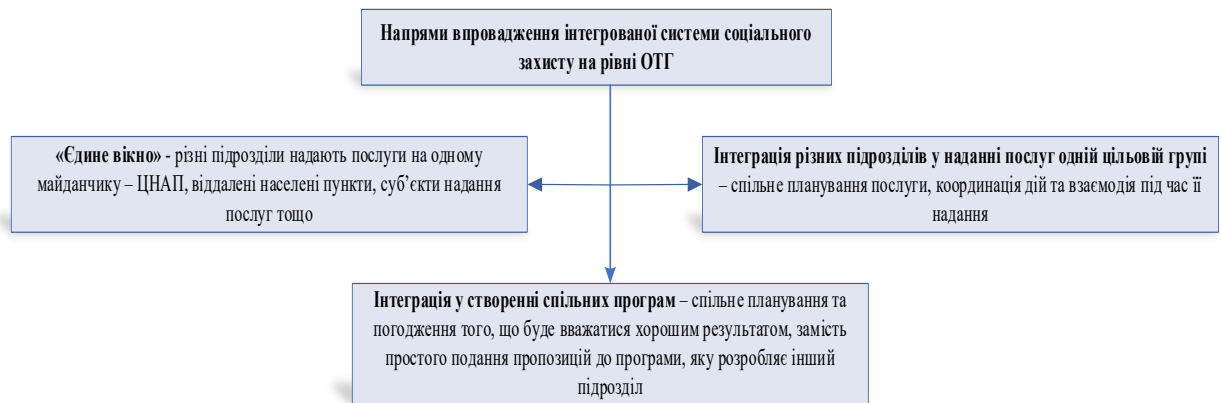

Рис. 1.7. Напрями впровадження інтегрованої моделі системи соціального захисту на рівні ТГ.

Складено на підставі [27].

Європейською ж комісією, серед аспектів інтеграції послуг, що сприяють підвищенню їх ефективності та дієвості, виділено наступні [28]:

- координація активації – інтеграція послуг має забезпечувати адекватну підтримку доходу (що зменшує зусилля щодо пошуку роботи), заохочуючи активний пошук роботи. Вирішення даного протиріччя можливе за умови, якщо виплата допомоги буде пов'язана із чіткими поведінковими умовами, при цьому ефективність посилюється, якщо як виплати, так і послуги надаються одними і тими ж (або тісно пов'язаними) провайдерами;

- координація обміну інформацією та взаємодії між службами. Об'єднання послуг може підвищити їх ефективність за рахунок об'єднання фрагментованих ресурсів, використовуючи синергізм між тісно пов'язаними послугами або додатковими послугами, поліпшення зв'язку між сервісними одиницями, поліпшення економії;

- реагування на комплексні проблеми – деякі особи, котрі шукають роботу, особливо непрацевлаштовані протягом тривалого періоду часу, стикаються з чисельними проблемами на шляху до працевлаштування. В такому випадку інтегровані послуги пропонують широкий спектр послуг, що є більш ефективним для клієнта, ніж монофункціональні агентства, котрі вирішують проблему лише частково;

- доступність послуг та виплат. Універсальна установа надає можливість клієнтам краще орієнтуватися в системі соціального забезпечення, оскільки звернутися потрібно лише до однієї установи. Багатоцільові агентства відвідувати не соромно, на відміну від установ вузької спеціалізації, що обслуговують, так званих, «проблемних клієнтів»;

- укріплення інноваційного потенціалу. Інтеграція послуг сприяє створенню більших можливостей взаємодії експертів різних галузей та більш широких можливостей для тестування нових інноваційних підходів.

Інтеграція послуг потребує інтенсивної співпраці між учасниками. Враховуючи складність (а також вартість) пов'язаних завдань, робота стане злагодженою та ефективною у випадку чіткого розмежування ролей за рівнями управління та типами установ котрі здатні її виконувати. До того ж до хронічної залежності від соціальної підтримки призводить патерналістський підхід в реалізації політики соціального захисту - в той час, як на утриманні системи соціального захисту мають знаходитися лише неспроможні до праці особи, через допомоги та інші безповоротні виплат держава повністю або частково забезпечує і значну частку працездатних, що не сприяє сталому розвитку як держави загалом, так і окремих її регіонів [29].

Попри зовнішню схожість проблем, політична відповідь соціально орієнтованих Європейських держав значно варіюється. Такі варіації залежать не лише від різноманітності поглядів та інтересів громадян, організованих еліт, політичних партій та зовнішніх суб'єктів, таких як комісія Європейського Союзу, а й від відмінностей в інститутах, котрі є посередниками у цих інтересах.

1.3 Теоретико-прикладні особливості функціонування механізму надання соціальних послуг.

В процесі надання соціальних послуг, задля досягнення встановленої мети – створення ефективного та дієвого ринку надання соціальних послуг – удосконалюється механізм, за допомогою якого можливе досягнення окреслених результатів за умови дотримання відповідних принципів,

виконання визначених функцій, з урахуванням факторів впливу (зовнішніх та внутрішніх), мінімізації стримуючих умов та використання сприятливих умов.

Функціонування механізму надання соціальних послуг (рис. 1.8) включає блок, який формує нормативно-правове регулювання процесу надання соціальних послуг, до якого віднесено:

Інститут Президента України. Як глава держави, Президент України є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина та має право законодавчої ініціативи [30].

Інститут Верховної Ради України. Верховна Рада України як єдиний законодавчий орган держави, забезпечує законодавчу базу для функціонування системи надання соціальних послуг. Окрім того до її повноважень належить затвердження загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку [30].

Здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина покладене на *Уповноваженого ВРУ з прав людини* [31].

Серед комітетів ВРУ, до сфери впливу яких безпосередньо або опосередковано можна віднести нормативно-правове регулювання процесу надання соціальних послуг є [32]:

- *комітет з питань бюджету* – до відання належить державна бюджетна політика, міжбюджетні відносини, експертизи щодо впливу законопроектів й інших актів на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини;

- *комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики* – в аспекті відання засадами благодійної діяльності, державною політикою у сфері сімейно-шлюбних відносин, демографічною політикою, сприянні становленню інституту сім'ї, забезпеченні надання державної допомоги сім'ям з дітьми та захисту безпритульних дітей;

- *комітет з питань молоді та спорту*, як відповідальний за державну молодіжну політику;

- *комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономній Республіці Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин*, до відання якого належать питання додержання прав і свобод людини і громадянина;

- *комітет з питань правової політики*, до компетенції якого належить оцінка відповідності законопроектів та проектів інших актів Верховної Ради України Конституції України;

- *комітет з питань соціальної політики, та захисту прав ветеранів* – до відання комітету віднесена державна політика у сфері соціального захисту, соціального страхування, стандарти та гарантії забезпечення достатнього рівня життя людей, державна політика регулювання трудових відносин та зайнятості, розвиток соціального партнерства тощо.

Інститут Кабінету міністрів України – вищий орган у системі органів виконавчої влади, який здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші ЦОВВ, місцеві державні адміністрації тощо – основними завданнями якого щодо соціальної політики є [30, 33].

- вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина;

- забезпечення проведення бюджетної, фінансової, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти;

- розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, соціального розвитку тощо.

Міністерство соціальної політики – центральний орган виконавчої – забезпечує формування та реалізацію політики у сфері праці та соціальної політики, зайнятості та трудової міграції, соціального діалогу та соціального захисту. До того ж здійснює державний нагляд та контролює додержання вимог відповідного законодавства. [34].

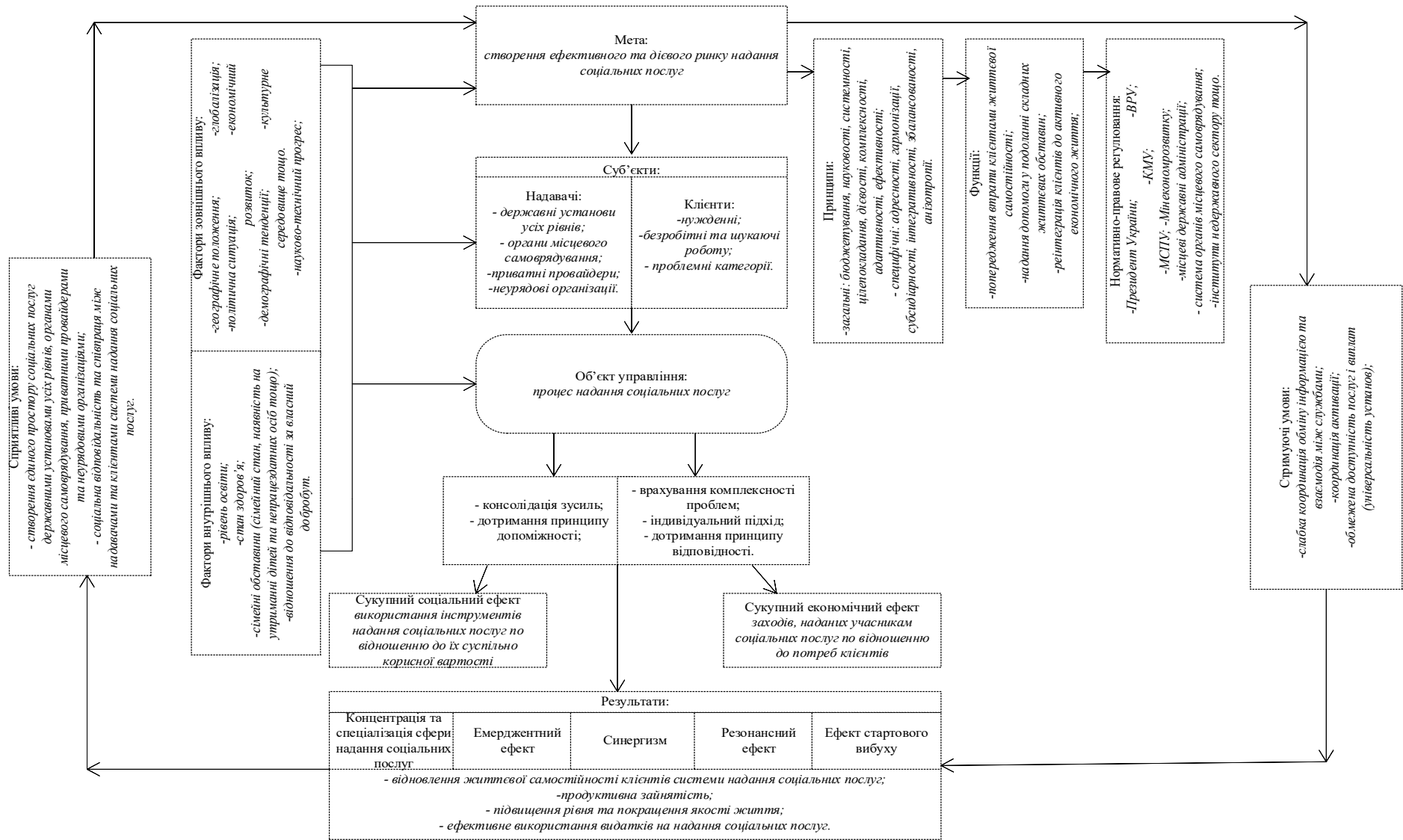

рис. 1.8. Механізм надання соціальних послуг соціальних послуг

Серед інших ЦОВВ, задіяних у нормативно-правовому регулюванні механізму реалізації надання соціальних послуг в Україні, варто виділити:

Державну соціальну службу – в аспекті реалізації державної політики з питань державного контролю: за додержанням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та захисту прав дітей; за використанням коштів державного бюджету, спрямованих на надання вищезгаданої соціальної підтримки тощо [35];

Державну службу України з питань праці – в аспекті реалізації державної політики з питань праці [36];

Пенсійний фонд України – в аспекті реалізації державної політики з питань пенсійного забезпечення, ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; внесення пропозицій щодо забезпечення формування відповідної державної політики [37];

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України – в аспекті реалізації: державної політики економічного й соціального розвитку, інвестиційної політики, державно-приватного партнерства, інноваційної політики тощо. Крім того, до компетенції Міністерства належить формування та реалізація державної політики у сфері праці, зайнятості населення, трудової міграції, трудових відносин, соціального діалогу; визначення економічних засад демографічного і соціального розвитку, в тому числі розроблення прогнозів чисельності населення України за статевіковою структурою, заробітної плати та ринку праці; розроблення та здійснення заходів з формування та реалізації державної політики стосовно доходів населення; розроблення пропозицій щодо розмірів соціальних гарантій, стандартів і нормативів; визначення економічних засад державної політики та проведенні аналізу економічної ситуації у соціально-гуманітарній сфері та оцінки впливу заходів державної політики у зазначеній сфері на економічний розвиток [38].

Місцеві державні адміністрації, що є органами виконавчої влади в областях і районах України, забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку, взаємодію з органами місцевого самоврядування на відповідній території. [30].

Серед повноважень місцевих державних адміністрацій, що безпосередньо впливають на механізм надання соціальних послуг слід виокремити створення мережі установ та закладів надання соціальних послуг; сприяння розвитку послуг відповідно до потреб клієнтів; розроблення та здійснення заходів щодо реалізації державної політики сприяння зайнятості населення на рівні регіону; здійснення комплексних заходів з надання допомоги особам які перебувають у складних життєвих обставинах; сприяння громадським, релігійним організаціям, благодійним фондам, окремим громадянам у наданні допомоги соціально незахищеним громадянам [39].

Структурними підрозділами обласних державних адміністрацій, що забезпечують на відповідних територіях реалізацію соціальної політики у сфері соціального захисту населення є *Департаменти соціального захисту населення*, до компетенції яких віднесено реалізацію соціальної політики шляхом визначення пріоритетів; підготовки пропозицій до проектів державних цільових, галузевих та регіональних програм; організації соціального обслуговування населення, шляхом розвитку спеціалізованих закладів та установ, залучення недержавних надавачів соціальних послуг; координації діяльності місцевих органів соціального захисту населення та контроль за дотриманням ними відповідного законодавства тощо [40].

До інститутів місцевого самоврядування, що формують нормативно-правове регулювання механізму надання соціальних послуг відносять [41]:

- територіальні громади, як первинний суб'єкт місцевого самоврядування;
- сільські, селищні, міські ради – представницькі органи місцевого самоврядування – наділені виключною компетенцією щодо затвердження

програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць; затвердження місцевих бюджетів;

- сільські, селищні міські голови;

- виконавчі органи сільських, селищних, міських рад – комітети, відділи, управління тощо – які, у рамках власних повноважень, готують програми соціально-економічного розвитку відповідних рад; забезпечують складання балансів щодо управління соціально-економічним розвитком; залучають на договірних засадах підприємства, установи та організації для участі в комплексному соціально-економічному розвитку територій; встановлюють додаткові гарантії щодо соціального захисту за рахунок як власних коштів, так і за рахунок благодійних надходжень та грантів тощо. Окрім власних, місцеві виконавчі органи мають й делеговані повноваження щодо підготовки і подання на затвердження цільових місцевих програм соціального спрямування; вирішення питань надання соціальних послуг особам та сім'ям, що їх потребують, пільг і допомоги; здійснення заходів соціального патронажу тощо.

- старости;

- органи самоорганізації населення.

Інститути недержавного сектору – громадські, благодійні та інші організації, волонтери.

Створення ефективного та дієвого ринку надання соціальних послуг неможливе без суб'єктів такого ринку – надавачів та клієнтів – що їх виділено у окремий блок механізму реалізації базових стандартів надання соціальних послуг.

Отримувачами (клієнтами) соціальних послуг в Україні є особи/сім'ї, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах. Конкретизація щодо аспектів вразливості та чинників, які зумовлюють потрапляння у складні життєві обставини міститься у [20].

Відповідне законодавство Польщі дещо ширше окреслює причини надання соціальної підтримки та додатково містить наступні з них: сирітство;

захист материнства або багатодітних сімей; відсутність навичок адаптації до життя молоді; алкоголізм або наркоманія тощо [42].

Аналізуючи досвід інтеграції соціальних послуг європейських країн на підставі [21] виділяємо наступні цільові групи клієнтів системи соціальних послуг – нужденні та безробітні в Австрії; безробітні, шукаючі роботу та нужденні (в т.ч. групи з комплексними проблемами) в Естонії; особи з комплексними проблемами та довготривалі безробітні у Фінляндії; застраховані безробітні, нужденні, які здатні працювати – довготривалі безробітні, проблемні категорії, нужденні, які не здатні працювати – непрацездатні інваліди працездатного віку та нужденні, старші за 65 років у Німеччині; безробітні, самотні батьки, інваліди опікуні тощо у Великобританії; безробітні, нужденні та інші критерії (наприклад самотні батьки) в Норвегії.

Отже серед клієнтів ринку соціальних послуг доцільно виділити наступні групи:

- нужденні;
- безробітні та шукаючі роботу особи;
- проблемні категорії громадян.

Функціонування будь-якої системи базується на сукупності визначених принципів – основоположних ідей, у відповідності до яких здійснюється діяльність та дотримання яких забезпечить якісний та ефективний її розвиток.

Результатом узагальнення об'єктивно діючих економічних та соціальних законів, а також рис, що їм властиві є принципи механізму реалізації базових стандартів соціальних послуг.

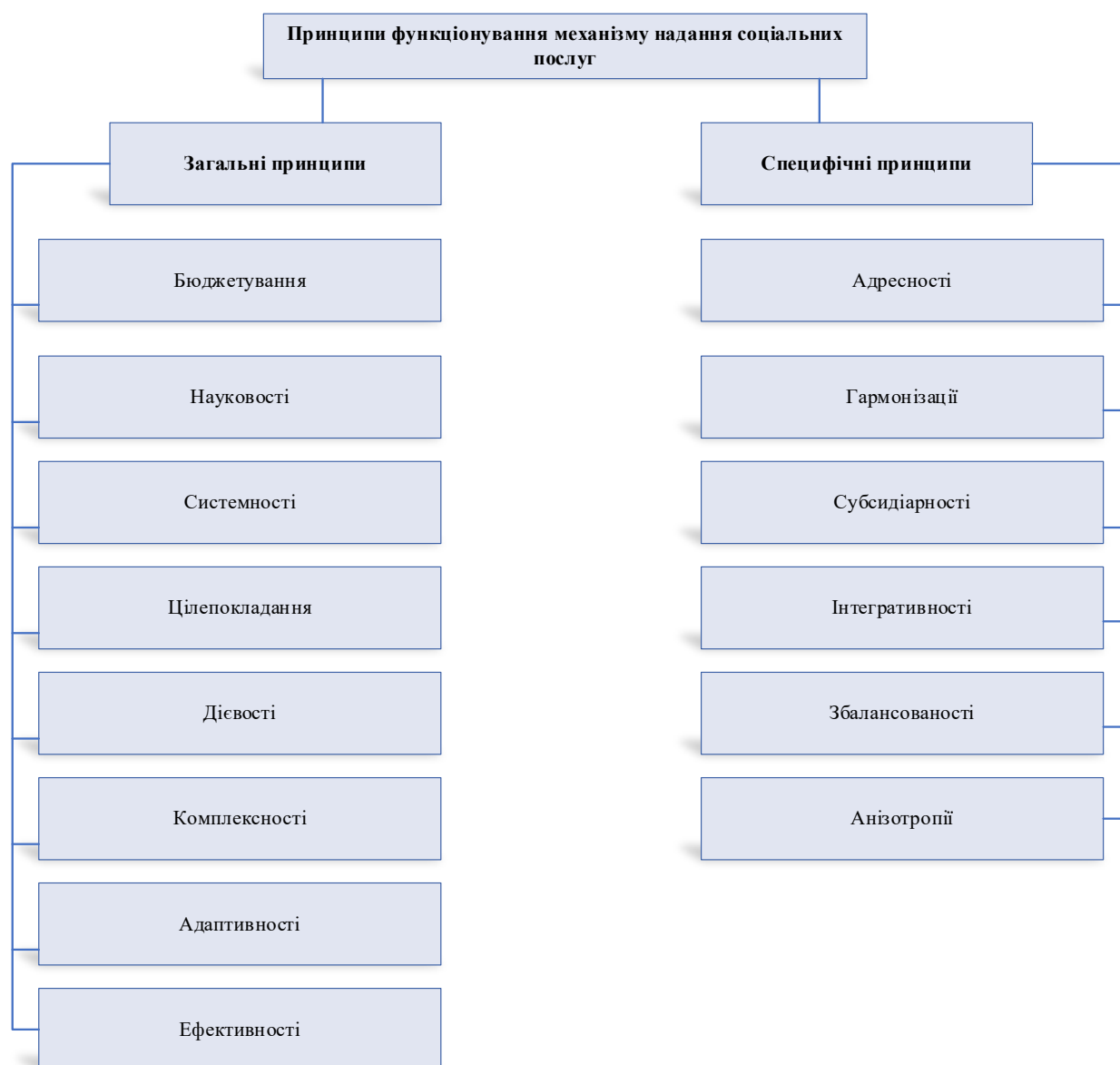

Рис. 1.9. Систематизація принципів функціонування механізму надання соціальних послуг.

Принцип бюджетування – полягає у визначенні обсягу і складу витрат, пов’язаних із функціонуванням механізму надання соціальних послуг та забезпечення покриття зазначених витрат за рахунок суб’єктів процесу надання соціальних послуг.

Принцип науковості – полягає в тому, що функціонування механізму реалізації базових стандартів соціальних послуг повинно здійснюватися з урахуванням сучасних актуальних методів економічних досліджень, спиратися на аналіз сучасного стану та прогнозування можливих шляхів розвитку.

Принцип системності – полягає в тому, що всі складові механізму реалізації базових стандартів соціальних послуг розглядаються як цілісна система взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють також із зовнішнім середовищем.

Принцип цілепокладання – полягає у визначенні економічних, соціальних, організаційних та інших цілей функціонування механізму реалізації базових стандартів соціальних послуг та формування стратегій удосконалення зазначеного механізму.

Принцип дієвості – полягає в тому, що аналіз функціонування механізму реалізації базових стандартів соціальних послуг повинен активно впливати на процес надання соціальних послуг і його результати, оскільки вчасна та доречна аналітична інформація дає змогу не лише оцінити функціонування механізму, а й вжити необхідних заходів для поліпшення ситуації, що склалася.

Принцип комплексності – передбачає всебічне дослідження причинних взаємозалежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів функціонально-структурної будови механізму реалізації базових стандартів соціальних послуг, їх зміну та розвиток у просторі й часі.

Принцип адаптивності – передбачає швидке реагування механізму реалізації базових стандартів соціальних послуг на зміни, що відбуваються та проявляється у запровадженні нових видів соціальних послуг або зміні підходів до надання вже існуючих соціальних послуг.

Принцип ефективності - полягає, перш за все, у комплексному розвитку міст і громад. Регіональна та локальна специфіка розвитку, незавершеність реформи децентралізації, несталі процедури залучення громадянського суспільства до процесу прийняття рішень позначається на загальних економічних, політичних, соціальних та демографічних тенденціях. Відсутність системного підходу до розвитку регіонів призводить до несприятливих умов середовища існування [4, 43, 44].

Принцип адресності – полягає у досягненні ефективної реалізації та збалансованого розвитку людського та соціального капіталу. Дотримання зазначеного принципу, перш за все спрямовується на подолання бідності, оскільки до сьогодні як монетарна так і немонетарна бідність набуває все дальшого поширення, а багаторічне реформування системи соціальної підтримки в Україні та намагання перевести її на засади адресності не дають відчутних результатів – охоплення нужденних верств соціальною підтримкою (55,7%) є дещо нижчим за охоплення нею всього населення (56,3%) [4, 43, 45].

Проте надання адресної допомоги шляхом виключення із кола охоплення заможних отримувачів замість відбору отримувачів серед найбіднішого населення є дискусійним, оскільки в деяких країнах із середнім рівнем доходу, особи, які живуть на 6 долл. США на день, тобто знаходяться трохи вище над межею бідності, з 40% вірогідністю знов опиняються серед бідних, що вказує на необхідність більш широкого та стабільного охоплення населення порівняно з тим, що забезпечується більшістю діючих програм соціальної допомоги [46].

Серед уразливих верств населення з позиції можливого потрапляння до зони бідності в Україні на особливу увагу заслуговують сім'ї з дітьми, оскільки показники бідності серед сімей з дітьми майже вдвічі перевищують відповідні значення для домогосподарств, які складаються лише з дорослих осіб. [45]. Крім того, спостерігається тенденція до збільшення масштабів бідності зі зменшенням розміру населеного пункту, що обумовлене обмеженістю доступу мешканців до інфраструктурних об'єктів, медичних, освітніх послуг та послуг соціального захисту [4].

Тобто політика оподаткування, перерозподілу доходів, вдосконалення політики ринку праці або система соціальної підтримки, як традиційні методи боротьби з бідністю, не дають ефективних та стійких результатів та актуалізують необхідність вдосконалення існуючих та пошуку нових інструментів у цьому напрямку для можливості утримання балансу між

економічною доцільністю та соціальною ефективністю адаптуючись до зовнішніх змін [47].

В якості одного з можливих інструментів викоренення бідності останнє десятиріччя активно обговорюється ідея введення безумовного основного доходу (БОД), як інструменту що закріплює забезпечення гарантованого соціального мінімуму в рамках єдиної програми, що має певні концептуальні особливості [46]: адресування всім, незалежно від рівня доходу та статусу зайнятості; відсутні вимоги до виконання будь-яких зобов'язань; надання у вигляді грошових засобів. Проте про практичний вплив БОД як інструменту боротьби з бідністю та підтримання доходу наразі відомо небагато.

Згідно із результатами аналізу, додаткові витрати на реалізацію програми виплати БОД коливаються в широких межах та складають 13,8% ВВП в Фінляндії, 10,1% ВВП у Франції, 8,9% ВВП у Сполученому Королівстві та 3,3% ВВП в Італії. Задля покриття додаткових витрат було визначено наступні джерела фінансування: стягування податку з виплат БОД, як і з інших доходів, та скасування існуючих податкових пільг. В Фінляндії та Італії такі заходи виявилися більш ніж достатніми, у Франції – практично компенсували вартість запровадження програми, у Сполученому Королівстві – виявилися недостатніми для покриття витрат на виплату БОД [46].

По-друге, принцип адресності механізму надання соціальних послуг передбачає якісну освіту, що відповідає вимогам ринку праці, який змінюється під впливом науково-технічного прогресу та дає змогу розвинути та реалізувати людський потенціал, що дає змогу громадянам мати здатність зробити свідомий суспільний вибір та спрямовувати свою діяльність на забезпечення сталого розвитку України в майбутньому та реалізації її європейського вибору.

З часу здобуття незалежності Україною збережено чималі переваги у якості освіти, що є рушієм економічного та соціального розвитку країни [48]. Проте, спостерігаються й негативні тенденції, як от: зменшення, майже удвічі, чисельності дитячого населення, зниження зацікавленості молоді в оволодінні

робітничими спеціальностями, комерціалізація освіти, недостатній рівень розвитку таких напрямів, як «освітня інклюзія» та «освіта впродовж життя», існуючі відмінності між навичками, що їх потребують реальні сектори економіки та тими, що розвиває система освіти [46, 49].

Рівень охоплення дітей дошкільною освітою залишається незадовільним не зважаючи на законодавчо задекларовані права на цей вид освіти, що зумовлене переповненістю або взагалі відсутністю дитячих садків, застарілістю матеріально-технічної їх бази, високою вартістю альтернативних послуг у приватному секторі тощо. Здобуття «рівних стартових можливостей» для першокласників обмежене. Проте інвестування розвитку дітей дошкільного віку не лише є одним з найефективніших способів формування цінних навичок, що будуть затребувані у майбутньому на ринках праці, але й розширює можливості трудової активності батьків, що безпосередньо впливає на матеріальний стан сімей з дітьми [4, 48].

По-третє, принцип адресності механізму надання соціальних послуг націлений на гендерну рівність, яка в економічних можливостях населення охоплює працевлаштування та модель зайнятості, рівень заробітків та володіння активами, можливості кар'єрного зростання тощо.

Вдосконалення інфраструктури надання послуг соціальної сфери є важливим фактором щодо сприяння розвантаженню жінок та розширенню їх можливостей для розвитку та участі в усіх сферах.

Стереотипом є сприйняття жінок менш цінними працівниками внаслідок можливості материнства та тривалою перервою в зайнятості – відпустки по догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку, та, в окремих випадках – шестирічного віку. Рівень зайнятості жінок, які мають на утриманні дітей віком 3-5 років є значно нижчим за рівень зайнятості всіх жінок у віці 25-44 роки (59% проти 71% відповідно). У світовому масштабі частка працюючих жінок складає 49%, натомість частка працюючих чоловіків – 75%. Вплинути на таку тенденцію може створення сприятливих умов для поєднання професійних і сімейних обов'язків працівниками з дітьми – заохочення

підприємницької діяльності жінок, можливості дистанційної зайнятості, застосування гнучкого робочого часу, розбудова мережі дошкільних дитячих закладів тощо [46].

Принцип гармонійності механізму надання соціальних послуг, передбачає по-перше, гідну працю та економічне зростання.

З часу набуття незалежності економіка України потерпає від негативних процесів деіндустріалізації, переважання низькотехнологічного виробництва, втрат наукового потенціалу, відтоку професійних кадрів. Частка високотехнологічної продукції становить лише 5,5%, натомість у структурі експорту переважають товари та послуги з низькою доданою вартістю [4].

До країн, де рівень зайнятості в промисловості знизився порівняно з 1991 роком на 10 та більше відсотків, відносять Іспанію, Португалію та Сінгапур. Такі зміни відображають зміну у характері праці – перехід від зайнятості в промисловості до зайнятості у сфері послуг. В країнах з низьким рівнем доходів частка економічно активного населення зайнятого в промисловості, в період з 1991 по 2017 рік залишалася незмінною та складала близько 10%. Стабільною ця ситуація залишалася в країнах з рівнем доходу вище середнього – близько 23%. В країнах з рівнем доходу нижче середнього в той же період спостерігалось зростання частки економічно активного населення зайнятого в промисловості – з 9% у 1991 році до 19% у 2017 році.

В деяких країнах, що розвиваються спостерігалось значне зростання частки зайнятості в промисловому секторі економіки – з 9% у 1991 році до 25% у 2017 році у В'єтнамі, з 3% у 1991 році до 10% у 2017 році в Лаоській Демократичній Республіці – за рахунок поліпшення якості людського капіталу, виведення на ринок праці висококваліфікованої молоді, котрі, поряд із застосуванням нових технологій, модернізували промислове виробництво [46].

Показники неформальної зайнятості за останні два десятиліття залишаються стабільно високими, не зважаючи на поліпшення нормативно-правових умов ведення бізнесу – понад 70% у країнах з низьким доходом,

понад 60% в країнах з доходом нижче середнього та понад 40% в країнах із доходом вище середнього [46].

В розвинутих країнах швидко зростає попит на висококваліфікованих працівників розумової праці та низькокваліфікованих робітників, праця яких потребує вправності. Зайнятість робітників із середнім рівнем кваліфікації знижується, що може призвести до зростання нерівності в розвинутих країнах.

Розвиток технологій змінюють і характер праці людей, даючи поштовх розвитку «економіки вільного заробітку», в межах якої організації наймають самостійно зайнятих робітників за короткотерміновими договорами, можливо навіть через он-лайнні платформи. Такі підробітки сприяють збільшенню можливостей отримати ту чи іншу роботу на більш гнучких умовах.

В германії та Нідерландах в «економіці вільного заробітку» зайнято лише 0,4% трудових ресурсів цих країн. За найбільш достовірними оцінками по всьому світу в «економіці вільного заробітку» беруть участь менш ніж 0,5% економічно активного населення, а в розвинутих країнах – менш ніж 0,3%.

Самостійна зайнятість, неофіційна наймана праця без письмових зобов'язань та соціального захисту їй, в цілому, низькопродуктивна праця – це, як правило, норма життя для громадян більшості країн, що розвиваються.

Внаслідок змін у характері праці, що обумовлені технологічними змінами, працівники, замість того, щоб вимагати пільг від працедавців, все частіше вимагають надання соціальної допомоги від держави.

Допоки відсутнє зростання економіки, мінімальний рівень оплати праці, потреба у пільгах та інші податки й регулятивні норми підвищують привабливість неформальної зайнятості для усіх, окрім найбільш кваліфікованих працівників.

Довготривала економічна депресія провокує скорочення робочих місць, масову трудову міграцію економічно активного населення до інших країн та економічний занепад населених пунктів.

По-друге, дотримання принципу гармонійності механізму надання соціальних послуг набуває ефекту завдяки скороченню економічної нерівності.

Певне зростання доходів всіх верств населення (у середньому на 7,2% щорічно) за відсутності виражених відмінностей між децильними групами населення Україна демонструвала протягом 2004-2013 років. Натомість внаслідок кризи 2014 року реальні доходи населення знизилися на 11,5% [4].

Для того, щоб відновити економічне зростання необхідним є не лише зростання доходів найбіднішого населення, а й підвищення їх спроможності робити свій внесок у загальний економічний розвиток, забезпечення повноцінної участі у житті держави та місцевих громад, оскільки економічна нерівність провокує й інші форми нерівності.

Найбільш вразливими є особи, які за доходами потрапляють у перші чотири децильні групи, оскільки перебувають у зоні підвищеного ризику соціального відторгнення та обмеженого доступу до ресурсів.

В Україні мінімальний середньодушовий дохід 10% найбагатшого населення серед сімей з однією дитиною у 2,49 рази перевищував максимальний середньодушовий дохід 10% найменш забезпеченого населення цієї групи, у родинях з двома дітьми – у 2,39 рази, з трьома дітьми – у 1,95 раз, а в сім'ях, де виховується четверо і більше дітей – у 2,32 рази [45].

На особливу увагу заслуговує незмінність складу найбідніших верств населення, що зумовлюється їх самовідтворюваністю та формуванням спадкової бідності.

В Таблиці 1.7 представлена залежність можливості отримання соціальних послуг, а відповідно й якості життя від розміру населеного пункту.

Ще однією ознакою нерівності серед населення України є значна диференціація в оплаті праці та той факт, що заробітки принаймні половини працюючого населення є непомірно низькими.

Таблиця 1.7

Залежність можливості отримання соціальних послуг від розміру поселення

Вид послуги	Частка домогосподарств, обмежених у отриманні послуг, %	
	Сільські домогосподарства	Міські домогосподарства
відсутність закладів, які надають побутові послуги	50	6
незабезпеченість поселення послугами швидкої медичної допомоги	40	3
відсутність поблизу житла медичної установи	26	6
відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із більш розвиненою інфраструктурою	23	3
відсутність поблизу житла об'єктів роздрібної торгівлі	14	3
відсутність поблизу житла дошкільних закладів	5	1,3

Складено на підставі [4]

Мінімальний середньодушовий дохід 10% найбагатшого населення України у 6,14 разу перевищував максимальний середньодушовий дохід 10% найменш забезпеченого населення. Розрахунок структурних середніх показників доходів вказує на те що найчастіше отримуваний середньодушовий дохід у 2017 році становив 3862,49 грн, а 50% населення мало середньодушовий дохід, менший за 2010,08 грн [45].

Принцип субсидіарності механізму надання соціальних послуг передбачає, що вирішення місцевих проблем перебуває в компетенції місцевих утворень (громад), які є найближчими до тих, хто потребує підтримки та здатні швидше й точніше реагувати на кризові ситуації. Якщо ж завдання перебуває поза межами можливостей місцевих спільнот – воно покладається на вищі рівні місцевого самоврядування. Беззаперечною є необхідність залучення до вирішення питань, що виникають в процесі надання соціальних послуг, недержавних організацій (громадських організацій).

Крім того, дотримання принципу субсидіарності, як засади надання підтримки, передбачає, що особа не може бути звільнена від обов'язків, які вона може виконати самостійно, тобто вплив системи надання соціальних послуг на клієнта не повинен мати характер опіки, проте спрямовується на активацію осіб, сімей, громад [42].

Дотримання принципу інтегративності механізму надання соціальних послуг передбачає зобов'язання з приводу інтеграції зусиль як надавачів так і отримувачів соціальних послуг задля вирішення проблемних питань, що призвели до необхідності задіяння системи надання соціальних послуг.

Принцип збалансованості передбачає відповідність типу, форми та розміру допомоги обставинам, що обґрунтовують надання цієї допомоги.

Дотримання принципу анізотропії механізму реалізації базових стандартів соціальних послуг дозволить використовувати індивідуальний підхід для вирішення проблемних питань кожного клієнта, оскільки схожі на перший погляд ситуації мають свої причинно-наслідкові особливості та потребують застосування індивідуального набору інструментів та заходів задля їх подолання.

Вагомою складовою у створенні ефективного та дієвого ринку надання соціальних послуг є фактори (зовнішні та внутрішні), що впливають на процес надання соціальних послуг.

До факторів зовнішнього впливу на процес надання соціальних послуг віднесено:

географічне положення – в українських умовах важливого значення набуває проблема віддаленості територій, що обслуговуються;

глобалізація – відкриття нових ринків праці та капіталу створює додаткові стимули для перерозподілу капіталу між галузями та країнами;

політична ситуація – високий рівень дистанції влади, відсутність довіри до владних інститутів;

економічний розвиток, заглиблення кризових процесів та зниження рівня життя призводить до збільшення кількості осіб, які потрапляють у складні життєві обставини, і збільшення навантаження на провайдерів соціальних послуг;

демографічні тенденції – аналіз демографії минулих десятиліть вказує на те, що європейці мають менше дітей, проте живуть довше. Скорочення нових поколінь призводить до скорочення робочої сили, яка, в деякій мірі

компенсується імміграцією, збільшенню кількості жінок на ринку праці, покращенню рівня освіти та підвищенню рівня життя. Дані тенденції можуть збільшити активність робочої сили, проте потребують коригування системи надання соціальних послуг – ефективної системи зайнятості для іммігрантів, збільшення кількості та підвищення якості закладів дошкільного виховання – для жінок, розширення навчання за умови адаптування освіти дорослих до нових вимог ринку праці;

культурне середовище – комплекс систем цінностей, норм, знань та символів, які регулюють життєдіяльність тієї чи іншої соціальної сукупності;

науково-технічний прогрес – перш за все створює ризики для низькокваліфікованих працівників, які втрачають робочі місця та змушені конкурувати з іншими низькокваліфікованими працівниками за низькооплачувану працю, або стають довготривалими клієнтами системи надання соціальних послуг;

До факторів внутрішнього впливу віднесено:

рівень освіти та стан здоров'я, що є наріжними каміннями людського капіталу та чинять безпосередній вплив на можливість зберігати життєву самостійність;

сімейні обставини (сімейний стан, наявність на утриманні дітей та непрацездатних осіб тощо) – вимагає доступності та якості послуг з догляду (за дітьми до 3х років та дошкільного віку, особами похилого віку тощо);

відношення до відповідальності за власний добробут - серед домогосподарств України зростає їх частка, що перекладає відповідальність за власний добробут повністю або переважно на державу. Такі тенденції, за відсутності ефективних механізмів реінтеграції та послуг з активації призводять до навантаження на систему надання соціальних послуг довготривалими споживачами.

В процесі надання соціальних послуг створюються певні власні елементи, такі як сукупний економічний та сукупний соціальний ефекти.

Сукупний соціальний ефект надання соціальних послуг розглядаємо як – успішний процес надання послуг, який здатен чинити вплив на клієнтів та є вираженням кількості та якості результатів використання інструментів надання соціальних послуг по відношенню до їх суспільно корисної вартості – боротьба з бідністю, вплив на стан відповідальності за власний добробут, підтримка вразливих верств населення тощо.

Під сукупним економічним ефектом розуміємо результативність форм застосування конкретних інструментів надання послуг та сукупний соціальний ефект заходів, наданих учасниками соціальних послуг по відношенню до потреб клієнтів – охоплення цільових груп, індивідуальний підхід в цільових групах, розподіл фінансування залежно від виду послуги тощо.

Дія механізму дозволить отримати наступні результати як в соціальній так і в економічній сфері:

відновлення життєвої самостійності клієнтів, що є головною функцією процесу надання соціальних послуг та забезпечення гідного існування для усіх учасників системи підтримки;

продуктивна зайнятість, що зумовлює розмір податкової бази, бази соціального страхування; скорочення масштабів бідності та зміцнення людського капіталу; попередження або подолання негативних ризиків, таких як безробіття, набутої тимчасової або повної непрацездатності внаслідок хвороби, нещасного випадку, старості, догляду за дітьми та іншими особами тощо. Пріоритетними завданнями задля отримання результату мають стати можливість поєднувати працю із сімейними обов'язками, впровадження освіти протягом усього життя (підвищення або зміна кваліфікації), вирішення проблемних питань у сфері догляду за дітьми та непрацездатними особами, облаштування робочих місць для осіб з особливими потребами. Важливого значення для ефективності та дієвості системи надання соціальних послуг задля досягнення продуктивної зайнятості набуває розширена класифікація населення з точки зору забезпечення їх зайнятості: повністю спроможні до

праці (без обмежень як фізичних так і психічних та обов'язків, що ускладнюють повну зайнятість); спроможні із обмеженнями (тимчасово неспроможні внаслідок певних обов'язків); частково спроможні (особи з інвалідністю); неспроможні (нездатні працювати внаслідок об'єктивних причин, таких як стан здоров'я, вік тощо).

оптимізація видатків на надання соціальних послуг.

Також до результатів процесу надання соціальних послуг відносимо:

- концентрацію та спеціалізацію сфери надання соціальних послуг;
- емерджентний ефект – лише комплексний підхід до вирішення проблеми дасть змогу повернути клієнта до життєвої самостійності, що неможливо без системного підходу у наданні соціальних послуг.

- синергізм – одночасне залучення окремих проте взаємопов'язаних представників ринку соціальних послуг (служби зайнятості, структури, відповідальні за надання соціальних послуг, установи, що здійснюють виплату допомоги), забезпечує більш високу загальну ефективність порівняно з сумарною ефективністю окремо задіяних частин.

- резонансний ефект – доступність послуг з догляду (як за дітьми та і за непрацездатними особами) дозволяє поєднувати економічну активність та сімейні обв'язки, сприяє продуктивної зайнятості та, як наслідок, чинить вплив на рівень життя клієнтів;

- ефект стартового вибуху – ефективний та дієвий ринок надання соціальних послуг дозволить уникнути таких негативних явищ, як спадкова бідність, поширення неформальної зайнятості, підвищити рівень та покращити якість життя у майбутньому.

Досягнення зазначених результатів неможливе без мінімізації стримуючих умов, до яких відносимо:

- слабку координацію обміну інформацією та взаємодію між службами – не запроваджено обмін інформацією щодо надання інших видів соціальної допомоги, що унеможлиблює застосування комплексного підходу до вирішення проблем клієнтів, внаслідок чого лише від рішення клієнта

залежить до якої установи (послуги з працевлаштування, призначення соціальних виплат, надання соціальних послуг) звертатися;

координація активації, внаслідок чого лише деякі види виплат/компенсацій призначаються за умови, що працездатні члени сім'ї працювали, навчалися, перебували на обліку в центрі зайнятості як безробітні (державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, субсидія тощо);

обмежена доступність послуг і виплат (універсальність установ).

На противагу, сприятливими умовами для досягнення результатів можуть стати:

створення єдиного простору соціальних послуг державними установами усіх рівнів, органами місцевого самоврядування, приватними провайдерами та неурядовими організаціями, що дозволить задовольняти широкий спектр потреб громадян, орієнтуватися на запобігання виникнення складних життєвих обставин, формувати у осіб навички реінтеграції до активного економічного та суспільного життя, що дозволить зменшити кількість осіб, які перебувають під опікою держави;

соціальна відповідальність та співпраця між надавачами та клієнтами системи надання соціальних послуг.

Висновки до розділу I.

Проведені дослідження теоретико-методологічних засад механізму надання соціальних послуг на основі європейських стандартів соціального захисту населення дали можливість зробити такі основні висновки:

1. Теоретичне обґрунтування соціальних послуг, як одного з видів послуг, що має за мету дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають, вказує на особливість даної сфери економіки країни.

2. На основі проведеного дослідження запропоновано тлумачення терміну «соціальні послуги» та визначено їх роль у забезпеченні ефективного

соціально-економічного розвитку країни, що на відміну від існуючих підходів дає змогу розглядати соціальні послуг як сукупність відносин щодо економічної, екологічної та соціальної складової розвитку регіону, спрямована на гармонізацію суспільних відносин, котрі сприяють підвищенню добробуту та рівня якості життя населення.

3. Реалізація механізму надання соціальних послуг в Україні здебільшого зводиться до того, що більшість видів допомоги надається за формальними ознаками, а не через реальну нужденність та без спрямування на усунення проблем, що виникли. В той час, як пріоритетними мають стати заходи, спрямовані на використання наявного потенціалу клієнта та його соціального залучення й адаптації. Проте такий підхід неможливо реалізувати без системи обміну інформацією щодо надання інших видів соціальної допомоги, а це в свою чергу, унеможливорює застосування комплексного підходу. Тобто будь-яка підтримка має надаватися виходячи з реальних потреб та конкретних життєвих обставин.

4. Світовий досвід надання соціальних послуг свідчить про актуальність переходу до інтегрованих соціальних послуг, які передбачають: координацію активації (адекватна підтримка доходу поряд із заохоченням пошуку роботи); координацію обміну інформацією та взаємодію між службами; реагування на комплексні проблеми; доступність послуг та виплат (багатоцільові агентства); укріплення інноваційного потенціалу (більше можливостей взаємодії експертів різних галузей, а відповідно і більші можливості використання нових підходів).

5. Створення ефективного та дієвого ринку надання соціальних послуг в Україні, функціями якого є попередження втрати клієнтами життєвої самостійності, надання допомоги у подоланні складних життєвих обставин, реінтеграція клієнтів до активного економічного життя тощо можливе за умови базування на відповідних загальних та специфічних принципах, з урахуванням впливу факторів зовнішнього та внутрішнього впливу із

застосуванням сукупного соціального та сукупного економічного ефектів. Все це призведе до таких результатів, як от відновлення життєвої самостійності клієнтів системи надання соціальних послуг, продуктивної зайнятості, підвищення рівня та покращення якості життя, ефективного використання видатків на надання соціальних послуг тощо.

6. Сталість розвитку ринку надання соціальних послуг України може бути досягнуто при забезпеченні балансу ефективної економічної та соціальної сфер. Проте такі перетворення можливі за умови використання європейського досвіду системи соціального захисту, зміни свідомості громадян, системи цінностей, норм, традицій, самого ставлення громадян до системи соціальної підтримки. Природньо цей процес не може відбутися без урахування сучасних тенденцій розвитку суспільства, визначення механізму надання соціальних послуг з урахуванням наукових знань та наявного досвіду його реалізації в європейських країнах.

1. World Trade Report 2019: The future of services trade. World Trade Organization, 2019. Print ISBN 978-92-870-4772-4. Web ISBN 978-92-870-4775-5. – 232 p.
2. Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі. Міжнародний документ № 981_049 від 05.02.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_049#Text.
3. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. Міжнародний документ № 995_455 ввід 14.06.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text.
4. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. – 176 стор.
5. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.
6. О.В. Макарова «Соціальна політика в Україні». Монографія. Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015 – 244 с.
7. Е.В. Макарова «Услуги в системе социальной поддержки: проблемы эффективности и информационное обеспечение». Демографія та соціальна економіка, 2014 № 2(22). с. 11-20.
8. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект. (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015 – 356 с.
9. Г.П. Плисенко. «Практика вдосконалення системи соціальних послуг у форматі «прозорий офіс». Економіка та управління національним господарством. Вип. 19, 2018 рік. – с. 55-60.
10. Маркетинг соціальних послуг: Навчальний посібник / Під ред. д.ф.н., проф. В.Г. Воронкової. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 576 с.

11. Попова С.М., Попова Л.М., «Особливості надання соціальних послуг в Україні». Європейські перспективи № 10, 2014 с. 29-36.
12. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота : Термінологічно-понятійний словник / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк – К. : МАУП, 2005 – 560 с.
13. М.М. Руженський. «Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України»: Монографія.- К.: ІПК ДСЗУ, 2013 – 318 с.
14. Гафарова К.Е. Глобальна трансформація системи соціальних послуг: автореф. дис.... канд. екон. наук: спец. 08.00.02 / КНЕУ ім. В. Гетьмана. – К., 2011. 20 с.
15. Дубич К.В. Механізми державного управління системи надання соціальних послуг: автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 /. Національна академія державного управління при президентіві України. Київ, 2016.
16. Олена Нечосіна «Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис». Solidarity Fund PL in Ukraine; polska pormos, Київ 2019, 16 стор.
17. Ганна Слосанська «Забезпечення доступу до соціальних послуг в умовах об'єднаних територіальних громад». Social Work and Education Vol. 3, № 2, 2016.
18. Романова Н. Ф. Формування ринку соціальних послуг на сучасному етапі в Україні / Н. Ф. Романова // Innovative processes in education: Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – P. 183-198.
19. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966 –IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text>.
20. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

21. Literature review and identification of best practices on integrated social service delivery: Part II. - Country case studies. European Commission, Budapest Institute. March, 2015. ISBN 978-92-79-48092-8. doi: 10.2767/723690.

22. Social services for social Europe. European semester 2020. European Social Network, November, 2019 ISBN: 9789463880718. URL: https://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/European_Semester2019_interactive_low.pdf

23. Connecting Social services to European. European semester 2019. The European Social Network, October 2018. URL: https://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/European%20Semester_Interactive.pdf.

24. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг. Наказ МСПУ від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>.

25. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» ; за ред. С. Л. Шульц. – Львів, 2018. – 140 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

26. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення. Наказ МПСУ від 19.01.2016 № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0026739-16#Text>.

27. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту. Наказ МСПУ від 25.02.2019 № 282. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/deinst/metod/282.pdf>.

28. Literature review and identification of best practices on integrated social service delivery: Part I. European Commission, Budapest Institute. *March, 2015* ISBN 978-92-79-48091-1 doi: 10.2767/35529.

29. Напрями і пріоритети державної політики у сфері виведення спроможних осіб із системи соціального утримання на ринок праці. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/814/>.

30. Конституція України. Ст. 102, ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

31. Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

32. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України. Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 № 19-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX#Text>.

33. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27.02.2014 № 94-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

34. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України». Постанова КМУ від 17.06.2015 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>.

35. Про затвердження Положення про Державну соціальну службу України. Постанова КМУ від 18.12.2019 № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-2019-%D0%BF#Text>.

36. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці. Постанова КМУ від 11.02.2015 № 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF#Text>.

37. Про затвердження Положення про Пенсійний Фонд України. Постанова КМУ від 23.07.2014 № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text>.

38. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Постанова КМУ від 20.08.2014 № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10>.

39. Про місцеві державні адміністрації. Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

40. Про затвердження Положення про Департамент соціального захисту населення Чернігівської обласної державної адміністрації. Розпорядження голови Чернігівської обласної державної адміністрації № 185 від 03 квітня 2018 року. URL: <http://upsz.cg.gov.ua/index.php?id=5059&tp=1&pg=>.

41. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

42. Мірослав Ольчак, Катажина Ростек. Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах. Посібник. Solidarity Fund PL in Ukraine. Polska rotos. Київ, 2019. 57 стор.

43. Оліфіренко Л.Д., Коваль К.П. Індикатори забезпечення сталого розвитку регіонів України. Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – № 4 (20). – 488 с. с 265-277.

44. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. — Львів: Кальварія, 2017. — 164 с.

45. Оліфіренко Л., Коваль К. Удосконалення методичних підходів оцінювання ефективності соціальної допомоги у контексті політики подолання бідності та нерівних можливостей населення України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Вип. 3.С. 98-110.

46. Всемирный банк. 2019 год. Доклад о мировом развитии 2019 «Изменение характера труда». Вашингтон, округ Колумбия: Всемирный банк. doi:10.1596/978-1-4648-1328-3. Лицензия: Creative Commons Attribution ССВУ 3.0 IGO.

47. Оліфіренко Л., Коваль К. Макроекономічні аспекти реформування системи соціального захисту населення в реалізації стратегії подолання

бідності в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2018. № 1(13). С. 7–16. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16.

48. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень. Міністерство освіти і науки України. ДНУ «Інститут освітньої аналітики, 2018. – 210 стор.

49. Дослідження сфери освіти в Україні. До більшої результативності, справедливості та ефективності (РЕЗЮМЕЗ). WORLD BANK GROUP <http://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>. 33 стор.

РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДИНАМІКА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

2.1 Тенденції демографічної структури населення України з огляду на світові тенденції

Існування держави, як економічної та політичної структури, залежить, перш за все, від того, наскільки вона задовольняє інтереси свого населення. Тому значення соціальної складової розвитку постійно зростає.

Ефективна державна політика, спрямована на вирішення соціальних питань, забезпечення досягнення відповідного життєвого рівня населення може бути реалізована лише за умови всебічного врахування системної дії комплексу соціально-економічних чинників, що його зумовлюють, та застосування повної й репрезентативної системи показників оцінки соціальної сфери [1].

Що більш розвинутим стає суспільство, тим більш зростає роль наукового підходу, теоретичного та методологічного обґрунтування, яке є основою механізму удосконалення надання соціальних послуг на основі європейських стандартів соціального захисту населення.

Демографічні зміни зумовлюють низку політичних рішень, зокрема у сферах зайнятості та соціальної політики, охорони здоров'я, вільного пересування, притулку та міграції. Статистичні дані про зміну чисельності населення та його структури все частіше використовуються для підтримки вироблення політики.

Показники демографічної ситуації в Україні безпосередньо пов'язані із механізмом надання соціальних послуг. Завдяки аналізу чисельності населення, місць поселення, статево вікових груп можливо зробити висновки щодо груп потенційних клієнтів системи надання соціальних послуг та видів послуг у яких існує потреба.

За даними державної служби статистики України протягом останніх тридцяти років (1990–2020 р.р.) населення нашої країни неухильно скорочується.

З 1993 року, коли зафіксовано найбільшу чисельність населення України – 52244,1 тис. осіб до початку 2020 року населення нашої країни зменшилося

більш ніж на 10 млн осіб (з 2015 року без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). При цьому, понад 80% загального скорочення населення викликано саме природним скороченням [2].

У розрізі регіонів динаміка чисельності населення України має певні відмінності (Таблиця 2.1).

Аналізуючи дані, наведені у таблиці, бачимо, що в період з 01.01.2016 до 01.01.2020 процес депопуляції в Україні продовжується – населення скоротилося на 858100 осіб, що склало 2%. При цьому чисельність постійного населення, тобто населення, яке постійно проживає на певній території з урахуванням відсутніх не більш ніж 12 місяців осіб, є дещо нижчою, ніж чисельність наявного населення, тобто населення, яке перебуває на певній території з урахуванням тимчасово (відсутні у постійному місці проживання не більше 12 місяців) проживаючих (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Динаміка чисельності населення України 2016-2020 роки

Складено на підставі [2]

Динаміка чисельності населення України у розрізі регіонів в період 2016 – 2020 років (на 01.01, осіб)

Адміністративні одиниці України	2016		2017		2018		2019		2020		Приріст/скорочення (-) 2016-2020 роки		
	наявне	постійне	наявне	постійне	наявне	постійне	наявне	постійне	наявне	постійне		Наявне(%)	Постійне(%)
Україна	42760516	42590879	42584542	42414905	42386403	42216766	42153201	41983564	41902416	41732779	-858100	-2	-2
Вінницька	1602163	1595078	1590357	1583272	1575808	1568723	1560394	1553309	1545416	1538331	-56747	-3,5	-3,6
Волинська	1042668	1039940	1040954	1038226	1038457	1035729	1035330	1032602	1031421	1028693	-11247	-1,08	-1,08
Дніпропетровська	3254884	3251575	3230411	3227102	3231140	3227831	3206477	3203168	3176648	3173339	-78236	-2,4	-2,4
Донецька	4265145	4252260	4244257	4231172	4200461	4187576	4165901	4153016	4131808	4118923	-133337	-3,13	-3,14
Житомирська	1247549	1248318	1240482	1241251	1231239	1232008	1220193	1220962	1208212	1208981	-39337	-3,15	-3,15
Закарпатська	1259158	1256325	1258777	1255944	1258155	1255322	1256802	1253969	1253791	1250958	-5367	-0,43	-0,43
Запорізька	1753642	1752853	1739488	1738699	1723171	1722382	1705836	1705047	1687401	1686612	-66241	-3,78	-3,78
Івано- Франківська	1382352	1379626	1379915	1377189	1377496	1374770	1373252	1370526	1368097	1365371	-14255	-1,03	-1,03
Київська	1732235	1726456	1734471	1728692	1754284	1748505	1767940	1762161	1781044	1775265	48809	2,82	2,83
Кіровоградська	973150	966735	965756	959341	956250	949835	945549	939134	933109	926694	-40041	-4,11	-4,14
Луганська	2205389	2200792	2195290	2190693	2167802	2163205	2151833	2147236	2135913	2131316	-69476	-3,15	-3,16
Львівська	2534174	2515804	2534027	2515657	2529608	2511238	2522021	2503651	2512084	2493714	-22090	-0,87	-0,88
Миколаївська	1158207	1157492	1150126	1149411	1141324	1140609	1131096	1130381	1119862	1119147	-38343	-3,31	-3,31
Одеська	2390289	2379229	2386516	2375456	2383075	2372015	238008	2369248	2377230	2366170	-13059	-0,55	-0,55
Полтавська	1438948	1431110	1426828	1418990	1413829	1405991	1400439	1392601	1386978	1379140	-51970	-3,61	-3,63
Рівненська	1161811	1160751	1162763	1161703	1160647	1159587	1157301	1156241	1152961	1151901	-8850	-0,76	-0,76
Сумська	1113256	1111064	1104529	1102337	1094284	1092092	1081418	1079226	1068247	1066055	-45009	-4,04	-4,05
Тернопільська	1065709	1062458	1059192	1055941	1052312	1049061	1045879	1042628	1038695	1035444	-27014	-2,53	-2,54
Харківська	2718616	2702980	2701188	2685552	2694007	2678371	2675598	2659962	2658461	2642825	-60155	-2,21	-2,23
Херсонська	1062356	1060924	1055649	1054217	1046981	1045549	1037640	1036208	1027913	1026481	-34443	-3,24	-3,25
Хмельницька	1294413	1291250	1285267	1282104	1274409	1271246	1264705	1261542	1254702	1251539	-39711	-3,07	-3,08
Черкаська	1242965	1239336	1231207	1227578	1220363	1216734	1206351	1202722	1192137	1188508	-50828	-4,09	-4,1
Чернівецька	909893	906828	908120	905055	906701	903636	904374	901309	901632	898567	-8261	-0,9	-0,91
Чернігівська	1044975	1036433	1033412	1024870	1020078	1011536	1005745	997203	991294	982752	-53681	-5,14	-5,18
м. Київ	2906569	2865262	2925760	2884453	2934522	2893215	2950819	2909512	2967360	2926053	60791	2,09	2,12

Враховуючи дані динаміки чисельності населення в розрізі регіонів, робимо висновок, що найбільший показник скорочення постійного населення за вказаний період спостерігався у Чернігівській – 53681 особа (5,18%), Кіровоградській – 40041 особа (4,14%), Черкаській – 50826 осіб (4,10%), Сумській – 45009 осіб (4,05%) та Запорізькій – 66241 особа (3,78%) областях.

Дещо краща ситуація в Рівненській – 8850 осіб (0,76%), Одеській – 13059 осіб (0,55%) та Закарпатській – 5367 осіб (0,43%), у яких темпи скорочення значно менші. А Київська область та м. Київ мають позитивну динаміку – 48809 осіб (2,83%) та 60791 особа (2,12%) відповідно. Проте така картина обумовлена скоріше міграційними процесами, аніж природним відтворенням населення.

Що стосується ЄС, то там спостерігається стійке зростання населення – приблизно на чверть з 1960 року – та в даний час воно складає понад 500 млн осіб. Проте населення світу зростає швидше, майже подвоївшись за той же період, та налічує біля 7,4 млрд осіб сьогодні. За прогнозами, населення світу у 2055 році має перевищити 10 млрд осіб, та, не зважаючи на очікуване сповільнення зростання, у 2100 році складатиме біля 11 млрд осіб. Тобто, ЄС також представляє частку населення, що постійно скорочується – лише 6,9% сьогодні (у порівнянні з 13,5% у 1960 році), і, за прогнозами, скоротиться ще до 4,1% до кінця цього сторіччя [3].

На 1 січня 2020 року населення ЄС оцінювалось у 447,7 млн. жителів, що на 0,9 млн. більше, ніж роком раніше. Сучасна демографічна ситуація ЄС характеризується постійним зростанням населення. У той час, як населення в цілому збільшилось протягом 2019 року, населення дев'яти держав-членів ЄС скоротилося. Природні зміни чисельності населення ЄС негативні з 2012 року, коли в ЄС зафіксовано більше смертей, ніж народжень (4,7 млн. смертей проти 4,2 млн. народжень у 2019 році). Таким чином, позитивна (на 0,9 мільйона жителів більше) зміна населення зумовлена чистою міграцією [4].

Протягом більш тривалого періоду населення ЄС зросло з 354,5 млн. у 1960 році до 447,7 млн. у 2020 році, збільшившись на 93,2 млн. Темп приросту

населення за останні десятиліття поступово сповільнився: наприклад, населення ЄС збільшилось в середньому приблизно на 0,9 мільйона осіб на рік за період 2005–2020 років, у порівнянні із середнім збільшенням близько 3,0 мільйонів осіб на рік протягом 1960-х.

Історично зростання чисельності населення в ЄС в основному зумовлене природними змінами населення, що виражається у різниці між загальною кількістю народжених та загальною кількістю смертей. Після закінчення повоєнного дитячого буму темпи природного приросту населення почали сповільнюватися з 1970-х років. Пізніше послідовні розширення ЄС відбувались поряд із розвитком Єдиного європейського ринку, при цьому чиста міграція (різниця між кількістю іммігрантів та емігрантів) набувала видатного значення з точки зору її внеску в загальну зміну населення.

Щільність населення є середнім показником кількості людей, що проживають на квадратний кілометр (км²) площі суші. Регіональна щільність населення базується на припущенні рівномірної щільності на всій території. Однак для більшості регіонів характерний широкий спектр різних видів використання земель за межами житлових забудов (наприклад, сільське господарство, ліси, заводи, офіси та торгові площі, транспортна інфраструктура, невикористані та покинуті території). Тому навіть в межах окремих регіонів можуть бути значні відмінності в щільності населення.

Щільність населення України в період у проміжку 2016–2020 років зменшилася у середньому на 1,42 особи на км² (Таблиця 2.2).

Якщо скласти рейтинг за щільністю населення у розрізі регіонів, в період з 2016 по 2020 роки він залишається майже незмінним. Лідерами за цим показником залишаються м. Київ – 3500,06 осіб на км² на 01.01.2020 та 3427,35 осіб на км² на 01.01.2016, Донецька – 155,33 та 160,36 осіб на км², Львівська – 115,24 та 114,23 осіб на км², Чернівецька – 112,0 та 110,99 осіб на км² й Дніпропетровська – 101,86 та 99,41 осіб на км² області відповідно [5].

Динаміка щільності населення України у розрізі регіонів в період 2016 – 2020 років (осіб на км²)

Адміністративні одиниці України	Площа, км ²	2016		2017		2018		2019		2020		Рейтинг		Приріст/скорочення (-) 2016-2020 роки
		Чисельність постійного населення (осіб)	Щільність населення (осіб на км ²)	Чисельність постійного населення (осіб)	Щільність населення (осіб на км ²)	Чисельність постійного населення (осіб)	Щільність населення (осіб на км ²)	Чисельність постійного населення (осіб)	Щільність населення (осіб на км ²)	Чисельність постійного населення (осіб)	Щільність населення (осіб на км ²)	2016	2020	
Україна	603549	42590879	70,57	42414905	70,28	42216766	69,95	41983564	69,56	41732779	69,15	-	-	-1,42
Вінницька	26492	1595078	60,21	1583272	59,76	1568723	59,21	1553309	58,63	1538331	58,07	15	15	-2,14
Волинська	20144	1039940	51,63	1038226	51,54	1035729	51,42	1032602	51,26	1028693	51,07	18	18	-0,56
Дніпропетровська	31923	3251575	101,86	3227102	101,09	3227831	101,11	3203168	100,34	3173339	99,41	5	5	-2,45
Донецька	26517	4252260	160,36	4231172	159,56	4187576	157,92	4153016	156,62	4118923	155,33	2	2	-5,03
Житомирська	29827	1248318	41,85	1241251	41,62	1232008	41,31	1220962	40,93	1208981	40,53	22	22	-1,32
Закарпатська	12753	1256325	98,51	1255944	98,48	1255322	98,43	1253969	98,33	1250958	98,09	7	6	-0,42
Запорізька	27183	1752853	64,48	1738699	63,96	1722382	63,36	1705047	62,72	1686612	62,05	12	13	-2,43
Івано-Франківська	13927	1379626	99,06	1377189	98,89	1374770	98,71	1370526	98,41	1365371	98,04	6	7	-1,02
Київська	28121	1726456	61,39	1728692	61,47	1748505	62,18	1762161	62,66	1775265	63,13	14	12	1,74
Кіровоградська	24588	966735	39,32	959341	39,02	949835	38,63	939134	38,19	926694	37,69	23	23	-1,63
Луганська	26683	2200792	82,48	2190693	82,1	2163205	81,07	2147236	80,47	2131316	79,88	9	9	-2,6
Львівська	21831	2515804	115,24	2515657	115,23	2511238	115,03	2503651	114,68	2493714	114,23	3	3	-1,01
Миколаївська	24585	1157492	47,08	1149411	46,75	1140609	46,39	1130381	45,98	1119147	45,52	20	20	-1,56
Одеська	33314	2379229	71,42	2375456	71,31	2372015	71,2	2369248	71,12	2366170	71,03	11	11	-0,39
Полтавська	28750	1431110	49,78	1418990	49,36	1405991	48,9	1392601	48,44	1379140	47,97	19	19	-1,81
Рівненська	20051	1160751	57,89	1161703	57,94	1159587	57,83	1156241	57,67	1151901	57,45	17	16	-0,44
Сумська	23832	1111064	46,62	1102337	46,25	1092092	45,82	1079226	45,28	1066055	44,73	21	21	-1,89
Тернопільська	13824	1062458	76,86	1055941	76,38	1049061	75,89	1042628	75,42	1035444	74,9	10	10	-1,96
Харківська	31418	2702980	86,03	2685552	85,48	2678371	85,25	2659962	84,66	2642825	84,12	8	8	-1,91
Херсонська	28461	1060924	37,28	1054217	37,04	1045549	36,74	1036208	36,41	1026481	36,07	24	24	-1,21
Хмельницька	20629	1291250	62,59	1282104	62,15	1271246	61,62	1261542	61,15	1251539	60,67	13	14	-1,92
Черкаська	20916	1239336	59,25	1227578	58,69	1216734	58,17	1202722	57,5	1188508	56,82	16	17	-2,43
Чернівецька	8096	906828	112,0	905055	111,79	903636	111,62	901309	111,33	898567	110,99	4	4	-1,01
Чернігівська	31903	1036433	32,49	1024870	32,12	1011536	31,71	997203	31,26	982752	30,80	25	25	-1,69
м. Київ	836	2865262	3427,35	2884453	3450,3	2893215	3460,78	2909512	3480,28	2926053	3500,06	1	1	72,71

Регіонами з найнижчою щільністю населення залишаються Чернігівська – 30,80 осіб на км² на 01.01.2020 та 32,49 осіб на км² на 01.01.2016, Херсонська – 36,07 осіб на км² та 37,28 осіб на км², Кіровоградська – 37,69 осіб на км² та 39,32 осіб на км², Житомирська – 40,53 осіб на км² та 41,85 осіб на км² й Сумська – 46,62 осіб на км² та 44,73 осіб на км² області відповідно.

Найменші зміни за останні п'ять років у показнику щільності населення відбулися в Одеській – скорочення на 0,39 особи, Закарпатській – скорочення на 0,42 особи та Рівненській – скорочення на 0,44 особи. При цьому м. Київ та Київська область мали позитивну динаміку у зміні цього показнику.

Найвідчутніших змін зазнали Донецька – скорочення на 5,03 особи, Луганська – скорочення на 2,6 особи, Дніпропетровська – скорочення на 2,45 особи, Запорізька й Черкаська – скорочення на 2,43 особи області.

У 2018 році щільність населення ЄС становила 108,8 осіб на км². Досить низький рівень щільності населення у багатьох регіонах ЄС розбавлений більш густонаселеними ареалами людей, що проживають у регіонах, зосереджених навколо міст та великих містечок з їхніми передмістями. Станом на 1 січня 2019 року, 50 найбільш густонаселених регіонів рівня NUTS 3 становили 22,3% від загальної чисельності населення ЄС, тоді як їх загальна частка в загальній площі земель ЄС становила лише 5,8% [6].

Найвищий рівень щільності населення в ЄС був зафіксований у французькому столичному регіоні Парижа, де в 2018 році в середньому перевищувало 21 000 осіб на км².

Другий показник за рівнем щільності населення у 2018 році був зафіксований у столичному регіоні Греції Кентрікос Томеас Афінон (10 436,3 особи на км²), за яким слідує О-де-Сен, який охоплює деякі внутрішні передмістя на захід від Парижа (9 371,4 особи на км²). Більшість інших регіонів з дуже високим рівнем щільності населення були охарактеризовані як міські регіони, що належать до головних міст Європи (включаючи більшість столиць) або регіони, які були розташовані поруч з ними (іншими словами, райони заміського розростання навколо деяких головних міст Європи). На

відміну від цього, найнижчий рівень щільності населення серед столичних регіонів ЄС був зафіксований у Vilniaus apskritis (Литва) - 85,8 осіб на км², що було нижче середньої щільності населення в цілому для ЄС.

На іншому кінці ареалу залишаються великі простори Європи, де живе порівняно мало людей. Ніде це не було більш очевидним, ніж у Лаппі - найпівнічнішому регіоні Фінляндії - з найнижчою щільністю населення в ЄС - 1,9 особи на км² у 2018 році. З дев'яти інших регіонів ЄС, де щільність населення була менше 10,0 осіб на км², ще два були розташовані на півночі Фінляндії, і до них приєдналися три регіони з півночі Швеції.

На регіональному рівні зміни загальної чисельності населення обумовлені не лише міграційними потоками до та з інших країн, але й потоками людей у межах національної території (переміщенням з одного регіону в інший). Дійсно, така внутрішньорегіональна міграція, як правило, забезпечує більшу частку чистої зміни чисельності населення, ніж потоки з інших країн. Останніми роками серед основних подій для регіональної демографії є:

- ефект столиці - населення у багатьох столицях та навколо них продовжує розширюватись, надаючи ефект "тяги" як на національних, так і на міжнародних мігрантів;

- розкол між містами та селами - більшість міських регіонів продовжують повідомляти про зростання населення, тоді як кількість людей, що проживають у багатьох периферійних, сільських та постіндустріальних регіонах, зменшувалася;

- регіональні розбіжності в межах окремих держав - членів ЄС – це може вплинути на регіональну конкурентоспроможність та згуртованість, наприклад, відмінності між східними та західними регіонами Німеччини або між північними та південними районами Бельгії та Італії.

Ще одним фактором, вартим уваги, є чисельність наявного населення за типом місцевості (Таблиця 2.3).

Чисельність наявного населення (за оцінкою) за типом місцевості (осіб)

Адміністративні одиниці України	2016		2017		2018		2019		2020		У % до загальної чисельності			
											2016		2020	
	Міська місцевість	Сільська місцевість	Міська місцевість	Сільська місцевість	Міська місцевість	Сільська місцевість	Міська місцевість	Сільська місцевість	Міська місцевість	Сільська місцевість	міське	сільське	міське	сільське
Україна	29584952	13175564	29584952	13175564	29370995	13015408	29256696	12896505	29139346	12763070	69,19	30,81	69,54	30,46
Вінницька	813387	788776	813387	788776	806331	769477	801696	758698	799385	746031	50,77	49,23	51,73	48,27
Волинська	545553	497115	545553	497115	542680	495777	540679	494651	539179	492242	52,32	47,68	52,28	47,72
Дніпропетровська	2722102	532782	2722102	532782	2706984	524156	2690517	515960	2668744	507904	83,63	16,37	84,01	15,99
Донецька	3870115	395030	3870115	395030	3813272	387189	3783363	382538	3754349	377459	90,74	9,26	90,86	9,14
Житомирська	733667	513882	733667	513882	726682	504557	721390	498803	716457	491755	58,81	41,19	59,3	40,7
Закарпатська	466948	792210	466948	792210	465499	792656	466138	790664	465904	787887	37,08	62,92	37,16	62,84
Запорізька	1353773	399869	1353773	399869	1331490	391681	1319192	386644	1306231	381170	77,2	22,8	77,41	22,59
Івано-Франківська	604509	777843	604509	777843	606155	771341	606950	766302	606764	761333	43,73	56,27	44,35	55,65
Київська	1078011	654224	1078011	654224	1089233	665051	1097273	670667	1105383	675661	62,23	37,77	62,06	37,94
Кіровоградська	611667	361483	611667	361483	603049	353201	597950	347599	591944	341165	62,85	37,15	63,44	36,56
Луганська	1916176	289213	1916176	289213	1884722	283080	1872013	279820	1859590	276323	86,89	13,11	87,06	12,94
Львівська	1544862	989312	1544862	989312	1542118	987490	1537677	984344	1534040	978044	60,96	39,04	61,07	38,93
Миколаївська	790634	367573	790634	367573	779706	361618	774119	356977	768022	351840	68,26	31,74	68,58	31,42
Одеська	1597346	792943	1597346	792943	1594905	788170	1595493	784815	1597062	780168	66,83	33,17	67,18	32,82
Полтавська	891724	547224	891724	547224	878939	534890	873181	527258	867201	519777	61,97	38,03	62,52	37,48
Рівненська	552980	608831	552980	608831	550925	609722	549618	607683	548088	604873	47,6	52,4	47,54	52,46
Сумська	763606	349650	763606	349650	754187	340097	747851	333567	741430	326817	68,59	31,41	69,41	30,59
Тернопільська	475236	590473	475236	590473	472721	579591	473694	572185	473727	564968	44,59	55,41	45,61	54,39
Харківська	2192471	526146	2192471	526146	2179498	514509	2168353	507245	2158121	500340	80,65	19,35	81,18	18,82
Херсонська	650474	411882	650474	411882	641402	405579	63406	401234	631317	396596	61,23	38,77	61,42	38,58
Хмельницька	729835	564578	729835	564578	723032	551377	721997	542708	720752	533950	56,38	43,62	57,44	42,56
Черкаська	706205	536760	706205	536760	690072	530291	684002	522349	678682	513455	56,82	43,18	56,93	43,07
Чернівецька	391810	518083	391810	518083	390443	516258	390719	513655	390551	511081	43,06	56,94	43,32	56,68
Чернігівська	675292	369683	675292	369683	662428	357650	655606	350139	649063	342231	64,62	35,38	65,48	34,52
м. Київ	2906569	-	2906569	-	2934522	-	2950819	-	2967360					

На 1 січня 2020 року 69,54% наявного населення України проживає у міській місцевості, відповідно 30,46% - у сільській (на 1 січня 2016 року 69,19% та 30,81% відповідно).

В розрізі регіонів, найбільшу частку міського населення мають Донецька (90,86%), Луганська (87,06%), Дніпропетровська (84,01%), Сумська (69,41%) та Миколаївська (68,58%) області. Найбільша частка сільського населення мешкає у Закарпатській (62,84%), Чернівецькій (56,68%), Івано-Франківській (55,65%), Тернопільській (54,39%) та Рівненській (52,46%) областях.

Розглядаючи ситуацію в ЄС, можна зазначити, що чисельність населення в переважній кількості найбільших міст ЄС і навколо них також зростає, як правило, відносно швидкими темпами, особливо в столицях. Проте є міста, здебільшого, ті, що розташовані в колишніх промислових центрах, чисельність населення яких зменшується. Найвищий рівень населення був зафіксований у Парижі (Франція; 12,8 млн. осіб; дані за 2016 рік), за ним - на деякій відстані - Мадрид (Іспанія; 6,8 млн. осіб) та Берлін (Німеччина; 5,3 млн. осіб). Найбільшими функціональними міськими районами, які не є столицями, були Мілан (Італія; 5,1 млн. осіб), Німецька міська агломерація Рургебіет (до якої, серед інших, належать Бохум, Дортмунд, Дуйсбург, Ессен та Оберхаузен; також 5,1 млн. осіб) та Барселона (Іспанія; 5,0 млн. осіб). У 2018 році приміські зони, що оточують міста Неаполь (Італія) та Бухарест (Румунія), були порівняно невеликими за розміром, складаючи менш ніж 15% від загальної кількості населення у їх функціональних міських районах. На відміну від цього, більш ніж половина всього населення у функціональних міських районах Рургебіет (Німеччина), Катовіце (Польща; дані 2014 року), Штутгарт (Німеччина), Франкфурт-на-Майні (Німеччина), Амстердам (Нідерланди; дані 2016 р.) та Брюссель (Бельгія) припало на людей, що проживають у приміських зонах [6].

Демографічні тенденції впливають на регіони ЄС по різному, а отже, немає єдиного опису демографічного розвитку. Тим не менш, можна зробити декілька основних демографічних узагальнень.

Зниження чисельності населення можна спостерігати в частині Південно-східної Європи – країни Балтії, Болгарія, Румунія, східна частина Німеччини, Португалія, Греція, Іспанія, Італія, Хорватія та центральні регіони Франції. Проте останні імміграційні тенденції з країн, що не входять до ЄС, змінили демографічний баланс у різних регіонах ЄС [3].

Важливі демографічні контрасти можна спостерігати між ядром та периферією як на рівні ЄС, так і на рівні держав-членів ЄС. В ЄС значний приріст населення зафіксовано в Ірландії, Великобританії, Бельгії, Нідерландах та Австрії, а також у столичних центрах, таких як Париж та Лондон. Частина Німеччини також здається виграє від збільшення чисельності населення, як і Австрія, частина Чехії та Скандинавії. Загалом тенденції показують, що в деяких міських районах (особливо столицях) та прибережних районах спостерігається збільшення населення. І навпаки, периферійні сільські, гірські та малонаселені райони зазнають впливу депопуляції, як і міста в економічно відсталих регіонах ЄС. Однак сільські регіони, що знаходяться поруч із динамічними міськими центрами чи районами, що знаходяться на відстані доїзду до міста, або які мають хороші транспортні зв'язки з ними, можуть спостерігати хороший розвиток населення. Регіони з високим рівнем безробіття зазвичай відчувають зменшення та старіння населення.

Привабливість певного регіону має значення, коли йдеться про утримання та залучення населення. Це стосується не лише перспектив роботи та розвитку, але й більш ширшого поняття – якості життя.

Тенденції народонаселення можуть спричинити і низку проблем. Наприклад, надмірна концентрація населення в певних міських районах вже призвела до небажаних побічних ефектів: заторів, зростання цін на житло та транспорт, забруднення довкілля, погіршення якості життя, розширення міст або вилучення менш забезпечених людей та сімей з центрів міста. З іншого боку, деякі райони ЄС, які страждають від депопуляції, можуть зіткнутися з

такими проблемами, як стагнація економіки, відсутність професійних можливостей та зростання бідності.

Окрім того, деякі з цих регіонів можуть зіткнутися з проблемами неповноцінного охоплення послугами соціального захисту, оскільки приватні провайдери вважають такі території неприбутковими.

Старіння населення також призводить до виникнення нових потреб, таких як забезпечення специфічними послугами охорони здоров'я та довготривалого догляду, спеціально обладнані будинки для людей похилого віку, цифрові послуги тощо. Інші, менш передбачувані фактори, такі як стихійні лиха та зміна клімату також чинять значний вплив на населення регіонів ЄС.

Поряд з багатьма іншими розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, населення ЄС також старіє, оскільки тривалість життя зростає, а показники народжуваності знижуються порівняно з минулим. В ЄС середня тривалість життя як серед жінок так і серед чоловіків зросла на понад 10 років порівняно з початком 60х років, хоча в середньому жінки продовжують жити довше, ніж чоловіки. Тим часом кількість народжених дітей знизилась із середнього для країн ЄС, який становив приблизно 2,5 дитини на одну жінку у 1960 році, до трохи менше ніж 1,6 дитини на одну жінку. Це набагато нижче ніж народження 2,1 дитини на жінку, яке вважається необхідним у розвинених країнах для збереження кількості населення у довготривалій перспективі за відсутності міграції [3].

Франція мала найвищий загальний коефіцієнт народжуваності (1,92) у 2016 році, тоді як Італія та Іспанія мали найнижчий показник (1,34). Інші держави-члени з відносно високим рівнем народжуваності – Швеція (1,85), Ірландія (1,81), Данія та Великобританія (по 1,79). На іншому кінці шкали з Італією та Іспанією були Португалія (1,36), Мальта та Кіпр (по 1,37), Греція

Одним із факторів, що може пояснити відносно низький рівень народжуваності в ЄС, є зростаюча частка жінок, які народжують у більш зрілому віці. Серед іншого, це може бути пов'язано: зі зростання частки жінок,

як беруть участь у подальшій освіті та/або тих, які обирають кар'єру до створення сім'ї; із низьким рівнем безпеки на роботі; зі збільшенням витрат на виховання дітей та житло; із зменшенням кількості традиційних сімейних одиниць (менше людей одружуються та більше людей розлучається) [6].

В Україні у 1991 році сумарний коефіцієнт народжуваності становив 1,776. При цьому відповідний коефіцієнт у міській місцевості становив 1,598, а у сільській – 2,286 (рис. 2.2).

В період з 1991 по 2000 роки коефіцієнт народжуваності в нашій державі постійно знижувався і досяг свого мінімального значення – 1,078 - у 2001 році (0,950 у міській місцевості та 1,411 у сільській). Після 2001 року спостерігалось повільне зростання відповідного коефіцієнту до 1,531 (1,387 у міській місцевості та 1,868 у сільській) у 2012 році та подальше його зниження протягом останніх 7 років – 1,228 (1,155 у міській місцевості та 1,341 у сільській, дані 2019 року) [2].

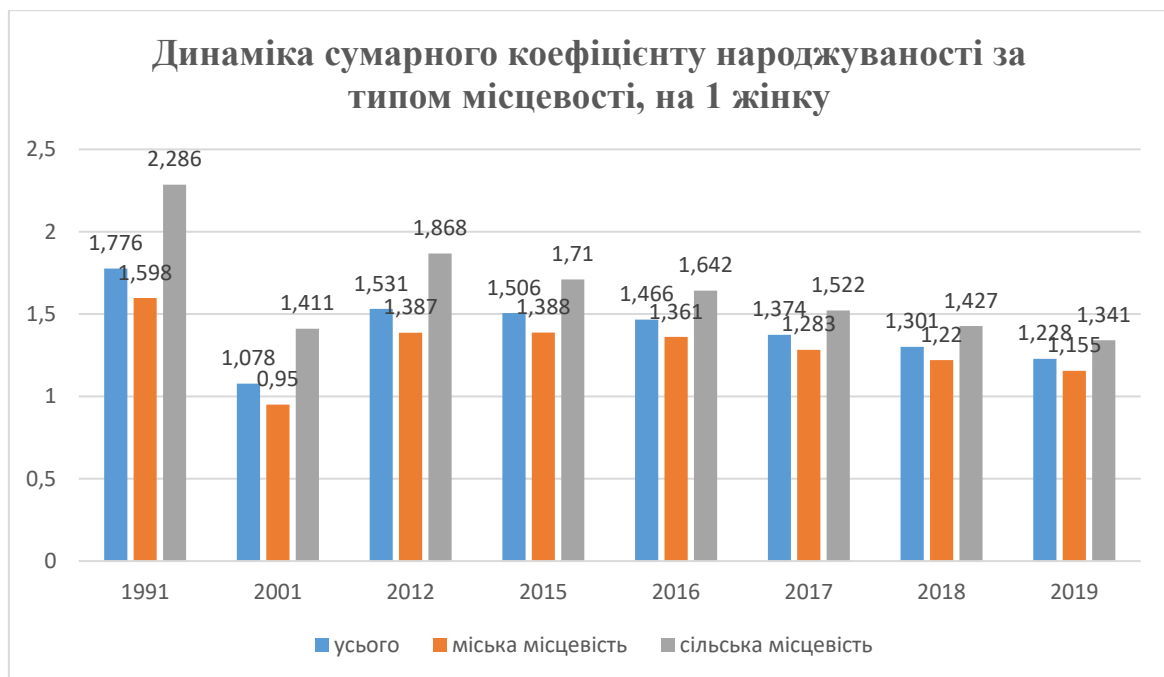

Рис. 2.2. Динаміка сумарного коефіцієнту народжуваності в Україні

Загальний коефіцієнт народжуваності у світі в цілому також зменшувався, хоча з набагато вищого значення – біля 5 живонароджень на 1 жінку у 1960 році, до менш ніж 4 у 1977 і до 3 у 1993 році. В даний час він складає 2,44 (дані 2016 року).

Показники народжуваності падають у всьому світі і пов'язується це із зростанням економіки та соціального розвитку. Однак дослідження показують, що як тільки буде досягнуто певний рівень розвитку, рівень народжуваності може стабілізуватися або відновитися до певної міри.

Зі зменшенням кількості дітей зростає роль міграції задля збільшення чи збереження чисельності населення. Міграція набуває все більшого значення для розширення чи підтримання населення ЄС. Як у 2015 так і у 2017 роках природні зміни населення були дещо негативні і тому чиста внутрішня міграція була ключовою для приросту населення, який спостерігався в ті роки.

Міграція також може мати наслідки другого порядку, принаймні на певний період, шляхом підвищення загального рівня народжень, де з різних причин мігранти можуть мати вищий рівень народжень, ніж корінне населення. Кількість новонароджених може також бути збільшена тим, що мігранти є непропорційно дітородного віку, порівняно з корінним населенням в цілому, тим самим збільшуючи кількість батьків.

Нижчі показники народжуваності порівняно з минулими періодами не лише означають повільний (або його відсутність) приріст населення, але й впливають на вікову структуру ЄС. Разом із збільшенням тривалості життя ці минулі падіння рівня народжуваності зумовлюють різке старіння населення ЄС.

Серед населення ЄС вікова структура зазнала значних змін і як очікується еволюціонуватиме в подальшому. Конкретизуючи, Європа швидко старіє, що зумовлене збільшенням тривалості життя та зменшенням рівня народжуваності: середній вік у ЄС зріс з 38,3 роки у 2001 році до 42,8 роки у 2017 році: зростання на 4,5 роки протягом 16 річного періоду. У 2004 році вперше за історію в ЄС, людей похилого віку (65 і старше) було стільки ж, скільки і дітей (0-14 років).

Працездатне населення (15-64 роки) вперше скоротилося у 2010 році і як очікується, буде зменшуватися щороку до 2060 року.

Соціальні та економічні наслідки, пов'язані зі старінням населення, можуть мати глибокі наслідки як на національному, так і на регіональному рівнях, наприклад, впливаючи на спроможність урядів збирати податкові надходження, забезпечувати належні пенсії та послуги охорони здоров'я та загалом збалансувати свої фінанси. Більшість прогнозів щодо чисельності населення вказують на те, що населення ЄС буде продовжувати старіти внаслідок стабільно низьких коефіцієнтів народжуваності та тривалого довголіття. Станом на 1 січня 2019 року, приблизно п'ята частина (20,4%) населення ЄС-27 була у віці до 20 років, тоді як більшість (59,4%) населення були працездатного віку (тут визначаються люди у віці 20-64 років). Люди похилого віку (у віці 65 років і більше) становили решту 20,3% населення ЄС-27, а частка дуже старих (80 років і більше) становила 5,8% [6].

Загалом по Україні питома вага працездатного населення має тенденцію до зниження – 68,9% у чисельності постійного населення у 2016 році та 67,6% у 2020 році; частка дітей віком від 0 до 14 років за цей же період залишилася майже незмінною – 15,2% у 2016 році та 15,3% у 2020, а частка осіб у віці 65 років і старше продовжує невпинно зростати – з 15,9% у 2016 році до 17,1% у 2020 році.

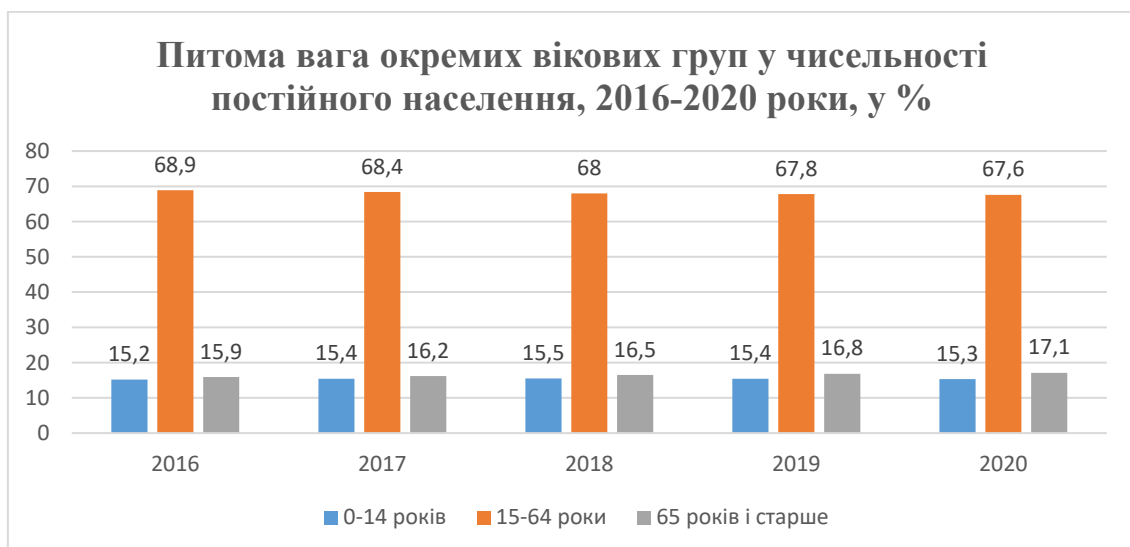

Рис. 2.3. Питома вага населення окремих вікових груп

Складено на підставі [2, 7]

В розрізі регіонів ситуація виглядає наступним чином (Таблиця 2.3):

Чисельність постійного населення (за оцінкою) за віковими групами (осіб)

Адміністративні одиниці України	2016			2017			2018			2019			2020		
	0-14	15-64	65 років і старше	0-14	15-64	65 років і старше	0-14	15-64	65 років і старше	0-14	15-64	65 років і старше	0-14	15-64	65 років і старше
Україна	6494293	29327724	6768862	6535536	29011835	6867534	6530490	28719006	6967270	6480979	28468034	7034551	6386756	28199524	7146499
Вінницька	246091	1075834	273153	246739	1063154	273379	245466	1048906	274351	242545	1037425	273339	238349	1026619	273363
Волинська	203625	702841	133474	205167	698819	134240	205308	696021	134400	204697	693743	134162	202551	690551	135591
Дніпропетровська	494514	2228816	528245	499609	2196230	531263	502096	2185187	540548	498488	2161187	543493	489831	2134418	549090
Донецька	542557	2930540	779163	532046	2887704	811422	516544	2831999	839033	498003	2790401	864612	476851	2749344	892728
Житомирська	205112	842488	200718	206460	833646	201145	205607	825175	201226	203326	816985	200651	199479	807981	201521
Закарпатська	248381	864240	143704	250852	859740	145352	251215	857105	147002	250332	855614	148023	247844	851898	151216
Запорізька	252181	1209051	291621	253935	1190209	294555	253177	1171397	297808	250543	1153683	300821	245913	1135780	304919
Івано- Франківська	235971	952138	191517	236968	947418	192803	236721	944169	193880	235288	941447	193791	232494	937040	195837
Київська	279602	1184281	262573	286946	1177583	264163	294439	1185973	268093	301302	1191765	269094	306808	1196118	272339
Кіровоградська	145004	652511	169220	145606	643815	169920	144643	634736	170456	142508	626170	170456	139235	616359	171100
Луганська	264481	1534405	401906	255352	1513737	421604	243814	1480756	438635	231952	1459715	455569	2131127	1437628	474561
Львівська	408285	1744705	362814	412680	1737939	365038	414075	1729627	367536	412748	1722637	368536	408567	1712504	372643
Миколаївська	178120	800220	179152	178848	789091	181472	178592	778406	183611	176360	768602	185419	173024	758251	187872
Одеська	392589	1632147	354493	398817	1616345	360294	402728	1604046	365241	403993	1595555	369700	402046	1588002	376122
Полтавська	198934	983717	248459	200153	970682	248155	200244	957495	248252	198992	946452	247157	196761	934480	247899
Рівненська	235706	78384	142661	238457	779820	143426	239358	776887	143342	238329	774595	143317	235598	771200	145103
Сумська	146102	773748	191214	146283	763328	192726	145758	751707	194627	143572	740350	195304	140635	727785	197635
Тернопільська	168769	730246	163443	168691	724200	163050	167626	718865	162570	166144	714801	161683	163387	710455	161602
Харківська	364344	1903144	435492	368889	1876265	440398	370180	1861913	446278	368368	1842685	448909	363724	1824225	454876
Херсонська	168201	732111	160612	169305	722848	162064	169377	712340	163832	167743	702809	165656	165609	692559	168313
Хмельницька	202270	874887	214093	202975	864844	214285	202130	854089	215027	200526	845820	215196	197850	837365	216324
Черкаська	171967	844182	223187	172190	830933	224455	171348	820132	225254	168822	809337	224563	165501	797206	225801
Чернівецька	155277	625802	125749	156526	621920	126609	157000	618795	127841	156714	616398	128197	155327	613400	129840
Чернігівська	139499	700261	196673	139637	688698	196535	138366	676684	196486	136047	665917	195239	132966	654262	195524
м. Київ	446711	2023025	395526	462405	2012867	409181	474678	1996596	421941	483637	1994211	431664	487279	1994094	444680

найбільшу частку дітей у віці від 0 до 14 років в загальній чисельності населення на 1 січня 2020 року мали Рівненська (20,5%), Закарпатська (19,8%), Волинська (19,75%), Київська (17,3%) та Чернівецька (17,3%) області (на 1 січня 2016 року – Рівненська (20,3%), Закарпатська (19,8%), Волинська (19,6%), Івано-Франківська (17,1%) та Чернівецька (17,1%) області). Найнижча ж питома вага даної вікової категорії серед загальної чисельності населення спостерігалася у Луганській (10,3%), Донецькій (11,6%), Сумській (13,2%), Чернігівській (13,5%) та Харківській (13,8%) областях (на 1 січня 2016 року – Луганська (12,0%), Донецька (12,8%), Сумська (13,2%), Чернігівська (13,4%) та Харківська (13,5%) області).

найнижча питома вага осіб, віком 65 років і старше у загальній чисельності населення на 1 січня 2020 року була в Закарпатській (12,1%), Рівненській (12,6%), Волинській (13,2%), Івано-Франківській (14,4%) та Чернівецькій (14,4%) областях (на 1 січня 2016 року – Закарпатська (11,4%), Рівненська (12,3%), Волинська (12,8%), Івано-Франківська (13,9%) області та м. Київ (13,8%). Найвищу частка цієї вікової категорії у загальній чисельності населення мали Луганська (22,3%), Донецька (21,7%), Чернігівська (19,9%), Черкаська (19,0%), Сумська та Кіровоградська (по 18,5%) області (на 1 січня 2016 року – Чернігівська (19,0%), Донецька (18,3%), Луганська (18,3%), Черкаська (18,0%) та Кіровоградська (17,5%) області).

Важливим показником вікової структури населення є загальний коефіцієнт вікової залежності [3].

Загальний коефіцієнт вікової залежності пов'язаний з кількістю осіб, які ймовірно будуть «залежними» від підтримки інших – діти та особи похилого віку – віднесеною до кількості осіб працездатного віку, які здатні надавати таку підтримку.

Цей коефіцієнт являє собою суму двох коефіцієнтів, коефіцієнту залежності від молодшого віку (від 0 до 14 років) та коефіцієнту залежності від осіб похилого віку (65 років і старше).

У 1991 році показник загального демографічного навантаження в Україні складав 507 осіб на кожну 1000 осіб постійного населення у віці 15-64 роки (у т.ч. 322 особи у віці від 0 до 14 років та 185 у віці 65 років і старше). Надалі, протягом декількох років даний показник зростав та досяг значення 517 осіб на кожну 1000 осіб постійного населення у віці 15-64 роки у 1995 році (у т.ч. 311 осіб у віці від 0 до 14 років та 206 осіб у віці 65 років і старше). Мінімальне значення показник загального демографічного навантаження - 419 осіб на кожну 1000 осіб постійного населення у віці 15-64 роки (у т.ч. 202 особи у віці від 0 до 14 років та 217 осіб у віці 65 років і старше) – в Україні було зафіксовано у 2011 році [2].

В період з 2016 по 2020 роки коефіцієнт демографічного навантаження продовжував зростати з 31,14% до 32,43% (рис. 2.4). При цьому, якщо коефіцієнт залежності від молодшого віку (0-14 років) залишився майже незмінним (15,25% у 2016 році та 15,3% у 2020 році), то коефіцієнт залежності від осіб похилого віку дещо зріс (з 15,89% у 2016 році до 17,12% у 2020 році) [2, 7-10].

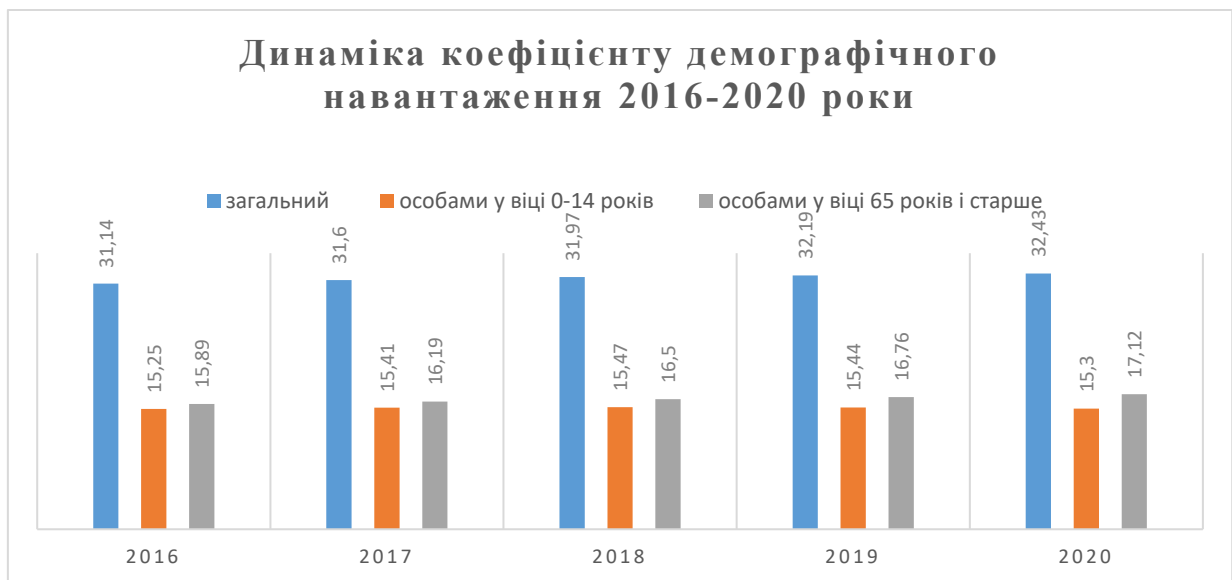

Рис. 2.4. Динаміка коефіцієнту демографічного навантаження

Складено на підставі [2, 7-10]

У 2001 році загальний коефіцієнт залежності для країн ЄС становив 48,9%, тобто близько 2 осіб працездатного віку на кожну дитину або особу похилого віку, яка ймовірно перебуватиме на їх утриманні. На відміну від

загального коефіцієнту, коефіцієнт залежності від осіб похилого віку (65 років і старше, порівняно з 15-64 річними) становив 23,5%, отже на кожну людину 65 років і старше припадало більш ніж 4 особи працездатного віку. Коефіцієнт залежності від молодшого віку (0-14 років порівняно з 15-64 річними) становив 25,2%, тобто на кожну дитину припадало 4 особи працездатного віку [3].

У 2017 році загальний коефіцієнт залежності для країн ЄС зріс до 53,9%. При цьому коефіцієнт залежності від осіб похилого віку становив 29,9%, тобто близько 7 осіб працездатного віку припадало на 2-х осіб похилого віку. Коефіцієнт же залежності від молодшого віку становив 24,0%, тобто більш ніж 4 особи працездатного віку на кожну дитину.

Тобто, зростала не лише частка людей, які ймовірно залежать від працездатного населення, але й відбувся нахил до збільшення кількості осіб похилого віку, а не до кількості дітей, що перебувають на утриманні й у майбутньому мають стати працездатним населенням і надавати підтримку іншим.

Та ж сама тенденція спостерігається і в Україні в останні десятиліття.

За прогнозами, погіршення загального коефіцієнту залежності різко прискориться, досягнувши 63,5% у 2030 році. Зростання продовжиться і надалі, досягнувши 76,5% у 2050 році, перш ніж зростання уповільниться, підбираючись до 80% (прогноз 79,7%) у 2080 році.

На цьому етапі, близько 5 осіб працездатного віку було б на кожні 4 особи молодшого або старшого віку. Цей зсув має серйозні наслідки для цілого ряду особливостей, включаючи економіку, ринок праці, охорону здоров'я та пенсії.

Знову ж таки основним рушієм змін у загальному коефіцієнті вікової залежності є коефіцієнт залежності від осіб похилого віку, який за прогнозами досягне 39,1% у 2030 році та 50,3% у 2050 році. Це означає, що до 2050 року буде лише 2 особи працездатного віку на кожну особу похилого віку, суттєве

зрушення від ситуації 2001 року, коли на кожну особу похилого віку припадало 4 особи працездатного віку.

На відміну від цього, коефіцієнт залежності від молодшого віку за прогнозами зростатиме відносно повільно: до 24,4% у 2030 році, 26,2% у 2050 році; 27,4% у 2080 році. Ці показники свідчать про старіння населення ЄС, що є актуальним і для інших країн з різницею лише щодо ступеню і часу.

Країни G-20, що не входять до ЄС, представляють цікавий орієнтир для порівняння з ЄС. Неформальний об'єднання міжнародного співробітництва, що складається з 19 основних економік, у т.ч. чотири найбільших країни ЄС – Німеччина, Великобританія, Франція та Італія – плюс сам ЄС, G-20 наразі виробляє близько 85% світового ВВП та є домом для 2/3 світового населення. За оцінками підрозділу ООН з питань народонаселення, населення ЄС зменшується в цьому сторіччі, на відміну від більшості країн G-20, що не входять до ЄС, чиє населення буде зростати. Беручи до уваги Brexit, ця тенденція виявиться ще більш вираженою [3].

Порівнюючи ЄС з іншими G-20 «розвиненими економіками», його населення скорочується, хоча і повільнішими темпами, ніж в Японії та Південній Кореї. Серед G-20 розвинутих економік, що не входять до ЄС (Австралія, Канада, Японія, Південна Корея тощо), Японія є найбільш інтенсивно старіючою країною у світі, очікується, що до кінця сторіччя відбудеться найінтенсивніше скорочення населення, і вже спостерігається скорочення населення працездатного віку.

Тому варто розібратися, як країна реагує на проблеми, викликані цією тенденцією. Наприклад, запроваджує автоматизацію та робототехніку в ряді секторів та вибірково утримує старших учасників ринку праці. Японці також насолоджуються перевагами скорочення населення, такими як підвищення доступності житла. Однак, виклики, що формуються старінням населення є незаперечними, і вперше в історії країна розглядає можливість відкритися для міграції, особливо в секторі охорони здоров'я.

Дивлячись на нові країни G-20, що не входять до ЄС, загалом очікується подальше зростання їх населення за винятком Китаю, та, можливо, Бразилії. Китай відчутно контрастує з Індією – іншим демографічним гігантом у цій групі – і демографічні тенденції не передвіщають нічого доброго для китайської економіки. Працездатне населення Китаю за прогнозами може скорочуватися до 2020 року. Недавнє скасування політики «однієї дитини» не призвело до збільшення кількості народжень до рівня, на який очікував уряд. ООН прогнозує, що населення Індії переросте населення Китаю у 2024 році і буде продовжувати зростати деякий час, хоча і повільно. Проте мова йде про те, чи зможе Індія використати свій «демографічний дивідент», як рушій для перетворень економіки. Вважається, що кваліфікована робоча сила є важливою передумовою для перетворень, а Індія має найбільшу кількість неписьменного населення у світі.

Багато країн, що розвиваються, зокрема в Латинській Америці та Південно-східній Азії, побачать, що їх населення старіє та більш-менш стабілізується чи скорочується, і це може статися до того, як ці країни стануть заможними. Однак, у загальній картині, цілий континент – Африка – протистоїть змінам. Зокрема Африка на південь від Сахари буде демографічним рушієм світу у 21 сторіччі. За прогнозами, чисельність її населення збільшиться майже вдвічі, з 1,02 млрд у 2017 році до 2,17 млрд у 2050 році, а потім до кінця сторіччя знов майже подвоїться.

Політика щодо зміни майбутньої демографічної ситуації обмежена та вимагає часу, щоб справити вплив. Прикладами можуть слугувати заходи, спрямовані на заохочення людей мати або мати більше дітей за рахунок кращої підтримки сімей, або заохочення молоді з третіх країн із затребуваними навичками до міграції.

Демографічний прогноз розроблений здебільшого на короткий або середній термін, тому увесь цей період увага буде зосереджена на згладжуванні переходу до старшого віку в ЄС та адаптації до його потреб.

2.2 Основні тенденції у сфері зайнятості населення.

В умовах радикальних технологічних змін з'являються нові виклики у сфері нерівності у людському розвитку, що набуває нових форм у XXI столітті.

Тоді як нерівність у базових можливостях, що пов'язана з крайніми видами депривації, скорочується, нерівність доступу до розширених можливостей, що відображують ті аспекти життя, які ймовірно будуть більш важливими у майбутньому, оскільки у більшому ступені сприятимуть розширенню прав та можливостей людства значно посилюється [11].

Політика скорочення нерівності в людському розвитку в рамках концепції, яка пов'язує розширення та розподіл як можливостей так і доходів, охоплює доринкову, внутрішньоринкову та післяринкову політику.

Внутрішньоринкова політика (заробітна плата, прибуток та коефіцієнт економічної активності) чинить вплив на розподіл доходів та можливостей, коли люди працюють, формуючи результат, який має здатність у більшому чи меншому ступені сприяти вирівнюванню ситуації. Проте ці результати також залежать від політики, яка чинить вплив на людей до того, як вони стануть активними учасниками економічних відносин (доринкова політика).

Доринкова політика може скоротити нерівність у можливостях, допомагаючи кожному вийти на ринок праці більш підготовленим.

Післяринкова політика впливає на нерівність після того, як ринок поряд із політикою визначає розподіл доходів та можливостей.

Стратегія зайнятості ЄС-2020 спрямована на досягнення 75% рівня зайнятості для населення у віці 20–64 роки. Стратегія зростання «Європа – 2020» частково є відповіддю на загрозу економічному зростанню та соціальній державі протягом найближчих десятиліть внаслідок старіння населення та зменшення серед населення в цілому працездатної його частки.

Хоча кілька держав-членів вже досягли цільового рівня зайнятості і, навіть, фіксували рівень зайнятості вищий за 80% (Швеція, Німеччина та Чеська республіка), інші країни, такі як Греція, Італія, Іспанія, Бельгія та Франція все ще борються задля досягнення цієї мети [12].

На рис. 2.5 представлена динаміка рівня зайнятості населення України за період 2015 – 2019 роки [13-17].

Рис. 2.5 Динаміка рівня зайнятості

Складено на основі [13-17]

Рівень зайнятості серед працездатного (15-70 років) населення України станом на 01.01.2020 становить 58,2%. Хоча проти відповідного показника 2015 року – 56,7% можна говорити про повільне його зростання, він є ще досить низьким для подолання викликів скорочення та старіння населення.

В розрізі регіонів рівень зайнятості працездатного населення виглядає наступним чином:

серед лідерів за рівнем зайнятості станом на 01.01.2020 можна виокремити м. Київ – 63,1%, Харківську – 62,1%, Сумську – 59,8%, Дніпропетровську – 59,5% та Черкаську – 59,3% області;

найгірша ситуація із зайнятістю працездатного населення відмічається у Волинській – 50,9%, Донецькій – 50,9%, Тернопільській – 53,8%, Закарпатській – 55,4% та Кіровоградській – 55,6% областях.

Якщо розглядати динаміку цього показника в розрізі регіонів за період 2015 – 2019 роки, то беззмінним лідером за часткою зайнятого населення працездатного віку залишається м. Київ; значно покращили свої позиції в рейтингу регіонів України Сумська (на 10 пунктів), Луганська та Чернівецька (на 8 пунктів кожна) та Хмельницька (на 5 пунктів) області. Погіршилася

ситуація у Закарпатській (на 8 пунктів), Вінницькій та Рівненській (на 7 пунктів кожна), Одеській (на 4 пункти) та Запорізькій (на 3 пункти) областях.

На рис. 2.6 представлений розподіл домогосподарств за наявністю працюючих осіб в залежності від місця проживання.

Рис. 2.6. Розподіл домогосподарств за наявністю працюючих осіб.

Складено на підставі [18-22]

Стає зрозумілим, що за останні п'ять років спостерігається зростання частки працюючих осіб в домогосподарствах, що проживають у великих містах – до 73% (станом на 01.01.2020), порівняно із 70,5% станом на 01.01.2016 та домогосподарствах, що мешкають у сільській місцевості – до 58,4% (станом на 01.01.2020), порівняно із 53,2% станом на 01.01.2016. Частка ж працюючих осіб у домогосподарствах, що мешкають у маленьких містах залишилася майже незмінною – 66,2% та 66,9% відповідно.

Частка зайнятого населення за видами економічної діяльності у 2019 році наведено у Таблиці 2.4:

Таблиця 2.4

Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2019 році, у %

	Вид економічної діяльності	Частка від загальної чисельності зайнятого населення (%)
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	17,96
2	Промисловість	14,82
3	Будівництво	4,07
4	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	22,34
5	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність ²	6,08
6	Тимчасове розміщення й організація харчування	1,73
7	Інформація та телекомунікації	1,71
8	Фінансова та страхова діяльність	1,3
9	Операції з нерухомим майном	1,59
10	Професійна, наукова та технічна діяльність	2,68
11	Діяльність у сфері адміністрування та допоміжного обслуговування	1,86
12	Державне управління й оборона; обов'язкове страхування	5,74
13	Освіта	8,66
14	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6,08
15	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,2
166	Інші види економічної діяльності	2,17

Нові технології, особливо штучний інтелект, неминуче пов'язані зі значними змінами на ринку праці, включно із скороченням робочих місць в одних секторах та створення нових можливостей в інших. Цифрова економіка потребує різноманітних нових знань та навичок, принципово нових норм соціального захисту та якісно нового співвідношення між роботою та відпочинком [23].

В усьому світі подальших обертів набуває впровадження цифрових технологій в усі сфери життя, від взаємодії між людьми до промислового виробництва, від предметів побуту до дитячих іграшок. Тобто цифровізація чинить вплив на усі сфери життя суспільства, оскільки споживачами цифрових технологій виступають усі – держава, бізнес та громадяни.

Стрімке розповсюдження цифрових технологій перетворює багато видів економічної й соціальної діяльності, однак цифровий розрив, що збільшується, становить загрозу ще більшого відставання країн, що розвиваються, й особливо найменш розвинутих серед них.

Цифрова економіка пронизує всі сектори економіки за всіма її категоріями: державний та приватний сектори, реальний, невиробничий та фінансовий, видобувний, обробний, а також сектор послуг.

У цифровізації, як і будь-якої зміни, є дві сторони медалі. Головний ризик цифрової економіки – це можливе зростання рівня безробіття.

Згідно з аналітичними матеріалами Всесвітнього економічного форуму в Давосі кожна промислова революція справді призводила до безробіття на початковому етапі, однак уже через невеликий проміжок часу (від 1 до 5 років) виникали нові потреби та запити з боку ринку, що зумовлювало появу нових професій. Фактично, кожна промислова революція створювала нові види економічної діяльності, нові підходи, а це своєю чергою змінювало ринок праці [24].

За оцінками McKinsey & Company, у світі до 2030 року через розвиток штучного інтелекту й автоматизації процесів без роботи залишаться 400–800 млн осіб, що складає від 15% до 30% світової робочої сили.

Багато операцій, які сьогодні виконують працівники, мають потенціал для автоматизації. За даними McKinsey & Company, близько 60% усіх професій мають щонайменше 30% видів діяльності, які можуть бути автоматизовані за допомогою сучасних технологій.

Є й інші оцінки, наприклад за даними European Commission, близько 50% поточних робочих місць у світі теоретично можна автоматизувати, що означає, що людська праця в окремих процесах буде непотрібна.

Потенціал автоматизації окремих професій згідно з аналізом Visual Capitalist до 2030 року в США:

50% робочих місць у сфері торгівлі;

57% робочих місць у сфері транспорту;

60% робочих місць у сільському господарстві;

60% робочих місць у виробництві;

понад 70% робочих місць у сфері споживання та харчування.

Технологічний потенціал для автоматизації в розрізі секторів економіки представлено у Таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Потенціал для автоматизації окремих секторів економіки

	Сектор економіки	Потенціал автоматизації
1	Житло та громадське харчування	73%
2	Транспортування та складування	60%
3	Виробництво	60%
4	Сільське господарство	57%
5	Роздрібна торгівля	53%
6	Гірська промисловість	51%
7	Інші послуги	49%
8	Будівництво	47%
9	Комунальні послуги	44%
10	Оптова торгівля	44%
11	Фінанси та страхування	43%
12	Мистецтво, розваги та відпочинок	41%
13	Нерухомість	40%
14	Управління	39%
15	Охорона здоров'я, соціальна допомога	36%
16	Інформація	36%
17	Професійна діяльність	35%
18	Адміністрування	35%
19	Послуги освіти	27%

Українська ситуація на ринку праці в перспективі 10 років може бути менш драматичною, ніж у розвинутих країнах. У найближчі 3-5 років цифровізація та автоматизація, навпаки дадуть змогу розв'язати проблему дефіциту трудових ресурсів. За оцінками Українського інституту майбутнього, за останні 3-4 роки з країни виїхали 5-6 млн українців. Практично в усіх галузях сьогодні спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів [24].

Проте буде ряд секторів/сегментів, у яких українці через цифровізацію втратять роботу вже у 2021 році і де гостро постане питання працевлаштування декількох сотень тисяч осіб. Наприклад, у разі скорочення державного апарату, чиновників тільки на третину, без роботи залишаться 400-450 тис осіб.

Український інститут майбутнього пропонує такі опції для розв'язання проблеми працевлаштування:

- стимулювання зайнятості. Україні потрібна стратегія, яка передбачатиме програми навчання громадян основам підприємництва та ведення бізнесу. А також допомогу в наданні кредитів під незначний відсоток;
- формування культури «навчання протягом усього життя», освоєння українцями нових навичок і професій (у бідь-якому віці);
- створення і розвиток цифрових платформ талантів.

Цифровізація не лише призводить до зникнення професій та зменшення використання людської праці, а й створює нові галузі (сектори, професії), надає необмежені можливості для реалізації навичок та талантів людини.

До того ж, серед осіб, які не працюють (у віці 15–70 років), наявна частка економічно неактивних, яка склала 33,6% у 2019 році.

Згідно з визначенням Міжнародної організації праці (МОП), людина є економічно неактивною, якщо вона не є частиною робочої сили, що означає – особа не є ані працевлаштованою, ані безробітною. Зокрема це стосується осіб, які не працюють та не шукають роботу (протягом останніх чотирьох тижнів) та придатні до праці (протягом двох тижнів). Неактивне населення є доволі широкою категорією, яка може включати, наприклад, студентів, пенсіонерів та домогосподарок, за умови, що вони не працюють та не зареєстровані як безробітні. [12]

Рис. 2.7. Динаміка чисельності економічно неактивного населення

Складено на підставі [13-17]

Серед економічно неактивного населення України близько 61% (66,01% у 2019 році та 61,09% у 2015 році) становлять жінки. До того ж значна частка – 66,09% у 2019 році та 66,61% у 2015 – є мешканцями міської місцевості.

В умовах стрімкого старіння населення без огляду на нинішній та майбутній дефіцит робочої сили стає все більш актуальним активувати певні підгрупи економічно неактивного населення задля забезпечення достатньої пропорції робочої сили, фінансової стабільності системи соціального забезпечення та сприяння соціальному включенню та більш інклюзивній зайнятості.

Дані Європейського опитування робочої сили (The European Labour Force Survey — EU-LFS) про «готовність працювати» як і інші дослідження стверджують, що значна частка неактивного населення хоче працювати і потенційно спроможна працювати [12].

Більшість людей з хворобами або інвалідністю мають значні можливості для продуктивної праці. Жінки, зазвичай, полишають ринок праці, щоб піклуватися про дітей або інших родичів, проте хотіли б повернутися до оплачуваної роботи, якби мали таку можливість. Маючи належні стимули та індивідуальну підтримку, працівники старшого віку можуть надати перевагу роботі аніж достроковій пенсії.

Неактивне населення зазвичай не є традиційною цільовою групою державних служб зайнятості, тому актуальним є отримання нових знань та ознайомлення з передовою практикою та досвідом активації економічно неактивного населення, яке бажає працювати.

Більшість (близько 80%) незайнятого населення у віці 15-64 роки вважаються неактивними, і лише близько 20% є безробітними. У 2018 році рівень неактивності в ЄС – 28 становив 26,3%. Для порівняння, в Україні рівень неактивності у 2018 році серед населення у віці 15-70 років становив 34,32% [12].

Значною мірою завдяки збільшенню участі жінок та вищому рівню зайнятості серед працівників старшого віку, кількість економічно неактивних

осіб зменшилася з початку цього століття. Не зважаючи на цю триваючу тенденцію, економічна неактивність все ще широко поширена у багатьох країнах, а кожна четверта в середньому особа працездатного віку є неактивною.

Хоча профілі економічно неактивного населення різняться між країнами, подекуди залежать від статі, віку, походження та досвіду роботи, спільним фактором для усіх неактивних осіб є рівень освіти, що застосовується незалежно від усіх інших, оскільки імовірність залишитися поза зайнятістю більш ніж у три рази вища для тих, хто має низький рівень освіти, ніж для тих, чий рівень освіти є високим.

За концепцією МОП, до економічно неактивних (ні зайнятих, ні безробітних) відносять наступні основні категорії осіб:

- особи, які здобувають освіту або стажуються – 35% серед загальної кількості економічно неактивних осіб;
- особи, які вийшли на пенсію – 14% від загальної кількості економічно неактивних осіб;
- особи, які страждають від хвороб або мають інвалідність – 16% у загальній чисельності економічно неактивних осіб;
- особи, які мають обов'язки щодо догляду (за дітьми або недієздатними дорослими) або інші сімейні обов'язки – 17% серед усіх економічно неактивних осіб;
- зневірені та ті, хто вважають, що доступна робота відсутня – 4% усіх економічно неактивних осіб.

Причини економічної неактивності населення України за даними Держаної служби статистики України та частка осіб, яка віднесла себе до певної причини, наведено у Таблиці 2.6.

Як серед жінок, так і серед чоловіків України найбільш вагомими причинами економічної неактивності є наступні: вихід на пенсію, навчання за денною формою та виконання домашніх (сімейних обов'язків). Проте, якщо серед жінок частки за переліченими причинами неактивності у 2019 році

складають 52,0%, 15,3% та 29,4% відповідно, то серед економічно неактивних чоловіків картина виглядає дещо інакше. Найбільша частка неактивних чоловіків має за причину своєї неактивності також вихід на пенсію – 67,7%, проте далі йде навчання за денною формою – 20,5% й лише 5,7% чоловіків є неактивними внаслідок виконання домашніх (сімейних) обов'язків.

Таблиця 2.6

Причини економічної неактивності населення України

Роки	2015	2016	2017	2018	2019
Причини неактивності					
Вихід на пенсію	53,3	52,8	53,6	54,7	54,8
Навчання за денною формою	22,3	21,4	20,7	20,9	19,5
Виконання домашніх (сімейних) обов'язків	18,9	20,8	21,1	20,2	20,7
Стан здоров'я	1,2	1,2	1,1	1,0	1,8
Зневіреність	1,0	0,8	0,8	0,6	0,4
Перебування на утриманні	0,9	0,8	0,9	0,7	0,8
Незнання де і як шукати роботу	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
Переконання, що підходяща робота відсутня	0,7	0,7	0,5	0,5	0,4
Сезонний характер роботи	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Сподівання повернутися на попередню роботу	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Інші причини	1	1,0	0,9	1,0	1,2

Складено на підставі [13, 17]

Загалом в Європі виділяють три основні категорії економічної неактивності (за винятком осіб, які здобувають освіту за денною формою навчання та тих, хто не працює з «інших причин»):

- сімейні обов'язки та догляд;
- хвороба та інвалідність;
- достроковий вихід на пенсію.

Частка ж населення України, що не є економічно активною за станом здоров'я є незначною та становить 1,8% у 2019 році (1,2% у 2015 році).

Аналіз неактивності населення (за винятком тих, хто навчається за денною формою навчання) показує, що економічно неактивне населення є особливо великою групою в Польщі, Хорватії, Угорщині, Словаччині, Ірландії, на Мальті та у Словенії [12].

Домогосподарки з сімейними обов'язками та обов'язками щодо догляду представляють велику групу в багатьох країнах, включаючи Мальту, Кіпр, Ірландію, Італію та Польщу.

Матері (у віці 25-54 роки) з малими дітьми мають особливо високий рівень неактивності та низький рівень зайнятості, хоч ситуація в різних країнах відмінна в результаті різної політики щодо узгодження оплачуваної роботи із сімейними обов'язками, включаючи вартість догляду за дітьми за повернення на роботу.

Достроковий вихід на пенсію як основна причина неактивності все ще переважає в Хорватії, Словенії та Австрії.

Підгрупа зневірених працівників, які вважають, що робота недоступна, залишається порівняно великою в Італії, Португалії, Хорватії та Латвії.

Мігранти (немісцеві), зазвичай, частіше виявляють неактивність серед усіх вікових груп, ніж їх корінні однолітки.

Встановлені причини неактивності не обов'язково означають, що причетні особи не можуть або не хочуть працювати. Економічно неактивні особи мають різний ступінь пристосування до ринку праці, тобто вони мають різний потенціал активації.

В абсолютному вираженні жінки у віці від 25 до 49 років представляють найбільшу кількість у неактивній групі «бажаючих працювати». Їх бажання працювати є досить високим (32%). Зокрема, кваліфіковані жінки, які повертаються до зайнятості після тривалої перерви за сімейними обставинами, є перспективною групою для активації.

Другою за чисельністю групою на рівні ЄС-28 є чоловіки пріоритетного віку, які неактивні внаслідок проблем зі здоров'ям чи інвалідності. На відміну від цього неактивні літні працівники (у віці 55-64 роки) в середньому менш зацікавлені у пошуку роботи (на повний робочий день), що робить їх найменш перспективною групою для активаційних зусиль.

Відмінності між країнами у розмірі та складі груп неактивного населення свідчать про те, що на національному рівні існують різні проблеми проте також і можливості для активації економічно неактивних осіб. Здебільшого неактивність є результатом вибору та процесів, сформованих

умовами ринку праці, суспільними цінностями, індивідуальними обставинами та правовою базою щодо системи соціального забезпечення.

Різні політичні заходи у кожній державі, зокрема, пенсійні норми, наявність та вартість послуг з догляду за дітьми, наявність батьківських відпусток та гнучкого режиму роботи, умови отримання виплат, системи податку на прибуток, можуть, проте не обов'язково, передбачати стимулювання участі потенційно працездатних осіб у неактивних групах.

Слабкі стимули для пошуку чи згоди на роботу можуть з'явитися, коли робота приносить лише обмежений прибуток, оскільки «чиста» заробітна плата є низькою, а чималі виплати з безробіття вилучаються, якщо людина починає працювати. До того ж люди можуть вирішити обмежувати свою зайнятість, якщо вони мають доступ до інших джерел доходу.

Ступінь дії стримуючих факторів до роботи варіюється від країни до країни залежно від:

- правил дострокового виходу на пенсію;
- щедрості та доступності соціальних виплат;
- доступність та/або висока вартість послуг з догляду за дітьми.

Відсутність догляду за дітьми є сильним стимулом для матерів з малими дітьми в Болгарії, Чехії, Греції, Польщі та Словаччині. У цих країнах низький рівень участі дітей до 3х років у офіційному догляді за дітьми вважається критичним. В Ірландії, Польщі та Нідерландах великі витрати, пов'язані з доглядом за дітьми, стримують участь матерів з малими дітьми у категорії зайнятих.

Окрім інституційних бар'єрів, що стосуються окремих країн, існує ряд спільних перешкод, з якими стикаються економічно неактивні особи на індивідуальному рівні. Ці загальні бар'єри активації включають:

- низьку можливість працевлаштування внаслідок низького рівня освіти та/або відсутності досвіду роботи;
- проблеми зі здоров'ям або інвалідність;
- високий рівень соціальної ізоляції.

Ці бар'єри можуть також взаємодіяти. Серед неактивних осіб з низьким рівнем освіти особливо поширеним є відсутність досвіду роботи або виконання обов'язків по догляду за дітьми. Багато неактивних людей, які здійснюють догляд за старшими особами також нерідко обмежені хронічними проблемами зі здоров'ям або інвалідністю.

Розглядаючи економічно неактивне населення України за рівнем освіти у 2019 році стає зрозумілим, що найбільша його частка – 31,3% має повну загальну середню освіту; 19,67% - професійно-технічну; 16,56% - неповну вищу освіту; 16,12% - повну вищу; 14,43% - базову, початкову загальну середню або взагалі не мають освіти; 1,9% - базову вищу освіту.

Політична увага, що має за мету активувати представників економічно неактивного населення, зазвичай спрямована на конкретні групи, які недостатньо представлені на ринку праці (наприклад молодь, іммігранти, літні працівники тощо).

Ще одним фактором, що чинить вплив на продуктивну зайнятість, а відповідно і життєву самостійність є відношення населення до відповідальності за власний добробут.

Згідно з даними державної служби статистики України у 2019 році 23% домогосподарств України покладали відповідальність за власний добробут виключно або переважно на державу; 63,8% домогосподарств вважали, що держава має нести відповідальність за їх добробут нарівні з ними самими; 13,2% вважали себе переважно або виключно відповідальними за власний добробут.

2.3 Структура надання соціальних послуг в Україні та особливості політики держави у цій сфері.

Соціальні послуги, як ключовий інструмент соціального захисту населення, відіграють значну роль у підвищенні якості життя суспільства. Такі послуги як соціальна безпека, працевлаштування та навчання, догляд за дітьми, соціальна допомога тощо, є життєво важливими у досягненні таких

основних цілей як соціальна, економічна та територіальна згуртованість, висока зайнятість, соціальна інтеграція та економічне зростання [25].

Проте сьогоднішні реалії засвідчують, що Україна, як і увесь світ стикається із такими фундаментальними проблемами як зміна демографічної структури, низькі темпи економічного зростання, міграція, збройні конфлікти, швидка зміна моделей зайнятості та їх нові форми, нестабільність доходу, зокрема і серед осіб, яких віднесено до середнього класу. Все це актуалізує питання модернізації процесів надання соціальних послуг та адаптації моделей соціальної підтримки з метою кращого реагування на мінливі потреби та соціальні виклики – старіння населення, зростання рівня безробіття, обмеження у фінансуванні тощо.

В процесі модернізації соціальних послуг національні органи влади дедалі більше диверсифікують способи організації та надання фінансування цих послуг (наприклад, посилена децентралізація, передача певних завдань приватним – прибутковим або неприбутковим - постачальникам). Тобто, дедалі більша частка цих послуг підпадає під дію правил щодо конкуренції та внутрішнього ринку.

ЄС заохочує співпрацю та обмін передовою практикою між країнами-членами ЄС задля покращення якості соціальних послуг та надає фінансову підтримку розвитку та модернізації, зокрема з Європейського соціального фонду.

Державні витрати України на соціальний захист та соціальне забезпечення населення представлені на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Динаміка видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Складно на основі [26-30]

Питома вага витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальних державних видатках та ВВП наведено на рис. 2.9.

Рис. 2.9. Питома вага витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальнодержавних видатках та ВВП

Складено на основі [26-30]

Структура соціальних послуг може бути розглянута за декількома підходами, зокрема за формою надання соціальних послуг, за цілями

державної соціальної політики, в залежності від провайдера соціальних послуг та за цільовими групами (рис. 2.10)

Звертаючись до грошових трансфертів, як складової частини структури надання соціальних послуг в Україні, варто зазначити, що такі складові як пенсії, допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою представляють частку структури грошових доходів домогосподарств України (рис. 2.11).

До того ж частка соціальних послуг у вигляді грошових трансфертів у структурі грошових доходів домогосподарств залежить від їх чисельного складу (рис. 2.12).

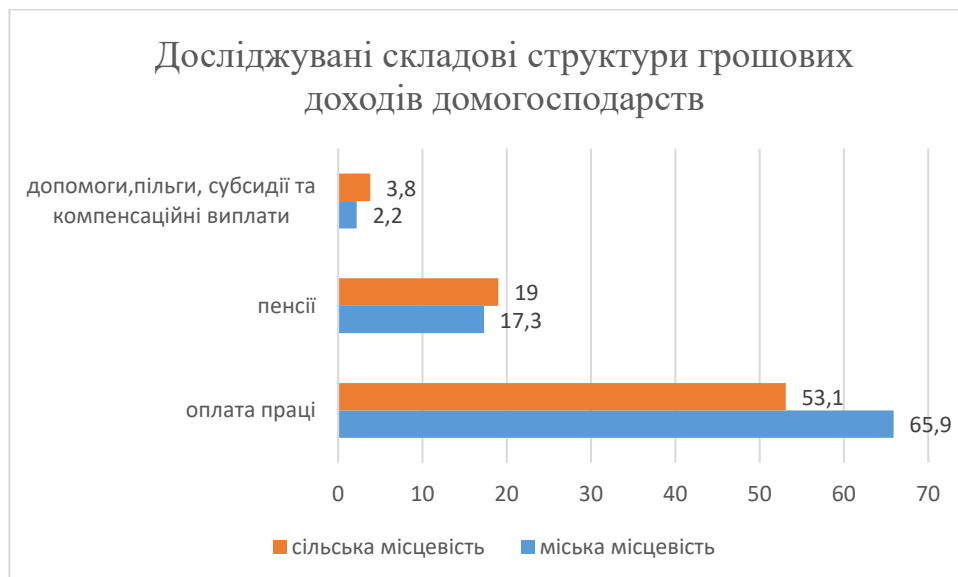

Рис. 2.11. Питома вага соціальних послуг у вигляді грошових трансфертів у структурі доходів домогосподарств України

Складено на підставі [31]

Частка грошових трансфертів соціального характеру зростає у структурі грошових доходів домогосподарств разом із збільшенням чисельного складу такого домогосподарства. Проте домогосподарства, що складаються із однієї особи, також мають відносно високе значення такого показника у структурі грошових доходів.

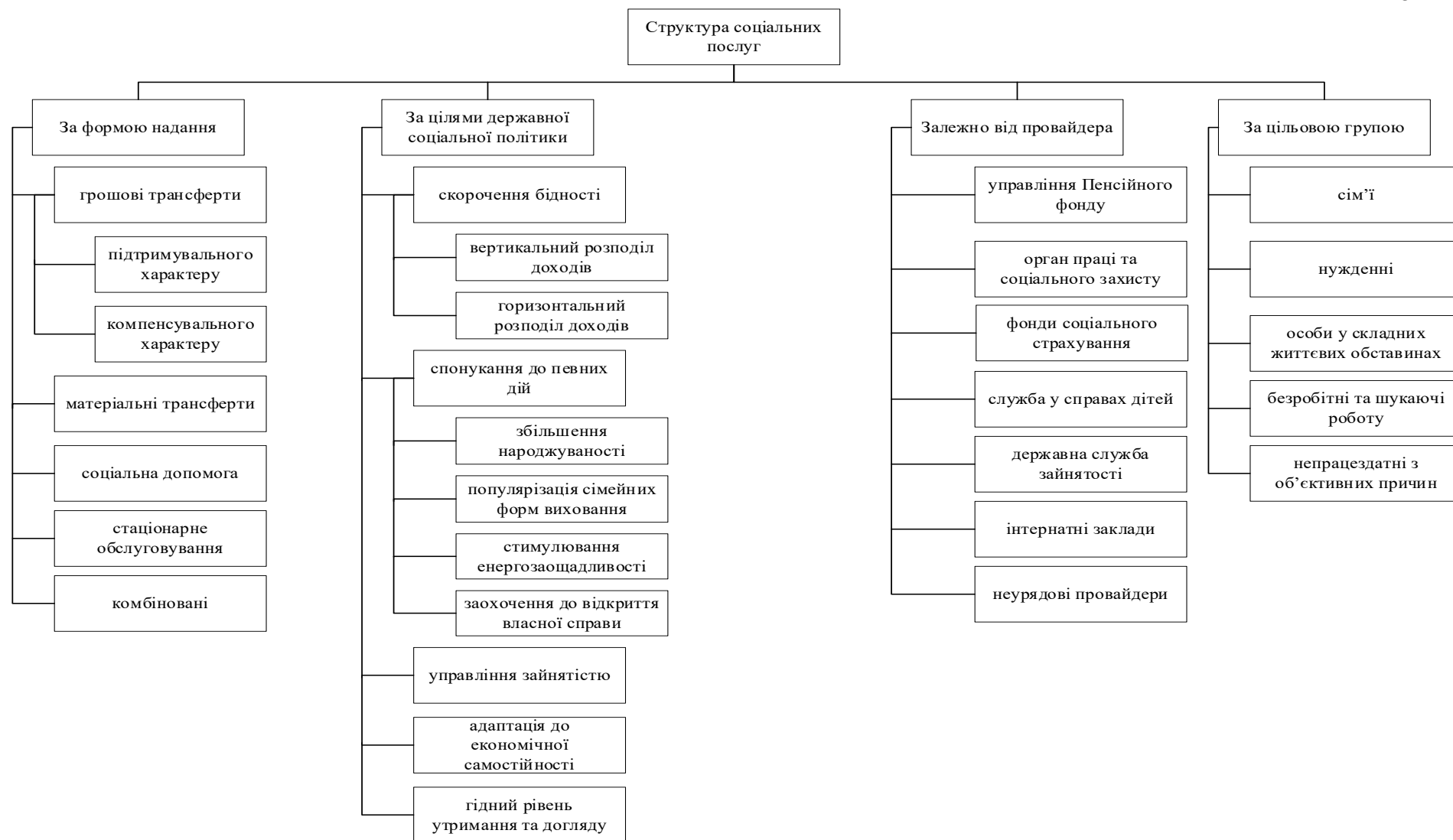

Рис. 2.10. Структура соціальних послуг.

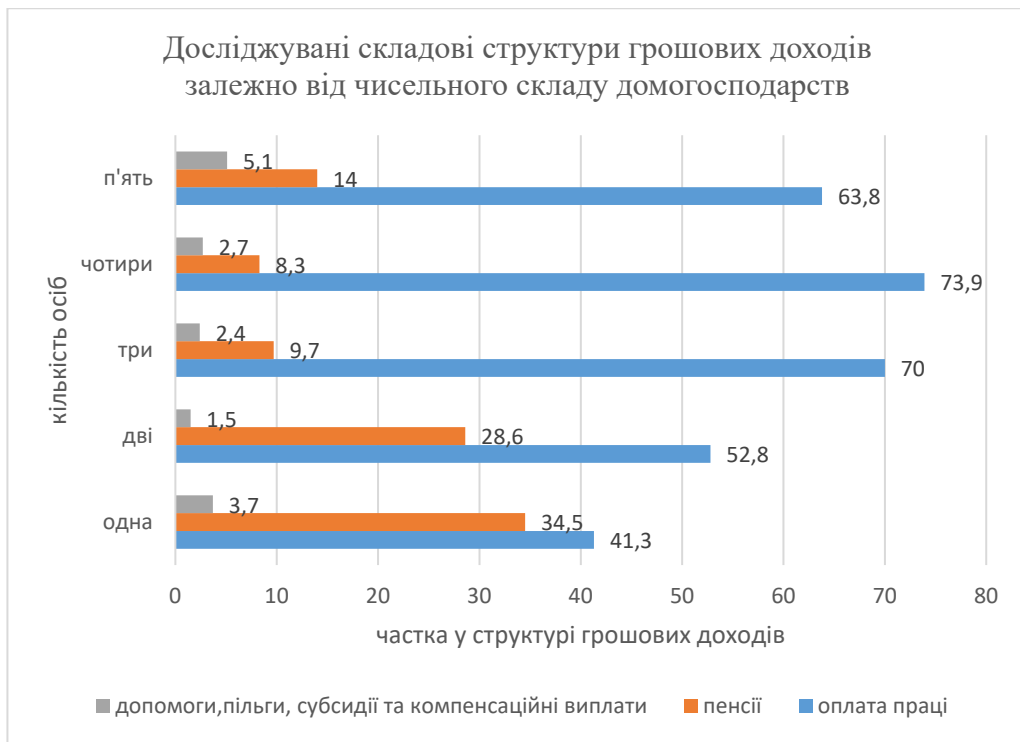

Рис. 2.12. Питома вага соціальних послуг у вигляді грошових трансфертів у структурі доходів домогосподарств України залежно від їх чисельного складу

Складено на основі [31]

Крім того вплив на структуру грошових доходів чинить також і кількість дітей у складі домогосподарства (рис. 2.13).

Частка грошових трансфертів соціального характеру для домогосподарств з дітьми вказує на зростання вразливості домогосподарств з дітьми залежно від збільшення кількості дітей, які перебувають на утриманні. Так, якщо для домогосподарств з однією дитиною у їх складі частка допомог, пільг, субсидій та компенсаційних виплат у 2019 році становила 2,8% від загального грошового доходу, то для домогосподарств із трьома дітьми вже 14,7%, а для домогосподарств з п'ятьма і більше дітьми – 56,7% загальних грошових доходів.

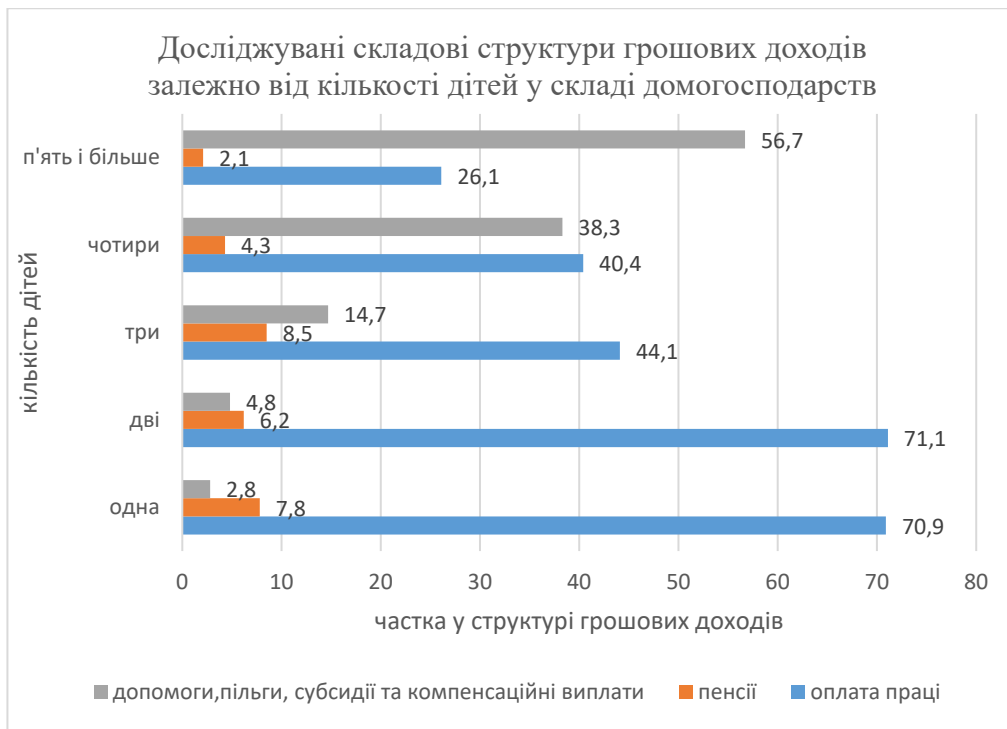

Рис. 2.13. Питома вага соціальних послуг у вигляді грошових трансфертів у структурі доходів домогосподарств України залежно від кількості дітей у їх складі

Прикладом грошових трансфертів підтримуючого характеру можуть стати виплати, що проводяться на підставі законів України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [32], що спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення та «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [33], що має за мету реалізацію конституційних гарантій права громадян на соціальний захист, а саме забезпечення рівня життя не нижчого від прожиткового мінімуму шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям і сприяння їх економічній самостійності (рис. 2.14).

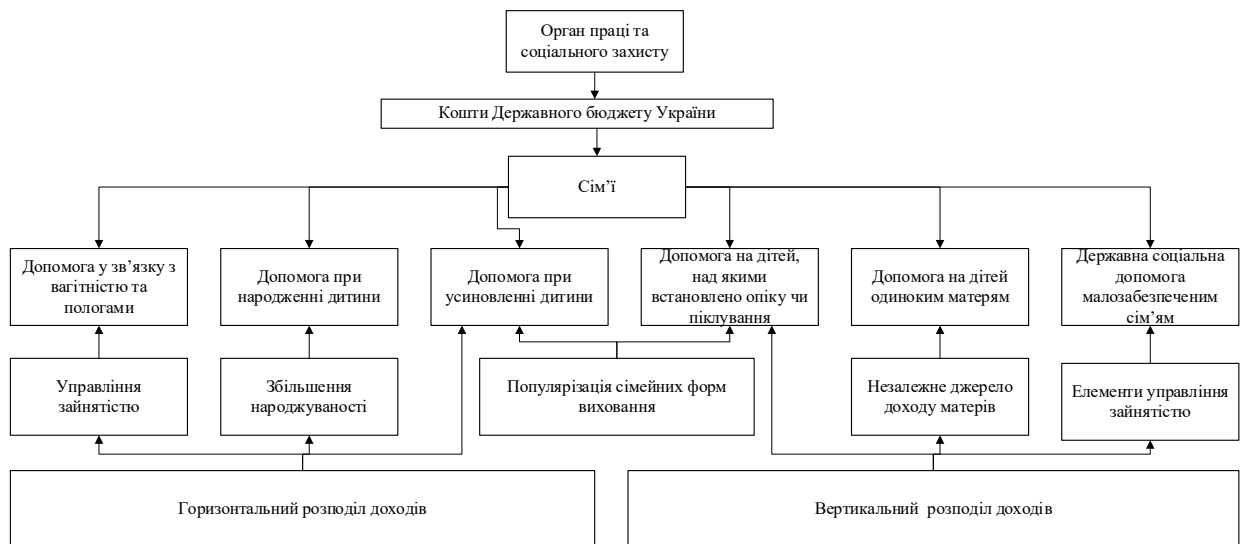

Рис. 2.14. Приклад грошових трансфертів підтримуючого характеру у структурі соціальних послуг.

Складено на основі [32,33]

Грошові трансферти компенсаційного характеру може бути продемонстровано на прикладі компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги (рис. 2.15) [34].

Надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, окрім вертикального розподілу доходів передбачає стимулювати енергозаощадливість [35].

Сутність матеріальних трансфертів може бути продемонстрована на прикладі надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка», що провадиться за рахунок коштів державного бюджету [32] та забезпечення легковими автомобілями осіб з інвалідністю, зокрема дітей з інвалідністю, які мають право на їх отримання безоплатно або на пільгових умовах, що здійснюється структурними підрозділами з питань соціального захисту населення або управліннями виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України [36] та мають на меті гідний рівень утримання та догляду.

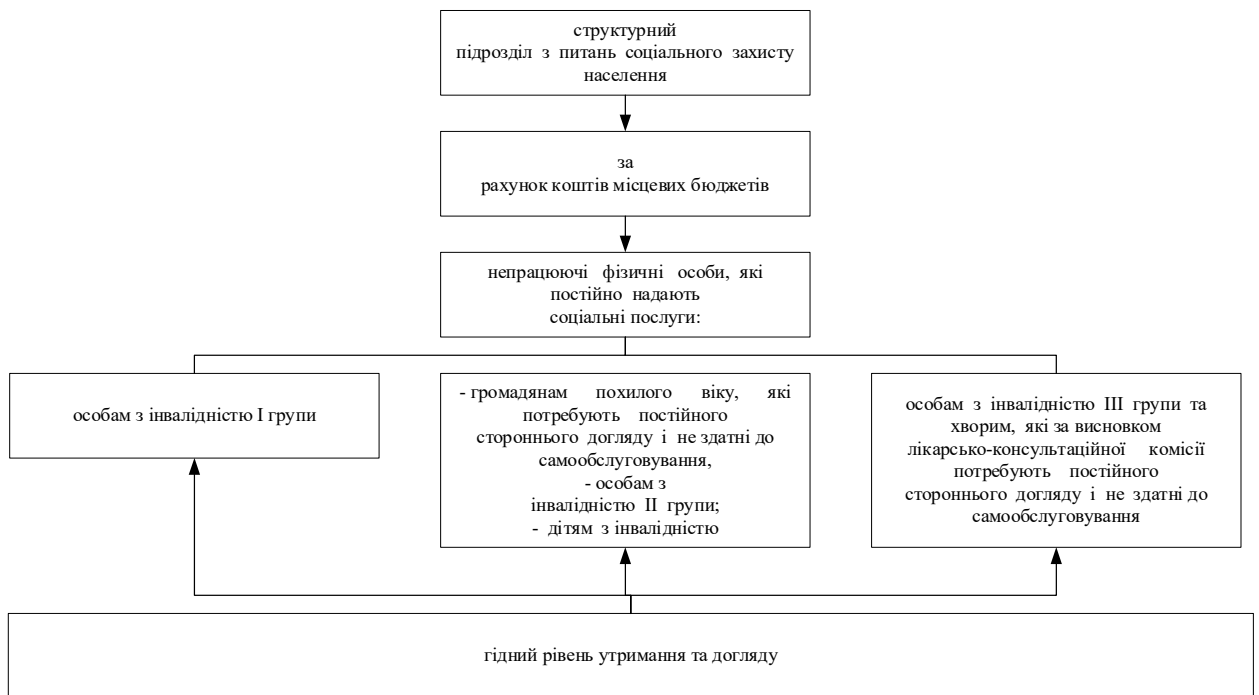

Рис. 2.15. Приклад грошових трансфертів компенсаційного характеру у структурі соціальних послуг

Складено на основі [34]

Ще одним прикладом матеріальних трансфертів є реалізація благодійних проєктів у співпраці з міжнародним благодійним фондом «Карітас України» [37].

Комбіновані соціальні послуги для застрахованих осіб, молоді, яка закінчила або припинила навчання або звільнилася зі строкової військової чи альтернативної служби та потребує сприяння у працевлаштуванні, членів особистого селянського господарства, які не є найманими працівниками, працюючих пенсіонерів тощо передбачено державною службою зайнятості [38].

Даний вид соціальних послуг, що надається державною службою зайнятості, передбачає не лише скорочення бідності, але й управляє зайнятістю, заохочує до відкриття власної справи та адаптує до економічної самостійності, що є наразі актуальним, враховуючи тенденції демографічної структури та зайнятості.

Мережа інтернатних закладів в Україні представлена 282 будинками інтернатами, серед яких 242 призначені для утримання дорослого населення, а 40 – для дітей та молоді [39].

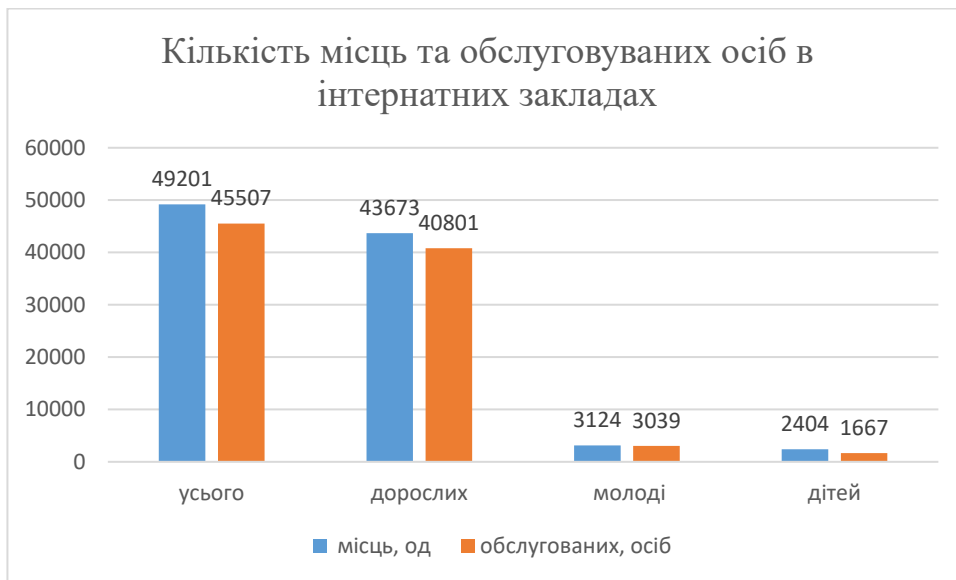

Рис. 2.16. Кількість місць та обслуговуваних осіб у стаціонарних закладах України у 2019 році.

Стратегічними цілями на період 2020-2022 роки, що ґрунтуються на досягненні Цілей сталого розвитку України до 2030, для МСПУ є [40]:

- створення сприятливого середовища для людей з інвалідністю;
- забезпечення захисту прав дітей та підтримка сімей з дітьми;
- соціальна підтримка сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, та інших категорій населення;
- створення умов для забезпечення достойної старості громадян похилого віку.

Кількість осіб з інвалідністю в Україні становить близько 2,7 млн осіб, серед яких 1,3 млн є інвалідами III групи та переважно є працездатними. Розв'язання проблематики працевлаштування осіб з інвалідністю сприятиме підвищенню рівня життя зазначеної категорії, оскільки мінімальна соціальна виплата для осіб з інвалідністю є в рази меншою не лише за рівень середньої заробітної плати, а й мінімальної заробітної плати також.

Проблеми полягають у тому, що для осіб з інвалідністю, які хочуть і можуть працювати, не завжди забезпечуються належні умови, а для осіб з

інвалідністю, які не можуть працювати за станом здоров'я, не завжди забезпечується гідний рівень утримання та догляду.

Задля усунення окреслених проблем стратегічним планом діяльності МСПУ передбачається проведення інформаційних компаній як для популяризації працевлаштування та стажування осіб з інвалідністю – для роботодавців, так і з метою заохочення до навчання самих осіб з інвалідністю; удосконалення механізму супроводу осіб з інвалідністю при працевлаштуванні; фінансова підтримка громадських об'єднань осіб з інвалідністю для виконання програм, проєктів, заходів тощо.

Серед проблем забезпечення прав дітей та підтримки сімей з дітьми МСПУ розглядається збільшення кількості сімей, які перебувають у СЖО, а відповідно і кількості дітей, які потрапляють на виховання у заклади інституційного догляду та виховання; збільшення кількості звернень з приводу домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми; недостатність кадрових ресурсів відповідного спрямування на рівні громад.

Задля вирішення зазначених проблем МСПУ, як орган, відповідальний за формування та реалізацію державної соціальної політики, передбачає розроблення нових та удосконалення існуючих нормативно-правових актів з приводу повноважень об'єднаних територіальних громад щодо провадження діяльності з усиновлення та утворення прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу; визначення потреб громади у послугах для дітей та сімей з дітьми; порядку надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення та компенсації надавачам вартості соціальних послуг; діяльності мобільних бригад для надання соціальних послуг за місцем проживання; питань призначення, припинення та виплати державної допомоги на дітей батькам, які влаштовують їх до інституційних закладів на цілодобове перебування; запровадження утворення дитячих кімнат для надання особам, які працюють, послуг з тимчасового догляду за дітьми тощо.

Значна кількість сімей перебуває у складних життєвих обставинах тривалий час. Найчастіше складні життєві обставини пов'язані з низькими

доходами, конфліктними ситуаціями між членами сім'ї та особами, які проживають поряд. Сім'ї, що опинилися в складних життєвих обставинах, отримують соціальну допомогу, в тому числі фінансову, яка спрямовується на сприяння виходу із кризових ситуацій та подолання складних життєвих обставин.

Водночас у багатьох випадках соціальна допомога не стимулює членів сім'ї (непрацюючих працездатних осіб) долати складні життєві обставини та повертатися до активного економічного та соціального життя. Через споживацьке ставлення малозабезпечених осіб до державної допомоги щороку зростають витрати на неї.

Окреслені проблеми передбачено долати шляхом інформаційних компаній з приводу надання громадянам пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі; нівелюванням проблемних питань, що виникають під час реалізації порядку надання населенню пільг та субсидій; сприяння збільшенню розмірів допомоги найбільш вразливим верствам населення; запровадженням зміни механізмів надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям та допомоги на дітей одиноким матерям тощо.

Аналізуючи четверту ціль стратегічного планування в соціальній сфері - створення умов для забезпечення гідної старості громадян похилого віку – робимо висновок, що пенсія є єдиним джерелом доходів для переважної більшості осіб похилого віку. Проте поряд із цим вони також потребують додаткового соціального забезпечення.

Станом на 31.12.2019 із 11,3 млн пенсіонерів 82,1 % отримували пенсію до 4 000 грн, зокрема 35,5 % – до 2 000 грн, 34,2 % – від 2000 до 3000 грн, 12,4 % – від 3 000 до 4 000 гривень.

На сьогодні переважна більшість працюючого населення отримує офіційну заробітну плату, що не перевищує двох розмірів мінімальної заробітної плати (у 2019 році з 10,3 млн працюючих – 53,8%, у 2018-му – 60,0%, у 2017-му – 62,8%), і лише 5% беруть участь у системі недержавного

пенсійного забезпечення (при цьому більшістю внески сплачуються нерегулярно і в недостатніх розмірах). Водночас при незмінних демографічних умовах, коли чисельність населення у віці понад 60 років зростає, кількість економічно активного – зменшується (зменшення народжуваності, міграційні процеси), а стимули до формування заощаджень на старість відсутні, рівень пенсійного забезпечення майбутніх пенсіонерів буде знижуватися.

Проблемою для людей похилого віку є недостатньо розвинена система надання соціальних послуг, відсутність інклюзивного середовища, що не дає їм можливості інтегруватися в соціум, вести повноцінне життя.

Стійкість систем соціального захисту, ключовим інструментом яких постають соціальні послуги, є актуальною проблемою по всьому світу внаслідок зростаючого тиску з огляду на скорочення фінансування та демографічні зміни, особливо в контексті швидкого старіння населення. Це поєднується із технологічними змінами, що впливають на сферу зайнятості, а відповідно й на рівень добробуту населення.

З огляду на нові потреби та нові виклики ключовим завданням постає узгодження соціальних потреб населення із планами соціально-економічного розвитку.

Методи статистичного аналізу відображають діючий кількісний інструмент дослідження економічних та соціальних процесів, які характеризуються значною кількістю властивостей, в залежності від зазначених передумов з виділенням основних факторів впливу [41].

Виходячи з вищезазначеного, нами запропоновано методику, що дозволить удосконалити механізм надання соціальних послуг з урахуванням регіональних процесів, які чинять вплив на ефективність соціального захисту населення, виявляючи проблемні сторони кожного регіону задля застосування дієвих інструментів щодо поліпшення тенденцій соціально-економічного розвитку регіону.

Запропонований модернізаційний підхід до моніторингу регіональних процесів, які чинять вплив на ефективність соціального захисту населення передбачає наступні етапи:

- 1) формування системи індикаторів, що характеризують рівень модернізації сфери надання соціальних послуг;
- 2) визначення рівнів розвитку регіонів за такими складовими, як рівень модернізаційного стану економічної сфери, рівень модернізаційного стану демографічної складової та рівень модернізаційного стану сфери зайнятості;
- 3) визначення вагових коефіцієнтів для кожної групи індикаторів та розрахунок інтегральних показників, ранжування регіонів;
- 4) виділення критеріїв для класифікації та групування регіонів за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг;
- 5) визначення регіональних характеристик за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг кожної групи регіонів, виокремлення найважливіших проблем кожного регіону.

Рівень модернізації сфери надання соціальних послуг регіону пропонуємо визначати за допомогою аналізу таких його складових: рівень модернізаційного стану економічної сфери (РЕС), рівень модернізаційного стану демографічної складової (РДС) та рівень модернізаційного стану сфери зайнятості (РСЗ) (рис. 2.17):

Рис. 2.17 Складові оцінки рівня модернізації сфери надання соціальних послуг

Система часткових показників, що представляє собою чисельність кількісних та якісних складових оцінювання рівня модернізації сфери надання соціальних послуг, наведена у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Перелік часткових показників для оцінювання складових рівня модернізації сфери надання соціальних послуг

п.п.	Показники
<i>Рівень модернізаційного стану економічної сфери</i>	
X ₁	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн
X ₂	Середній рівень власного доходу місцевого бюджету у розрахунку на 1 особу, грн
X ₃	Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВРП
X ₄	Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальних видатках
<i>Рівень модернізаційного стану демографічної складової</i>	
X ₅	Щільність населення, осіб на км ²
X ₆	Загальний коефіцієнт народжуваності
X ₇	Питома вага населення у віці 15-64 роки у загальній чисельності постійного населення, %
X ₈	Демографічне навантаження загальне, на 1000 осіб постійного населення у віці 15-64 роки
<i>Рівень модернізаційного стану сфери зайнятості</i>	
X ₉	Рівень зайнятості працездатного населення, %
X ₁₀	Питома вага домогосподарств, де є працюючі особи, %
X ₁₁	Питома вага економічно неактивних осіб, %
X ₁₂	Питома вага пенсій, стипендій, допомоги та субсидій, наданих готівкою у сукупних ресурсах домогосподарств, %

Для порівняності та співставності сформованої інформаційної бази проведемо нормування відібраних показників. До того ж для показників – стимуляторів та показників – дестимуляторів нормування виконується за різними формулами, що пов'язано з необхідністю стандартизації складових щодо здійснення ранжування з використанням показників, зростання яких сприяє збільшенню індексу модернізації сфери надання соціальних послуг та показників, зростання яких навпаки знижує відповідний індекс.

Для показників стимуляторів використаємо наступну формулу:

$$V_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (1)$$

Для показників дестимуляторів використовуємо формулу:

$$V_{ij} = \frac{X_{\max} - X_{ij}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (2), \text{ де}$$

V_{ij} – значення і-того показника в j-м регіоні;

X_{\min} – мінімальне значення і-того показника по всіх регіонах;

X_{\max} – максимальне значення і-того показника по всіх регіонах.

Для розрахунку сумарного індексу модернізації сфери надання соціальних послуг регіону необхідно провести «згортання» часткових індексів в інтегральний.

Інтегральний показник за кожною складовою рівня модернізації сфери надання соціальних послуг розраховуємо за формулою, що базується на розрахунку середньої арифметичної:

$$I_{ij} = \frac{\sum_1^n V_j}{n} \quad (3), \text{ де}$$

I_{ij} – інтегральний показник рівня за і-тим показником j-го регіону за визначений період;

V_j – сума часткових індексів, що характеризують і-тий показник j-го регіону за визначений період;

n – кількість часткових показників.

Рівень модернізаційного стану регіону за такими складовими, як рівень стану економічної сфери, рівень стану демографічної складової та рівень стану сфери зайнятості, пропонуємо розраховувати як відношення інтегрального показника стану регіону за кожним показником до його середнього значення в країні. Формула матиме наступний вигляд:

$$P_{ij} = \frac{I_{ij}}{I_{\text{сер}}} \quad (4), \text{ де}$$

P_{ij} – рівень стану за і-тим показником j-го регіону за визначений період;

I_{ij} – інтегральний показник стану за i -тим показником j -го регіону за визначений період;

$I_{i\text{сер}}$ – середнє значення інтегрального показника стану за i -тим показником в країні за визначений період.

Рівень модернізації сфери надання соціальних послуг регіону розраховується як сума індексів трьох компонент. До того ж з метою вирівнювання кожної компоненти на загальний результат використовуємо вагові коефіцієнти для кожної сфери, визначені авторами – для економічної сфери – 0,3, для демографічної компоненти – 0,4, для сфери зайнятості – 0,3. Формула розрахунку Рівня модернізації сфери надання соціальних послуг j -того регіону матиме такий вигляд:

$$\text{РМСП}_j = 0,3 \cdot \text{РЕС}_j + 0,4 \cdot \text{РДС}_j + 0,3 \cdot \text{РСЗ}_j \quad (3)$$

За результатами рейтингової оцінки рівня модернізації сфери надання соціальних послуг (РМСП) пропонуємо виділити такі 4 групи регіонів: регіони з високим РМСП, регіони з РМСП вище середнього, регіони із середнім та низьким РМСП.

За запропонованою авторами методикою розраховуємо рівні модернізації сфери надання соціальних послуг, що передбачає розрахунок наступних його складових: рівень модернізаційного стану економічної сфери, рівень модернізаційного стану демографічної складової та рівень модернізаційного стану сфери зайнятості (табл. 2.8).

Для визначення Рівня модернізаційного стану економічної сфери (РЕС) необхідно проаналізувати сучасний стан таких його складових, як валовий регіональний продукт на одну особу, середній рівень власного доходу місцевого бюджету на одну особу, частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВРП, частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальних видатках місцевого бюджету.

Рівень модернізаційного стану демографічної складової визначаємо, аналізуючи щільність населення регіону, загальний коефіцієнт народжуваності, питому вагу населення у віці 15-64 роки у загальній

чисельності постійного населення та загальне демографічне навантаження на одну тисячу осіб постійного населення у віці 15-64 роки.

Для оцінки рівня модернізаційного стану сфери зайнятості використовуємо рівень зайнятості працездатного населення, питому вагу домогосподарств, де є працюючі особи, питому вагу економічно неактивних осіб і питому вагу пенсій, стипендій, допомоги та субсидій, наданих готівкою у сукупних ресурсах домогосподарств.

За рівнем модернізаційного стану економічної сфери у 2019 році найкращі показники мали Рівненська (41%), Чернівецька (38%), Закарпатська (35%), Черкаська (35%), Житомирська (35%) області та м. Київ (36%). Найгірші ж показники демонстрували Донецька (16%), Луганська (21%), Запорізька (22%), Дніпропетровська (23%) та Одеська (24%) області.

До того ж, порівняно із 2012 роком зазначений показник залишився без змін у Вінницькій (27%), Київській (28%) та Херсонській (29%) областях; найвідчутнішого погіршення рівня модернізаційного стану економічної сфери зазнали Дніпропетровська та Донецька області на 7% та 10% відповідно, крім того зниження зазначеного показника на 5% та менше зазнали й Волинська, Запорізька, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська області та м. Київ. Найбільше зростання за рівнем модернізаційного стану економічної сфери спостерігалось у Черкаській та Чернігівській областях – на 7% та 6% відповідно, крім того покращилася ситуація й у Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій і Чернівецькій областях.

За рівнем модернізації стану демографічної складової регіонами-лідерами визначено м. Київ (91%), Харківська (68%), Львівська (66%), Івано-Франківська (64%), Закарпатська (59%) та Тернопільська (59%) області. Регіонами-аутсайдерами стали Житомирська (13%), Чернігівська (13%), Кіровоградська (14%), Вінницька (20%) та Житомирська (23%) області.

Таблиця 2.8

Динаміка складових рівня модернізації сфери надання соціальних послуг

Область	РЕС, %					РДС, %					РСЗ, %				
	2012	2016	2017	2018	2019	2012	2016	2017	2018	2019	2012	2016	2017	2018	2019
Вінницька	27	31	31	31	27	11	18	17	18	20	25	28	28	29	29
Волинська	36	33	33	33	34	35	28	30	34	36	28	11	14	11	14
Дніпропетровська	30	25	26	25	23	42	36	34	33	32	39	37	37	31	33
Донецька	26	19	17	17	16	36	29	24	18	13	37	4	11	6	6
Житомирська	32	34	34	33	35	17	20	20	22	23	24	22	25	29	27
Закарпатська	34	32	28	30	35	61	50	52	56	59	38	46	40	39	40
Запорізька	27	25	26	24	22	45	42	40	36	33	38	31	31	33	28
Івано-Франківська	30	34	34	34	34	40	49	54	59	64	9	30	31	37	38
Київська	28	28	30	28	28	43	40	39	38	37	30	35	38	34	34
Кіровоградська	29	31	31	32	32	18	16	15	14	14	25	20	23	27	20
Луганська	24	22	23	23	21	47	39	36	30	24	20	29	27	28	25
Львівська	28	29	30	29	27	44	56	59	62	66	34	41	36	36	39
Миколаївська	29	26	25	25	28	50	45	46	44	42	38	39	34	28	36
Одеська	29	22	20	19	24	55	40	39	36	34	39	45	38	38	40
Полтавська	31	33	32	33	29	28	38	39	40	40	27	22	28	26	20
Рівненська	39	36	36	36	41	41	27	28	31	34	28	31	21	33	36
Сумська	29	36	35	36	32	40	52	53	51	50	29	25	26	26	28
Тернопільська	31	39	37	37	34	26	42	48	53	59	8	11	28	22	21
Харківська	26	25	26	27	25	63	67	67	68	68	41	44	44	40	38
Херсонська	29	27	28	27	29	47	47	45	43	40	30	29	33	30	32
Хмельницька	29	31	34	33	33	18	24	24	24	25	20	18	22	23	21
Черкаська	28	32	34	35	35	19	26	25	26	25	22	21	32	26	29
Чернівецька	35	36	36	36	38	46	51	53	56	59	32	44	25	34	37
Чернігівська	27	31	33	35	33	2	16	14	14	13	27	20	26	30	27
м.Київ	37	35	34	34	36	131	103	99	95	91	64	68	54	55	53

Порівняно із 2012 роком понад 20% за рівнем модернізації стану демографічної складової втратили Донецька (-23%), Луганська (-23%), Одеська (-21%) області та м. Київ (-40%), також зниження зазначеного показника зазнали Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Херсонська області. Зростання показника на понад 20% спостерігалось у Івано-Франківській (+24%), Львівській (+22%), Тернопільській (+33%) областях. Також ситуація із демографічною складовою покращилася у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Полтавській, Сумській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях.

За рівнем модернізаційного стану сфери зайнятості першу п'ятірку регіонів сформували м. Київ (53%), Закарпатська (40%), Одеська (40%), Львівська (39%) та Харківська (38%) області. Замикають загальний рейтинг регіонів із найнижчими значенням показника Донецька (6%), Волинська (14%), Кіровоградська (20%), Полтавська (20%), Тернопільська (20%) та Хмельницька (21%) області.

Найвідчутнішого зниження, порівняно із 2012 роком рівня модернізаційного стану сфери зайнятості зазнали Волинська (-14%), Донецька (-31%), Запорізька (-10%) області та м. Київ (-11%), також зазначений показник знизився і у Дніпропетровській, Кіровоградській, Миколаївській, Полтавській, Сумській, Харківській областях. Значне покращення показника спостерігалось у Івано-Франківській (+29%) та Тернопільській (+13) областях, крім того зростання спостерігалось й у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Київській, Луганській, Львівській, Одеській, Рівненській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернівецькій областях. Рівень модернізаційного стану сфери зайнятості у Чернігівській області залишився незмінним – 27%.

Найвищий рівень модернізації сфери надання соціальних послуг у 2019 році спостерігався у м. Київ (180%), Івано-Франківській (136%), Закарпатській (134%), Чернівецькій (134%) та Харківській (131%) областях. Найнижче

значення – у Донецькій (34%), Кіровоградській (66%), Луганській (69%), Чернігівській (74%) та Вінницькій (76%) областях (табл. 2.9).

На підставі отриманих результатів групуємо регіони за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Групування регіонів за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг (РМСП) у 2019 році

РМСП	Діапазон значень	Області
низький	< 80%	Вінницька, Донецька, Кіровоградська, Луганська, Хмельницька, Чернігівська
середній	$\geq 80\% < 100\%$	Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Херсонська, Черкаська
вище середнього	$\geq 100\% < 120\%$	Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська
високий	$\geq 120\%$	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Харківська, Чернівецька, м. Київ

Регіони з високим РМСП. Високим рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг у 2019 році характеризувалися Закарпатська (134%), Івано-Франківська (136%), Львівська (131%), Харківська (131%), Чернівецька (134%) області та м. Київ (180%). Порівняно із 2012 роком (2 позиція) Закарпатська область в період 2016-2018 роки дещо втратила свої позиції й перемістилася на 6 місце у загальному рейтингу регіонів, проте у 2019 році зайняла 3 позицію. Івано-Франківська області також кардинально змінила свою позицію – з 16 місця у 2012 році у 2019 році зайняла 2-гу позицію серед регіонів України за РМСП. Львівська область мала позитивну динаміку у період з 2012 (10 позиція) року по 2017 (3 позиція) рік, проте у 2019 році зайняла лише 6 позицію. Аналогічна ситуація спостерігалася й у Харківській області, яка, обіймаючи 3 позицію у 2012 році, додала 1 позицію на період 2016-2018 р.р., проте змістилася на 5-те місце у 2019 році. Беззмінним лідером серед регіонів України в період з 2012 по 2019 рік залишається м. Київ – 1-ша позиція, хоча і з втратою 52% від значення показника. Чернівецька ж область, перебуваючи на 6 позиції у 2012 році, покращила свої позиції у 2016 році до 3 позиції, проте посіла 4 позицію у 2019 році.

Таблиця 2.9

Динаміка рівня модернізації сфери надання соціальних послуг

Область	РМСП													
	2012		2016		2017		2018		2019		2019/2018		2019/2012	
	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг
Вінницька	63	22	76	17	76	22	77	21	76	21	1	0	13	1
Волинська	99	12	72	19	76	21	77	22	84	17	-7	5	-15	-5
Дніпропетровська	111	7	98	11	97	14	89	15	88	16	1	-1	-23	-9
Донецька	99	12	52	21	51	25	41	24	34	25	7	-1	-65	-13
Житомирська	73	17	75	18	79	20	84	17	85	18	-1	-1	12	-1
Закарпатська	132	2	127	4	120	4	125	6	134	3	-9	3	2	-1
Запорізька	110	8	98	11	97	13	94	13	83	19	9	-6	-27	-11
Івано-Франківська	79	16	113	6	119	5	130	3	136	2	-6	1	57	14
Київська	101	11	103	10	108	9	100	9	99	12	1	-3	-2	-1
Кіровоградська	72	18	67	20	68	24	73	23	66	24	7	-1	-6	-6
Луганська	91	14	90	15	85	18	81	18	69	23	12	-5	-22	-9
Львівська	106	10	126	5	125	3	127	4	131	6	-4	-2	25	4
Миколаївська	117	5	111	7	105	11	96	12	106	10	-10	2	-11	-5
Одеська	123	4	107	8	96	15	93	14	98	13	-5	1	-25	-9
Полтавська	86	15	93	13	99	12	99	11	88	15	11	-4	2	0
Рівненська	107	9	94	12	86	17	100	10	111	8	-11	2	4	1
Сумська	98	13	113	6	114	7	114	7	110	9	4	-2	12	4
Тернопільська	64	21	92	14	113	8	112	8	113	7	-1	1	49	14
Харківська	130	3	136	2	137	2	134	2	131	5	3	-3	1	-2
Херсонська	106	10	104	9	106	10	100	10	99	11	-2	-1	-7	-1
Хмельницька	66	20	72	19	80	19	80	19	79	20	0	-1	13	0
Черкаська	68	19	79	16	92	16	87	16	89	14	-2	-2	21	5
Чернівецька	113	6	130	3	115	6	126	5	134	4	-8	1	21	2
Чернігівська	56	23	67	20	73	23	79	20	74	22	5	-2	18	1
м.Київ	232	1	206	1	186	1	183	1	180	1	3	0	-52	0

Регіони з РМСП вище середнього. До цієї групи увійшли такі регіони: Миколаївська, Рівненська, Сумська та Тернопільська області. Серед областей, які покращили свої позиції за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг порівняно із 2012 роком, варто виокремити Рівненську область – 111% (підвищення на 1 позицію), Сумську – 110% (підвищення на 4 позицію) та Тернопільська – 113% (підвищення на 14 позицій) області. Миколаївська ж область зазнала спаду на 5 позицій.

Регіони із середнім РМСП. Цю групу склали такі області: Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Херсонська та Черкаська.

За рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг регіони, у свою чергу, можна поділити на ті, які покращили свої позиції в загальному рейтингу порівняно із 2012 роком, ті, які зазнали спаду та стабільні регіони.

Серед перших можна зазначити Черкаську область – 89%, яка підвищила свій рейтинг на 5 пунктів.

До другої категорії регіонів, які погіршили свої позиції порівняно 2012 роком, віднесено Волинську (84%) область, яка втратила 5 пунктів свого рейтингу, Дніпропетровську (88%) – втрата 9 пунктів, Запорізьку (83%) – втрата 11 пунктів, Одеську (98%) – втрата 9 пунктів, Херсонську (99%) – втрата 2 пунктів та Житомирську (85%) й Київську (99%) області, які втратили по 1 пункту у загальному рейтингу регіонів.

На окрему увагу заслуговує Полтавська (88%) область, яка у період 2012-2018 р.р. стабільно покращувала свої позиції та перейшла з 15 на 11 місце, проте знов посіла 15 місце у загальному рейтингу регіонів України у 2019 році.

Регіони з низьким РМСП. Низьким рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг характеризуються такі області: Вінницька (76%), Донецька (34%), Кіровоградська (66%), Луганська (69%), Хмельницька (79%) та Чернігівська (74%) області.

Донецька та Луганська області є аутсайдером за всіма показниками, проте ситуація у Луганській області є дещо кращою – за РЕС 23-е та 22-е місця, за РДС 24-е та 19-е місця й за РСЗ - 18-е та 23-е місця відповідно.

Кіровоградська область, посідаючи одні з останніх місць за РДС та РСЗ – 22-е та 21-е місця відповідно, за рівнем РЕС перебуває на 11-у місці. Схожою є ситуація й у Хмельницькій та Чернігівській областях – 17-е та 23-є місця за РДС, 19-те та 16-е місця за РСЗ й 8-е та 9-е місця за РЕС.

Вінницька область посідає 21-е місце за РДС та місця, нижче середнього значення, 17-е та 14-е за РЕС і РСЗ відповідно.

Результати моніторингу рівня модернізації сфери надання соціальних послуг (РМСП) надають можливість згрупувати регіони наступним чином (рис. 2.18):

- стабільні регіони (коливання рейтингів у середньому не перевищує 1);
- регіони, що тяжіють до стабільності (коливання рейтингів становлять у середньому від 1 до 3);
- регіони, рейтинги яких характеризуються різким підйомом (не менш, ніж на 3);
- регіони, рейтинги яких зазнали різкого спаду (не менш, ніж на 3);
- регіони, рейтинги яких суттєво змінювалися в різних напрямках.

Стабільні регіони. Серед регіонів-лідерів до цієї групи можна віднести м. Київ (1-е місце) та Закарпатську область (3 місце). Інші регіони, віднесені до групи стабільних регіонів – Житомирська (18-е місце), Київська (12-е місце) та Херсонська (11-е місце) області належать до регіонів основної групи.

Регіони, що тяжіють до стабільності. Ця група сформована регіонами основної групи, які щорічно посідають від 6 до 22 місця в загальному рейтингу - Вінницька (21-е), Полтавська (15-е), Харківська (5-е); Хмельницька (20-е); Чернівецька (4-е) та Чернігівська (22-е) області.

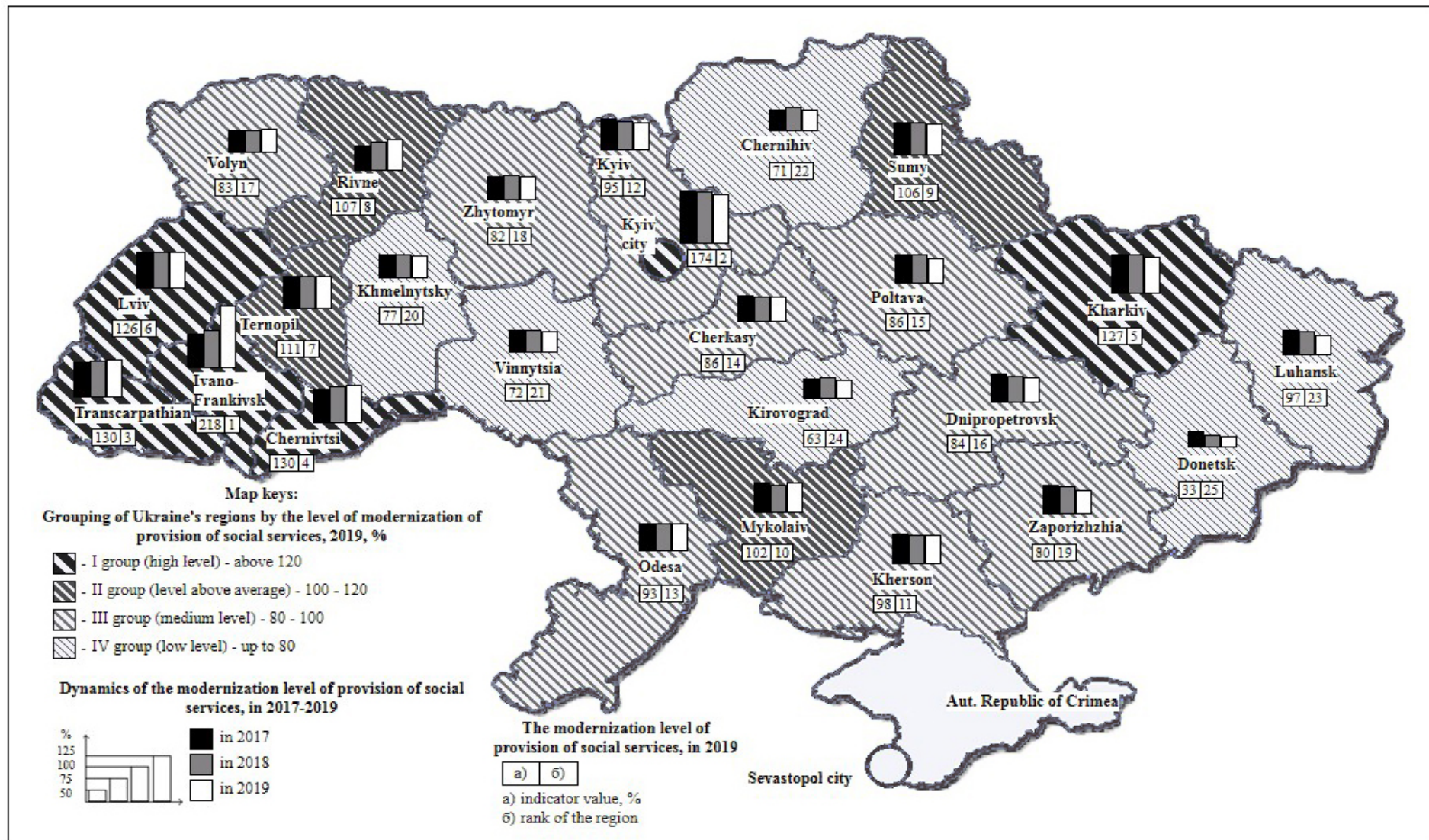

Рис. 2.18. Групування регіонів України за РМСП

Регіони, рейтинг яких характеризується різким підйомом. До цієї групи увійшли наступні регіони: Івано-Франківська (2-е місце) – позиція відносно 2012 року підвищилася на 16 пунктів; Сумська (9-е місце) – підвищення позиції на 6 пунктів порівняно із 2012 роком; Тернопільська (7-е місце) – покращення позиції на 16 пунктів відносно 2012 року та Черкаська (14-е місце) – зміна позиції на 7 пунктів відносно 2012 року.

Регіони, рейтинг яких зазнав різкого спаду. Регіонами, де рівень модернізації сфери надання соціальних послуг потребує посилення уваги до його складових показників, стали: Донецька (25-е місце) втрата 12 позицій порівняно із 2012 роком; Кіровоградська (24-е місце) - позиція погіршилася на 4 пункти відносно 2012 року; Луганська (23-е місце) – 7 пунктів із 2012 року; Миколаївська (10-е місце) – позиція знизилася на 5 позицій порівняно із 2012 роком області.

Регіони, рейтинги яких суттєво змінювалися в різних напрямках. До групи увійшли Волинська – з 14 позиції у 2012 році опустилася на 21 позицію у 2017 році, проте піднялася на 17 у 2019 році; Дніпропетровська – обіймала 7, 14 та 16 позиції у 2012, 2017 та 2019 роках відповідно; Запорізька – 8, 13 та 19 позиції у 2012, 2017 та 2019 роках відповідно; Львівська – 11, 3 та 6 позиції; Одеська – 4, 15 та 13 позиції відповідно; Рівненська – 9, 17 та 8 позиції у загальному рейтингу регіонів відповідно. Дана група є найбільш нестабільної, що може свідчити про некерованість та стихійність розвитку процесів модернізації сфери надання соціальних послуг.

Висновки до розділу 2.

За результатами проведеного аналізу сучасних тенденцій розвитку суспільства та оцінки їх впливу на механізми удосконалення надання соціальних послуг в Україні можна зробити такі висновки:

1. Демографічні зміни зумовлюють низку політичних рішень, зокрема у сферах зайнятості та соціальної політики, охорони здоров'я, вільного пересування, притулку та міграції. Здебільшого, саме статистичні дані про зміну

чисельності та структури населення все частіше використовуються для підтримки вироблення відповідної політики.

2. На основі дослідження тенденцій зміни демографічної структури населення як в Україні, так і в усьому світі визначено, що постійний процес депопуляції та старіння населення призводить до скорочення частки працездатного населення – 68,9% у 2016 році порівняно із 67,6% у 2019 році - та зростання демографічного навантаження – 507 осіб на 1000 осіб працездатного віку у 1991 році (322 особи віком 0-14 років та 185 осіб віком 65 років і старші) порівняно із 480 осіб на 1000 осіб працездатного віку (226 осіб віком 0-14 років та 254 особи віком 65 років і старше), зокрема особами старшого віку, що актуалізує пошук механізмів удосконалення надання соціальних послуг задля збереження балансу.

2. Поряд із скороченням частки працездатного населення в Україні спостерігається низький рівень зайнятості – 58,2% у 2019 році, тоді як Стратегія зайнятості ЄС-2020 спрямована на досягнення 75%, що має стати відповіддю на загрозу економічному зростанню та соціальній державі протягом найближчих десятиліть внаслідок старіння населення та зменшення серед населення в цілому працездатної його частки.

3. Серед причин недостатньої зайнятості можна виділити наступні: стрімке розповсюдження цифрових технологій; економічна неактивність внаслідок дострокового виходу на пенсію, виконання домашніх (сімейних) обов'язків; зневіреність та незнання де і як шукати роботу тощо; перекладання відповідальності за власний добробут на державу.

4. В результаті моніторингу рівня модернізації сфери надання соціальних послуг здобуто можливість згрупувати регіони наступним чином: стабільні – 20% регіонів; регіони, що тяжіють до стабільності – 24%; регіони, рейтинги яких характеризуються різким підйомом – 16%; регіони, рейтинги яких зазнали

різкого спаду – 16% та регіони, рейтинги яких суттєво змінювалися в різних напрямках – 24% у період 2012-2019 р.р.

5. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що існує нагальна необхідність у впровадженні механізмів удосконалення надання соціальних послуг з урахуванням викликів сучасності.

Список використаної літератури до розділу 2

1. Методологічні підходи до визначення проблемних та напрямів регулювання їх подальшого розвитку. Л.М. Зайцева, С.М. Серьогін та ін.. За наук. та заг. Ред. Л.М. Зайцевої: Монографія – Д.: ДРІДУ НАДУ при Президентові України, 2013 – 144с.
2. Населення України за 2019 рік: демограф. щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 191 с.
3. Demographic outlook for the European Union 2019. In-Depth Analysis Lead author: David Eatock: EPRS, May, 2019.
4. Population and population change statistics. Eurostat Statistics Explained. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_and_population_change_statistics#EU-27_population_continues_to_grow.
5. Регіони України 2019; частина I: стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 309 с.
6. Population statistics at regional level. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_statistics_at_regional_level#Population_change.
7. Населення України за 2018 рік: демограф. щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 180 с.
8. Населення України за 2017 рік: демограф. щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 138 с.
9. Населення України за 2016 рік: демограф. щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 134 с.
10. Населення України за 2015 рік: демограф. щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 120 с.

11. Резюме. Доклад о человеческом развитии 2019. За рамками уровня доходов и средних показателей сегодняшнего дня: неравенство в человеческом развитии XXI века. [Электронный ресурс] URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_overview_-_russian.pdf.

12. Activation of the inactive: PES initiative to support the activation of inactive groups. Thematic Paper : written by Institute for Employment Research (IAB) Regina Koule-Seidl. European Commission, Brussels, March 2020.

13. Робоча сила України 2019 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 194 с.

14. Економічно активне населення України 2018 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 205 с.

15. Економічно активне населення України 2017 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 205 с.

16. Економічно активне населення України 2016 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 205 с.

17. Економічно активне населення України 2015 : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 201 с.

18. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2019 році: стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 88 с.

19. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 86 с.

20. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 86 с.

21. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2016 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 87 с.

22. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2015. 87 с.

23. Доклад о цифровой экономике 2019. Создание стоимости и получение выгод: последствия для развивающихся стран. Обзор организации объединенных наций. [Електронний ресурс]. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf.

24. України 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою Український інститут майбутнього. [Електронний ресурс]. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>.

25. Employment, Social Affairs & Inclusion. [Електронний ресурс]. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=794&langId=en>.

26. Бюджет України 2019. : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2020. 297 с.

27. Бюджет України 2018. : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2018. 310 с.

28. Бюджет України 2017. : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2018. 308 с.

29. Бюджет України 2016. : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2017. 316 с.

30. Бюджет України 2015. : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2016. 308 с.

31. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2019 році. : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 450 с.

32. Про державну допомогу сім'ям з дітьми. Закон України від 21.11.1992 № 2811- XII. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>.

33. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям. Закон України від 01.06.2000 № 1768-III. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>.

34. Про затвердження Порядку призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги. Постанова КМУ від 29.04.2004 № 558. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558-2004-%D0%BF#Text>.

35. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива. Постанова КМУ від 21.10.1995 № 848. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text>.

36. Про затвердження Порядку забезпечення осіб з інвалідністю автомобілями. Постанова КМУ від 19.07.2006 № 999. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2006-%D0%BF#Text>.

37. Заклади соціального захисту Чернігівщини отримали гуманітарну допомогу від фонду «Карітас України». [Електронний ресурс]. URL: <https://upsz.cg.gov.ua/index.php?id=422413&tp=0>.

38. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>.

39. Соціальний захист населення України у 2019 році. стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 116 с.

40. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2020 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2021–2022 роки). Наказ МСПУ від 07.02.2020 № 97. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5641.html/>.

41. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку. Наказ Державного комітету статистики України від 15.04.2003 № 114. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03#Text>.

РОЗДІЛ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

3.1 Механізм модернізації системи управління ресурсами соціального захисту населення

Термін "ресурси" (від французького *ressource* — допоміжний засіб) розглядається як засоби, запаси, можливості, джерела доходів. В той же час під засобами розуміють прийоми, способи дії для досягнення чого-небудь, а також предмети, пристосування (або їх сукупність), необхідні для здійснення будь-якої діяльності.

В умовах переформатування владних повноважень ефективне виконання зобов'язань органами місцевої влади неможливе без володіння інформацією щодо усього спектру місцевих ресурсів та ефективного управління ними задля досягнення цілей розвитку та задоволення місцевих потреб [1].

Ресурсний потенціал, як сукупність усього спектру ресурсів, які формуються на даній території та можуть бути використані, є передумовою для реалізації регіоном програм розвитку та характеризується насиченістю території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою, тощо) й нематеріальними факторами.

Проте лише визначення ресурсного потенціалу недостатньо, натомість основним завданням органів місцевої влади має стати оптимізація використання ресурсного потенціалу з позицій ресурсного забезпечення програм розвитку регіону, оскільки неоптимальне його використання призводить або до прямої втрати ресурсів (при їх надлишку), або недосягнення запланованих результатів (при нестачі ресурсів), що передбачає збалансованість ресурсів регіону.

Ресурси й інформаційна забезпеченість відіграють важливу роль у реалізації завдань соціального захисту – мова йде не лише про фінансове забезпечення, а й використання не менш важливих негрошових ресурсів (рис. 3.1).

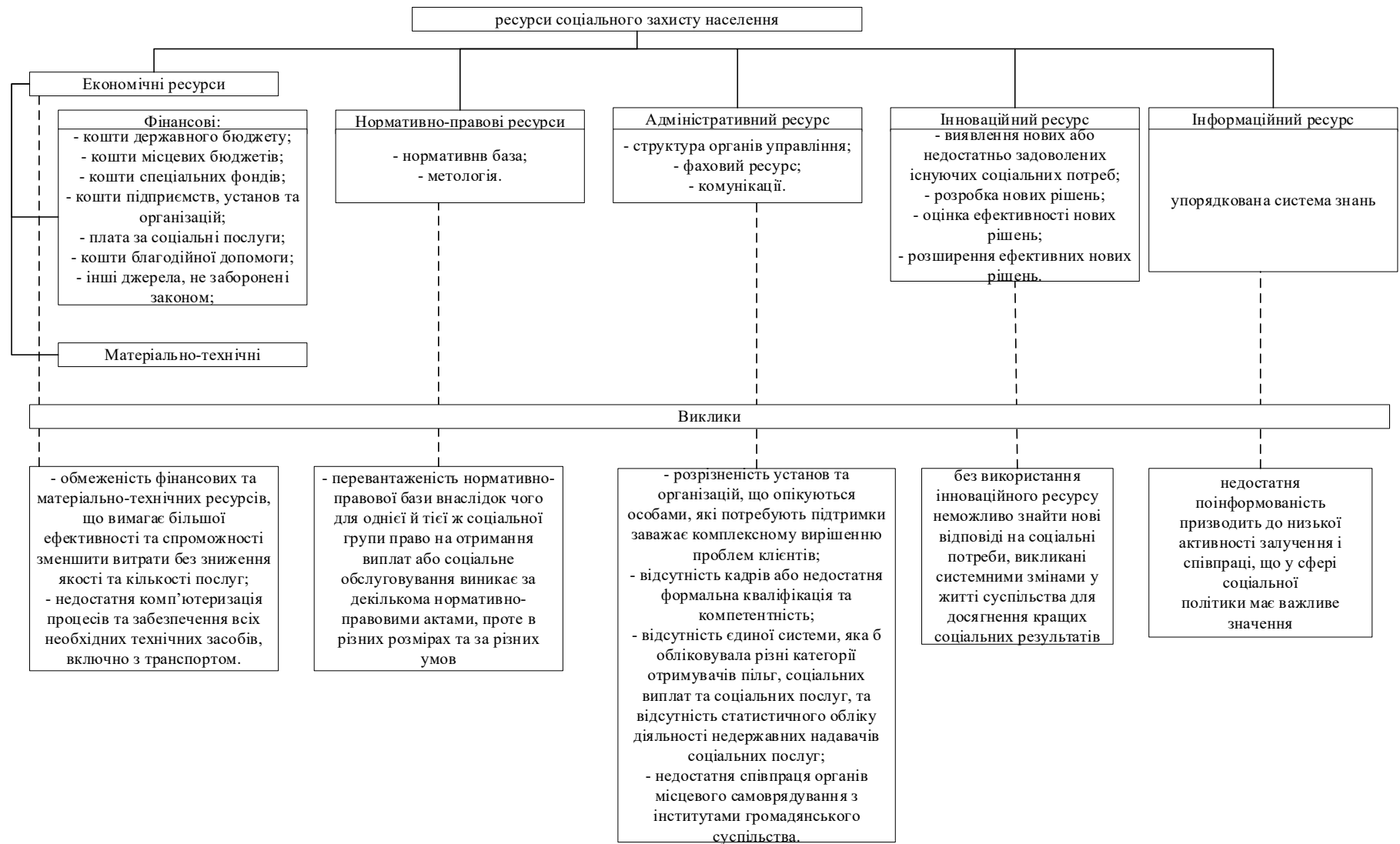

Рис. 3.1 Ресурсне забезпечення соціального захисту населення

Фінансові ресурси соціального захисту населення представлено коштами державного та місцевих бюджетів; коштами спеціальних фондів; коштами підприємств, установ та організацій; надходженнями від плати за соціальні послуги; коштами благодійної допомоги та іншими джерелами, що є незабороненими законом.

Як і в більшості країн світу, лівова частка фінансування соціального захисту в Україні припадає на державні централізовані фонди – державний та місцеві бюджети.

Згідно з даними Міністерства фінансів України видатки Зведеного бюджету України на Соціальний захист та соціальне забезпечення у 2019 році склали 23,4% від загального обсягу видатків, що склало 8,1% по відношенню до ВВП. Найвищий відсоток видатків – 13,9% від загального обсягу – було спрямовано на соціальний захист пенсіонерів; 3,2% - на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді; 3,1% - допомога у вирішенні житлового питання; 1,4% - на соціальний захист на випадок непрацездатності; по 0,7% - на соціальний захист ветеранів війни та праці й соціальний захист інших категорій населення; 0,01% - на соціальний захист безробітних та 0,4% - на іншу діяльність у сфері соціального захисту. Кошти на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту в період 2017-2019 роки не спрямовувалися [2].

Витрати на соціальний захист по відношенню до ВВП в країнах ЄС склали у 2017 році 28,1%. Найвищим це співвідношення було у Франції – 34,1%, Данія та Фінляндія повідомили про коефіцієнт, вищий за 30,0%, а Німеччина – 29,7%. Менш ніж 17,0% ВВП ці витрати склали у Болгарії, Мальті, Естонії, Литві, Ірландії та Латвії. Найнижчі показники було зафіксовано в Румунії – 14,4% та Туреччині – 12,3%. [3]

Допомоги соціального захисту становлять 95,7% витрат соціального захисту країн ЄС, частка, що залишилася, витрачена на покриття адміністративних та інших витрат. Виплати особам похилого віку, виплати внаслідок непрацездатності разом склали 66,1% від загальних витрат на

соціальний захист, водночас виплати, пов'язані із сім'єю, дітьми, інвалідністю, втратою годувальника та безробіттям варіювалися від 7,9% до 4,7 %; виплати із соціального виключення, що не класифікуються в інших категоріях та на житло відповідно склали 2,2% та 1,4% відповідно.

Аналіз надходжень на соціальний захист в країнах ЄС вказує на те, що найбільша частка надходжень може бути віднесена на рахунок органів державного управління – 38,2% та соціальних відрахувань роботодавців – 36,4%. В той же час близько п'ятої частини цих надходжень – 21,9% - склали соціальні внески, що сплачуються громадянами.

Серед країн-членів ЄС можна виділити три групи залежно від структури надходжень для фінансування соціального захисту.

Найчисленнішу групу представляють країни, де найбільшу частку надходжень представляють державні внески – Данія, Мальта, Ірландія, Швеція, Фінляндія, Італія, Кіпр, Португалія, Люксембург, Болгарія, Греція та Хорватія. В деяких з цих держав на державні внески припадало більш ніж половина усіх надходжень, проте лідером стала Данія із значенням 77,8% державних внесків.

В Естонії, Литві та Чехії внески роботодавців до фінансування соціального захисту склали більш ніж половину всіх надходжень; в Словаччині, Польщі, Іспанії, Румунії, Латвії, Франції, Бельгії, Угорщині, Австрії та Німеччині внески роботодавців також перевищили інші види надходжень.

Державами, де найвагомішу долю надходжень на видатки соціального захисту склали надходження від громадян, стали Словенія – 41,9% від загальних надходжень та Нідерланди – 31,8% від загальних надходжень.

Інші надходження, окрім перерахованих вище, зазвичай є відносно незначними: близько 10% від загальних надходжень на фінансування соціального захисту в Нідерландах та Польщі, також інші надходження мають місце в Об'єднаному Королівстві, Ісландії та Швейцарії.

Функції соціального захисту в Україні на місцевому рівні фінансуються здебільшого за рахунок цільової субвенції з державного бюджету – субвенції на допомогу сім'ям з дітьми, забезпечення пільг та житлові субсидії, на соціальну допомогу на дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, надходять на районний рівень. З бюджету громад фінансуються заробітні плати соціальних працівників, які здійснюють допомогу самотнім і хворим громадянам. Проте більшість коштів витрачається саме на утримання установ та оплату праці, а не на фактичне надання послуг [4].

Серед проблем фінансування соціального захисту населення за рахунок бюджетних коштів на місцях є недостатня чіткість та наукова обґрунтованість критерію розподілу бюджетних повноважень та значна перевага делегованих повноважень у їх загальному спектрі; нестача фінансових ресурсів для реалізації повноважень на мінімальному гарантованому чинним законодавством рівні; відсутність зацікавленості територіальних громад у пошуку додаткових джерел надходжень; суб'єктивна оцінка платоспроможності регіону та їх утриманська позиція; низька ефективність використання бюджетних коштів.

Ефективність фінансового забезпечення соціального захисту населення можна розглядати з боку досягнення основних цілей – скорочення бідності, згладжування нерівностей в отримуваних громадянами країни доходах та зростання якості та тривалості життя.

Проте ефективне управління ресурсами соціального захисту неможливе без модернізації як самої системи соціального захисту у вигляді скорочення кількості соціальних виплат, пільг та натуральних трансфертів поряд із посиленням їх адресності, так і модернізації принципів фінансування – розширення частки приватних коштів, зростання фінансування соціальних програм на основі накопичувального принципу, підвищення монетизації та адресності соціальної допомоги (рис. 3.2).

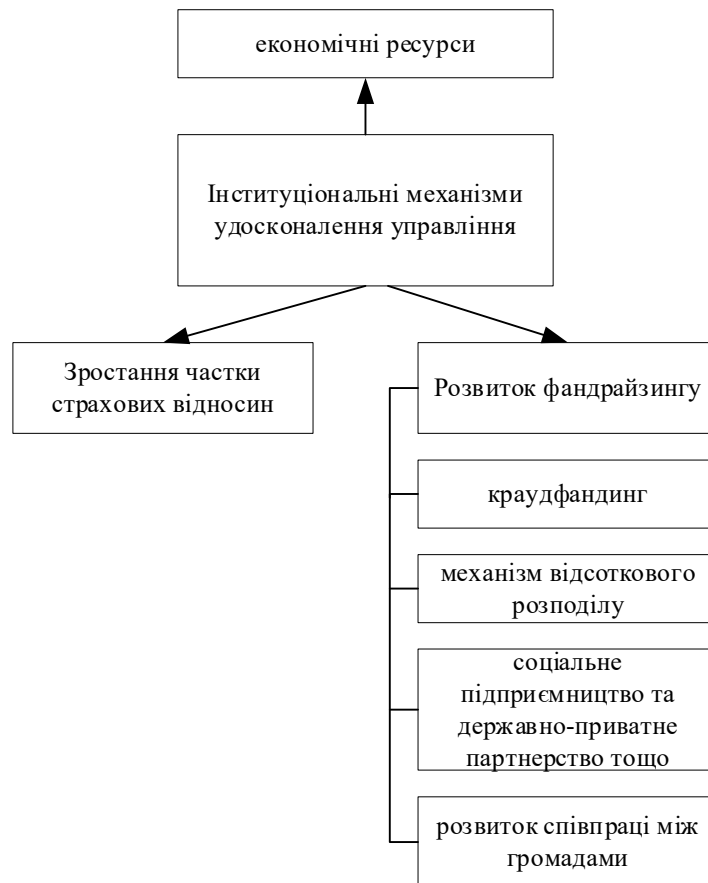

Рис. 3.2. Інституціональні механізми удосконалення економічних ресурсів соціального захисту

З одного боку процес децентралізації надає органам місцевого самоврядування більші можливості та повноваження, проте з іншого – вимагає від них ще більш активної участі у наданні соціальних послуг, виходячи із потреб громади. За рахунок максимального наближення осіб, що потребують підтримки, ТГ здатні краще забезпечити адресність та обґрунтованість надання соціальних послуг, внаслідок чого спрощується їх планування і фінансування, здійснення контролю за виконанням, що, в свою чергу, підвищує якість соціальних послуг. Проте, враховуючи тенденцію сьогодення, що надання соціальних послуг не є пріоритетним напрямом діяльності для органів місцевого самоврядування, до проблем все ще можна віднести застарілість та неефективність наявного механізму фінансування соціальних послуг та низький рівень міжмуніципального співробітництва [4].

Фінансування сфери надання соціальних послуг за залишковим принципом дозволяє лише підтримувати її існування, проте не передбачає подальшого розвитку та модернізації.

Задля зміни ситуації на краще, маємо звернутися до світової практики щодо залучення позабюджетних коштів для гармонізації розвитку сфери надання соціальних послуг.

Одним з таких інструментів є фандрайзинг, що зазвичай залишається поза увагою органів місцевого самоврядування. Проте, світова практика свідчить про те, що фандрайзинг є широкою сферою діяльності із організованого збору коштів – донорських, членських, благодійних – недержавного сектору з метою виконання місії або здійснення конкретної діяльності.

Здебільшого *фандрайзинг* передбачає пряме звернення до приватних донорів з проханням зробити фінансовий вклад з метою залучення ресурсів на визначену ціль. Проте базуючись на засобах комунікації виділяють наступні методи фандрайзингу [5, 6]:

- традиційні – пряма комунікація з донором шляхом адресної розсилки, особистого спілкування, телефонних розмов, реклами на телебаченні тощо;
- нові – використання Інтернет технологій, мобільних телефонів, систем електронних платежів – платформ краудфандинга, електронних пожертв.

Краудфандинг – метод фінансування, який безпосередньо з'єднує донорів шляхом конкретної ініціативи, що запропонована компанією, державною установою, організацією громадянського суспільства, або приватною особою. Зазвичай провадиться за допомогою відкритого звернення в Інтернеті. Його особливості пов'язані зі специфікою та доступністю онлайн комунікації та з усе більшою розповсюдженістю систем онлайн оплати. Пожертви можуть варіюватися від невеликих до достатньо крупних сум.

Краудфандинг приймає безліч форм, від звичайних пожертв до передпродажів та соціального кредитування тощо.

Серед загальних переваг краудфандингу виділяють [6]:

- зниження залежності від традиційних джерел фінансування;
- доступність фінансування для благодійних, соціальних, культурних, інноваційних та екологічних проектів;
- залученість громадян та формування суспільства;
- внесок в інновації;
- демократизація фінансів та надання донорам можливості фінансування саме тих проектів, які вони хочуть;
- просування фінансової освіти;
- децентралізація фінансів та зниження рівня бюрократії за рахунок відсутності традиційних фінансових посередників.

Проте йому притаманні й потенційні ризики, серед яких:

- ризик шахрайства та неналежного використання коштів реципієнтом;
- можливість запуску реклами, що вводить в оману;
- питання, що пов'язані із платежами, що надходять – для прикладу, чи повернуться пожертви донорам у разі провалу компанії.

Механізм відсоткового розподілу – форма непрямой державної підтримки організацій громадянського суспільства, що виник в Угорщині та наразі застосовується в деяких країнах Центральної та Східної Європи, зокрема в Румунії, Словаччині, Польщі, Словенії та Литві. Також концепцію відсоткового механізму було розглянуто в Болгарії, Естонії та Македонії, проте не було прийнято внаслідок можливих наслідків. До того ж відсотковий механізм наразі активно розвивається у Молдові.

Цей механізм фінансування надає можливість платникам податків розподілити 1% свого річного податку на прибуток на користь обраної організації громадянського суспільства чи інших бенефіціарів (в Словаччині – до 2% або 3%, якщо платник податків займався волонтерською діяльністю щонайменше 40 годин протягом фіскального року). Такий механізм застосовується лише приватними особами в Угорщині та Польщі, або й приватними й юридичними особами у Словаччині та Молдові.

Механізм відсоткового розподілу є гарним інструментом для отримання додаткових джерел доходу проте не може замінити традиційні фінансові стимули для некомерційних установ. Не піддається сумнівам, що відсотковий механізм допомагає налагодити зв'язок між організаціями громадянського суспільства та громадянами, які в період рекламних компаній організацій громадянського суспільства із залучення відсоткового розподілу дізнаються про діяльність організацій та стають більш обізнаними про їх проекти.

Серед ризиків відсоткового механізму виділяють:

- обмеженість кола потенційних донорів;
- схильність платників податків надавати перевагу певній благодійній діяльності – боротьба з дитячим раком, допомога тваринам, облаштування нових лікарень, яка і так користується як підтримкою держави та іншими видами пожертв;
- нестабільність – відсоткові відрахування залежать від загальних податкових ставок тощо.

В той же час завдяки відсотковому механізму фінансування зростає конкуренція між організаціями громадянського суспільства та іншими бенефіціарами. Для прикладу, в Словаччині, Литві та Польщі релігійні організації також можуть отримувати фінансування за допомогою відсоткового механізму, проте вони мають відповідати таким самим вимогам, як і організації громадянського суспільства. В Польщі нужденні також можуть бути безпосередніми отримувачами допомоги в рамках відсоткового механізму.

Соціальне підприємництво – бізнес, метою якого є вирішення соціальних проблем. Прибутки соціального підприємництва головним чином спрямовуються на розвиток бізнесу, громадську діяльність чи вирішення гострих суспільних проблем. Його діяльність поширюється на такі галузі як освіта, охорона навколишнього середовища, боротьба з бідністю, захист прав людини [7].

Окрім того, соціальне підприємництво розглядається, як важливий елемент соціально-економічного розвитку місцевого простору, серед головних завдань якого – задоволення потреб спільноти на місцевому рівні [8].

Серед позитивних ефектів від діяльності соціальних підприємств варто виділити наступні:

- допомога у подоланні соціальної ізоляції, зокрема працевлаштування людей з обмеженими фізичними чи психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику;
- знаходження нових шляхів для реформування системи державних соціальних послуг;
- залучення громадян до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах, об'єднання громад навколо соціальних проблем;
- поява нових видів соціальних послуг, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу через малоприбутковість, непопулярність, відсутність належної підготовки;
- більш ефективне використання наявних ресурсів регіону у вирішенні соціальних проблем;
- зменшення навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем, що є особливо популярним в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів тощо.

Державно-приватне партнерство як механізм організаційно-фінансової взаємодії між органами місцевого самоврядування, членами громади й суб'єктами господарювання також є перспективним напрямом розвитку сфери соціальних послуг на локальному рівні [4].

Серед переваг застосування механізму державно-приватного партнерства варто виділити [9]:

- підвищення ефективності управління об'єктами державної та комунальної власності;
- покращення якості публічних послуг для населення та бізнесу;

- створення умов для використання новітніх технологій та запровадження інновацій;

- зниження навантаження на державний бюджет та оптимізація бюджетних видатків на надання публічних послуг та утримання бюджетних установ.

Тобто державно-приватне партнерство є індикатором готовності уряду до залучення приватного сектору на контрактній основі для формування й розвитку соціальної інфраструктури [8].

За даними центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на 01.01.2021 на умовах ДПП укладено 192 договори, з яких реалізується 39 договорів (29 – концесійних договорів, 6 - договорів про спільну діяльність, 4 - інші договори), 153 договорів не реалізується (118 – не виконується, 35 - розірвані / закінчився термін дії) (рис. 3.3) [10].

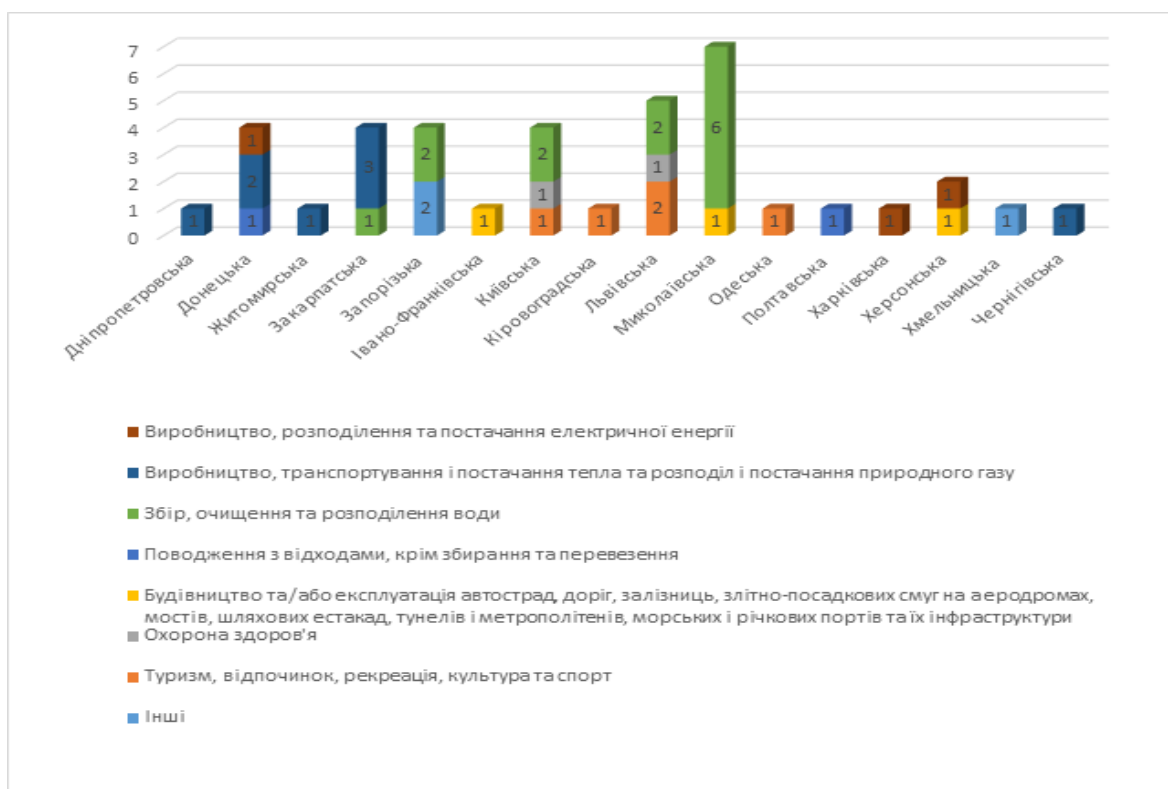

Рис. 3.3. Спрямування договорів, що укладені на умовах ДПП

Ця кількість договорів є досить низькою з огляду на те, що в країні вже сформовано 1439 об'єднаних територіальних громад. Зважаючи на те, що державно-приватне партнерство має потужний потенціал та ресурсну базу для

розвитку системи надання соціальних послуг на основі рівноправного та взаємовигідного співробітництва бізнесу та місцевих органів влади та відсутність даного спрямування у договорах державно-приватного партнерства, що виконуються на даний час, перспективним є розвиток даного напрямку поліпшення фінансового забезпечення соціального захисту.

Ще одним механізмом подальшого розвитку системи надання соціальних послуг на місцевому рівні вважаємо співпрацю між сусідніми територіальними громадами та усвідомлення ефективності об'єднання зусиль для розв'язання спільних проблем, що постають перед двома чи більше громадами.

Даний вид співпраці може мати п'ять форм [11]:

- делегування виконання окремих завдань;
- реалізація спільних проектів;
- спільне фінансування (утримання) підприємств, установ, організацій;
- утворення спільних комунальних підприємств, установ, організацій;
- утворення спільного органу управління.

Досвід багатьох країн засвідчує, що територіальні громади, зазвичай, ніколи не є абсолютно достатніми, незалежно від інфраструктури, площі, чисельності населення чи інших економічних та демографічних показників. Тобто співробітництво між ТГ має бути актуальною та інноваційною формою діяльності. Співробітництво може сприяти не лише успішному вирішенню наслідків нераціональної реалізації самоврядних функцій та неефективного використання наявних у територіальних громадах ресурсів, але й спонукати до налагодження управлінського та господарського менеджменту із використанням при цьому нових підходів. Передусім такий підхід у співробітництві має полягати у зміні традиційних споживацьких настроїв щодо вирішення існуючих у громаді проблем та поступового переходу керівництвом громади до самостійного пошуку та вибору інструментів їх вирішення, а також взяття на себе за це повної відповідальності. [12].

Станом на березень 2021 року загальна кількість договорів про співпрацю між громадами сягнула 665 одиниць [13].

Численні виклики сьогодення зазвичай призводять до ситуації, коли обсяг фінансування заходів соціального захисту є недостатнім. Обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів призводить до необхідності підвищення ефективності та зменшення витрат на надання соціальних послуг без зниження їх якості та зменшення спектру послуг. Серед способів вирішення окресленої проблеми можна виділити залучення соціальних партнерів, ініціювання та підтримка діяльності із самопомоги, об'єднання сил декількох органів місцевого самоврядування у наданні послуг [14].

Порівняння витрат та вигоди слід проводити не лише у матеріальному й фінансовому аспекті, а й в соціальному – скупний економічний та сукупний соціальний ефекти.

Законодавство сфери соціального захисту та соціального забезпечення України розпочало своє формування ще до проголошення незалежності й на сьогодні налічує більш ніж п'ятдесят документів лише на рівні законів щодо безпосереднього встановлення пільг, надання соціальних та компенсаційних виплат та соціальних послуг різним категоріям громадян.

З моменту початку формування, система соціального захисту та соціального забезпечення України розвивалася шляхом використання різних інструментів: надання переваги пільгам та соціальним виплатам, що зазвичай підміняють належний рівень заробітної плати та матеріального забезпечення, або соціальним послугам, що спрямовуються на найбільш вразливі верстви населення, та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах [15].

Основні нормативно-правові акти щодо формування соціальної політики України можуть бути згруповані наступним чином:

- Конституція України;
- Декларації, хартії, конвенції й інші міжнародні угоди, що ратифіковані в Україні;

- акти щодо визначення основних принципів державної політики у сфері соціального захисту, які є основою планування цієї політики;
- нормативно-правові акти щодо закріплення надання і гарантування спеціальних прав;
- документи щодо реалізації соціальної політики стосовно окремої групи громадян або певної проблеми;
- акти щодо регламентації діяльності в соціальній сфері на місцевому рівні – впровадження місцевих програм, заходів, встановлення окремих видів соціальної допомоги.

Більшість актів нормативно-правового забезпечення сфери соціального захисту населення спрямовуються на реалізацію конституційних прав громадян; також можна виділити універсальне та спеціальне спрямування нормативно-правових актів, крім того їх можна розглядати виходячи із спрямування діяльності держави у сфері забезпечення соціального захисту населення (рис. 3.4)

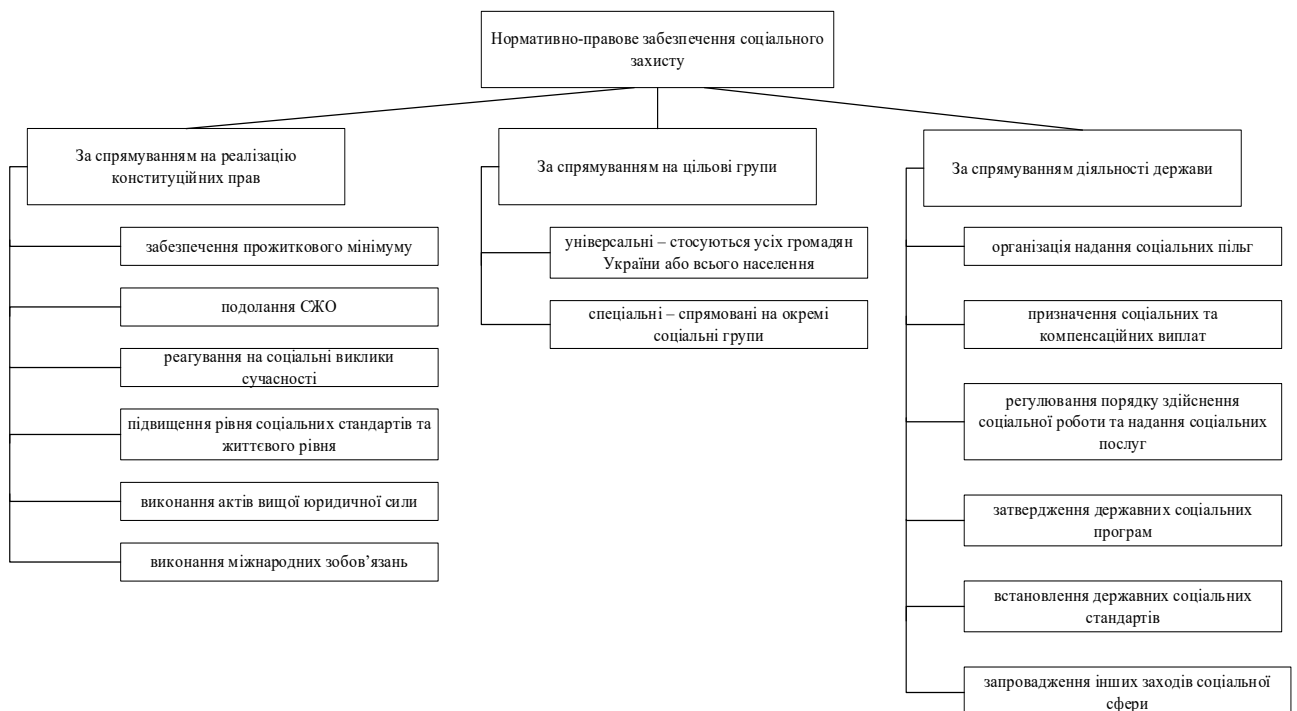

Рис. 3.4. Класифікація актів нормативно-правового забезпечення соціального захисту

Проблематика нормативно-правового ресурсу соціального захисту населення спостерігається вже й у обсязі нормативно-правових документів,

що представляють дане спрямування. Понад п'ятдесят законів та більш ніж сто підзаконних актів регулюють пільги, соціальні виплати та соціальні послуги в Україні [16].

В свою чергу, занадто розгалужена система соціальних виплат та пільг – понад сто категорій одержувачів різних видів соціальних виплат (як за соціальною ознакою, так і за професійною) - є невід'ємною для бюджету держави, тобто не може бути реалізована в повному обсязі. Все це актуалізує пошук інституціональних механізмів удосконалення управління цим ресурсом (рис. 3.5).

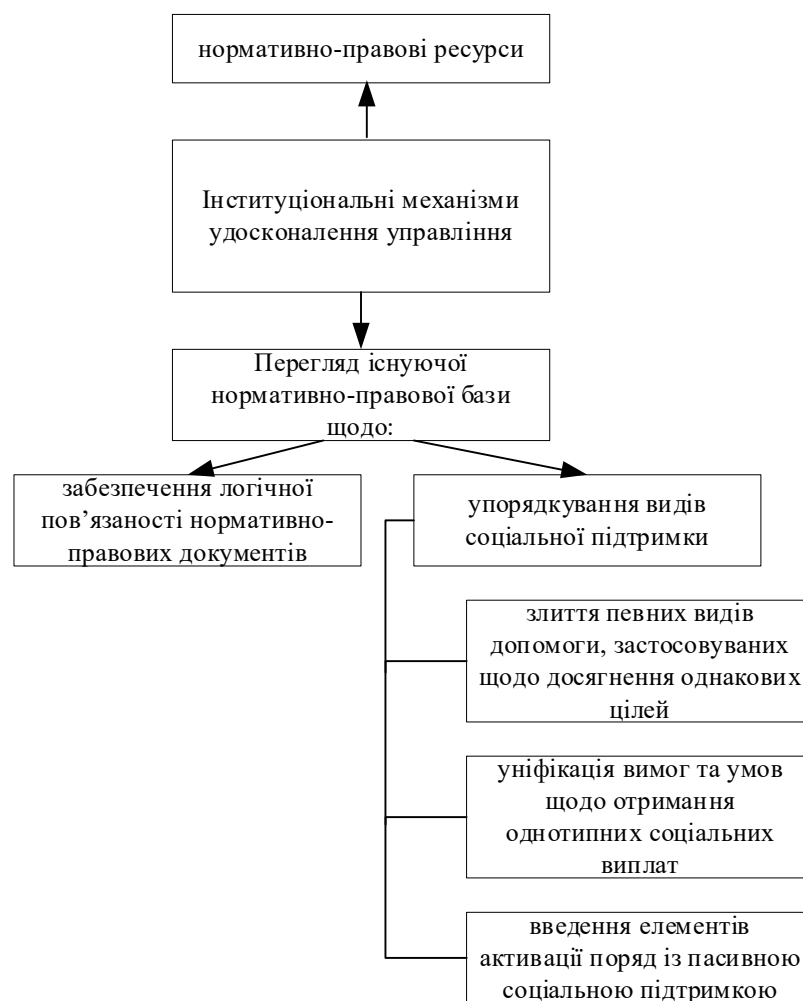

Рис. 3.5. Інституціональні механізми удосконалення нормативно-правового ресурсу соціального захисту населення

Загалом система надання соціальних послуг є реципієнтом коштів різноманітних міжнародних донорів, проте поява нормативно-правових

документів, що протирічать один одному, внаслідок відсутності координації та паралельної роботи призводить до деформації існуючої системи. Саме тому забезпечення логічної пов'язаності нормативно-правових документів є доволі важливою складовою управління.

Нормативно-правове забезпечення на якому базується система соціального захисту населення має у своєму підґрунті незмінні риси – орієнтація на заохочення заслуг перед державою, соціальна підтримка окремих категорій населення (особи похилого віку, інваліди, сім'ї тощо) та розгалужена система пільг, що не мають відношення до матеріального добробуту домогосподарств.

За ситуації, коли надмірна розгалуженість системи соціальної підтримки, що здебільшого функціонує на принципах солідарності та субсидіювання, в умовах соціально-економічних та демографічних деформацій сьогодення стає непосильним навантаженням для економіки країни, важливим є досягнення логічної пов'язаності нормативно-правових документів, що забезпечить максимальний системний вплив на цільове середовище; взаємодії між елементами соціального захисту на основі норм права та багатовекторність задоволення потреб суспільства.

За таких умов позитивний вплив очікується за умови удосконалення існуючої нормативної бази. Пріоритетом має стати поступовий перехід від пасивної адресної підтримки до активних соціальних гарантій, що спонукають людину виявити активність для достатнього матеріального рівня життя [17].

Допомога, що надається в рамках соціального захисту, може приймати різні форми, проте в базовій системі вона зводиться до [18]:

- грошових виплат;
- відшкодування витрат;
- безпосереднього надання товарів та послуг.

Зазвичай втручання в процесі надання соціальних послуг покладено на:

- фонди соціального страхування;
- центральні, державні та місцеві органи влади;

- автономні пенсійні фонди;
- страхові компанії;
- товариства взаємодопомоги, як інститути громадянського суспільства;
- роботодавців, що безпосередньо надають пільги своїм нинішнім та колишнім співробітникам;
- приватні установи соціальної допомоги – Червоний хрест, благодійна організація Caritas тощо.

Структурні проблеми, що пов'язані із неузгодженістю діяльності органів системи соціального захисту, проявляються в намаганні зберегти фінансування власних установ та впливати на прийняття змін до законодавства задля забезпечення власних інтересів, як надавача, не зважаючи на інтереси отримувачів соціальних послуг. Проте інструменти соціального захисту мають бути спрямовані на попит, а не на пропозицію соціальних послуг.

Внаслідок розрізненості установ, котрі задіяні в обслуговуванні, вид виплати або послуги залежить виключно від вибору клієнта, що не дозволяє дотримуватися принципу відповідності під час надання соціальних послуг, в той час як інструменти соціального захисту мають застосовуватися індивідуально, а не масово, внаслідок того, що більшість рішень, які приймаються, мають бути адаптовані до місцевих обставин та персоналізовані для окремих людей [19].

Адміністративний ресурс соціального захисту має бути мультидисциплінарним та більш інтегрованим для вирішення проблем, ніж єдиний підрозділ зі спрямуванням на вирішення типових ситуацій.

Існуюча ситуація не відповідає потребам реформування системи надання соціальних послуг, проте створення дієвого та ефективного ринку соціальних послуг актуалізується в умовах переформатування владних повноважень та безпосередньо залежить від управління адміністративним ресурсом соціального захисту населення на регіональному рівні (рис. 3.6).

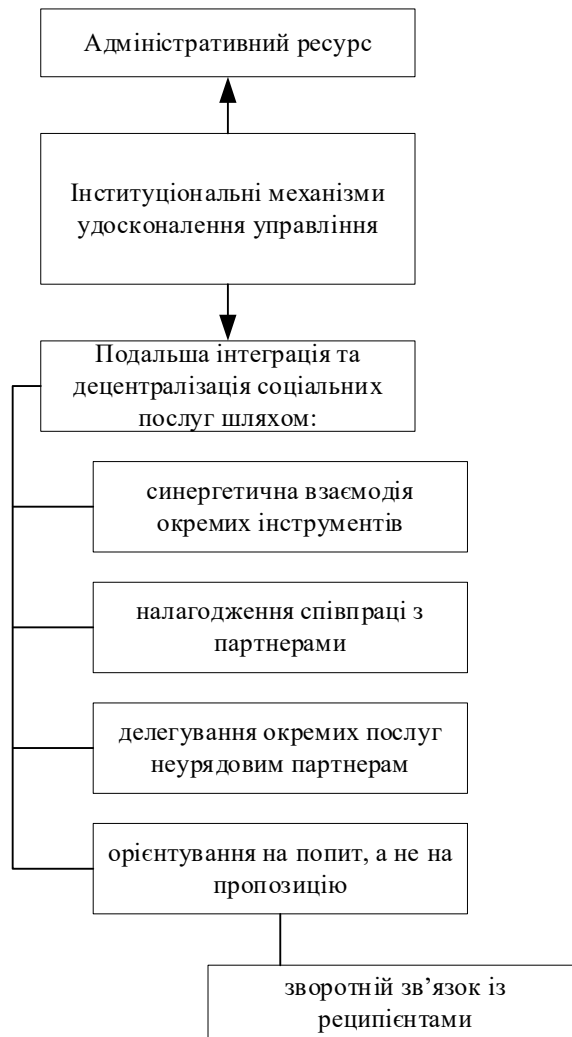

Рис. 3.6. Інституціональні механізми удосконалення адміністративного ресурсу соціального захисту населення

Замість використання окремих інструментів соціального захисту, більш ефективним є поєднання декількох інструментів, що дозволять задовольнити різноманітні потреби різних груп, або тих самих груп проте в різний період часу, використовуючи таким чином синергетичну взаємодію окремих інструментів [20].

Синергетична взаємодія інструментів соціального захисту в Україні та індивідуальний підхід у цільових групах зазвичай не може бути застосований внаслідок того, що лише від рішення клієнта залежить до якої установи (послуги з працевлаштування, призначення соціальних виплат, надання соціальних послуг) він звертається [19].

Серед актуальних питань, що постають перед ТГ – низький рівень кадрового потенціалу закладів та служб надання послуг. Для роботи із вразливими категоріями населення недостатньо використовуються людські та матеріальні ресурси закладів та установ соціальної сфери. Практично на нульовому рівні забезпечується використання потенціалу громадського сектору, що пояснює виокремлення серед актуальних проблем громади – низький рівень активності інститутів громадянського суспільства.

Враховуючи, що фахівці є найважливішим ресурсом будь-якої організації, важливість компетентного та мотивованого персоналу у випадку системи надання соціальних послуг є більшою ніж в компанії будь-якої іншої сфери. Діяльність у підборі кадрів та навчанні працівників сфери соціального захисту має плануватися відповідно до очікуваних потреб та спиратися на аналіз кількості та виду завдань і дослідження потреби у навчанні.

Відчутною залишається проблема віддаленості територій обслуговування та, виникаюча внаслідок цього потреба пересування працівників на великі відстані, зазвичай за відсутності автотранспорту, що є значним навантаженням на працівників соціальної сфери та обмежує ефективний час саме для надання соціальних послуг знижуючи продуктивність праці [14].

Інформатизація процесів та відокремлення адміністративної діяльності від соціальної роботи на нашу думку також сприятиме підвищенню ефективності роботи та дозволить якнайкраще використовувати потенціал та компетенції працівників, мінімізуючи бюрократичне навантаження.

Дотримання принципів субсидіарності та партнерства, що переважають у сфері державного управління європейських країн, передбачають налагодження співпраці з партнерами, делегування деяких послуг неурядовим партнерам та іншим установам дозволить знизити вартість надання соціальних послуг та забезпечити їх вищу якість та ефективність, як і активізація діяльності інститутів громадянського суспільства.

Соціальна економіка є викликом для установ соціальної допомоги. Ось чому залучення партнерів та встановлення партнерських стосунків поряд із спільною реалізацією соціальних проектів може сприяти ефективному задоволенню потреб місцевих спільнот. Тобто ще одним механізмом удосконалення адміністративного ресурсу має стати міжмуніципальне співробітництво.

Використання інноваційного ресурсу в соціальному захисті населення України є одним зі шляхів модернізації існуючих форм організації діяльності та управління, методів та технологій, що використовуються.

Соціальні інновації є створенням позитивних суспільних змін. Ось чому соціальні інновації відіграють значну роль у просуванні політичного порядку денного ЄС, який відзначається зеленими, цифровими та справедливими переходами, і, звичайно, відновленням після соціально-економічного впливу пандемії Covid-19. Ці переходи трансформують світ праці, освіти, навчання та соціальних служб, а також спосіб життя, споживання та участі в суспільстві [21].

Поняття «соціальні інновації» стосується широкого кола політичних сфер. Зайнятість, соціальна інтеграція, освіта та навички, соціальний захист та надання соціальних та медичних послуг є сферами політики, в яких більшість соціальних інновацій є вирішальними. Але соціальні інновації можуть також відноситися до менш очевидних сфер, таких як споживча політика, політика підприємств, фінанси, сільське господарство та продовольчі системи та цілі сталого розвитку тощо.

Соціальні інновації можна визначити як розробку та впровадження нових ідей - продуктів, послуг та моделей - для задоволення соціальних потреб та створення нових соціальних відносин або співпраці. Саме соціальні інновації дають змогу знайти нові відповіді на нагальні соціальні вимоги, які впливають на процес соціальної взаємодії та спрямовані на покращення добробуту людини. Соціальні інновації - це інновації, що є соціальним як у

своїх цілях так і у засобах для досягнення цих цілей. Це інновації, які не лише є корисними для суспільства, проте покращують здатність людей діяти [20].

Стимулювання інновацій, підприємництва та суспільства, заснованого на знаннях, є можливістю як для державного сектору, так і для ринків досягнути рівня, коли товари та послуги зможуть якнайкраще задовольнити не лише індивідуальні, а й колективні прагнення.

Рис. 3.7. Інституціональні механізми удосконалення інноваційного ресурсу соціального захисту населення

Соціальні інновації відображають процес, за допомогою якого розробляються нові відповіді на соціальні потреби задля досягнення кращих соціальних результатів:

- виявлення нових або не на належному рівні задоволених соціальних потреб;
- розробка нових рішень у відповідь на ці соціальні потреби;

- оцінка ефективності нових рішень для задоволення соціальних потреб;
- розширення ефективних соціальних інновацій.

За визначенням Бюро радників з питань європейської політики (BERA - Bureau of European Policy Advisors) ключовими підходами до соціальних інновацій є:

- інновації соціального попиту, що відповідають соціальним вимогам, які традиційно не вирішуються ринком чи існуючими інституціями і спрямовані на вразливі групи суспільства - нові підходи до вирішення проблем, що стосуються молоді, мігрантів, літніх людей, соціально виключених тощо;

- перспектива соціальних викликів фокусується на інноваціях для суспільства в цілому шляхом інтеграції соціального, економічного та екологічного підходів;

- орієнтація на системні зміни - є найбільш амбіційним з трьох запропонованих підходів і, певною мірою, поєднує в собі два інші та досягається в процесі організаційного розвитку та змін у відносинах між установами та зацікавленими сторонами.

Причин блокування та повільного поширення соціальних інновацій багато. Мабуть, найголовнішим є те, що оскільки соціальна політика здебільшого здійснюється державним сектором із використанням фінансів, залучених за рахунок податків, структури стимулювання в державних програмах часто зосереджуються більше на аудиті та надійності, ніж на інноваціях, змінах та співвідношенні ціни та якості.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що основною метою соціальних інновацій має бути створення соціальних змін. Так само, як не всі підприємства є соціальними підприємствами, не всі інновації є соціальними інноваціями. Порівняно з основними інноваціями, «соціальні інновації» критично зумовлені додатковим мотивом: соціальною місією, а цінність, яку вони створюють, обов'язково є спільною цінністю, одночасно економічною та соціальною.

Інформаційні ресурси можна розглянути, як продукти інформації певного призначення, що використовуються для задоволення інформаційних потреб споживачів у певній сфері діяльності.

Нова фаза розвитку суспільства, що йде на заміну існуючому, поряд із такими назвами як постіндустріальне, інфраструктурне, глобальне має назву інформаційне суспільство, що передбачає використання та споживання інформації як визначального способу діяльності у всіх сферах його діяльності. Внаслідок вирішальної ролі інформаційно-комунікаційних технологій, виробництва інформації та знання зазвичай концепцію інформаційного суспільства доповнюють поняттям «економіка знань» [22].

Саме тому інформація відіграє роль одного з найвпливовіших економічних ресурсів, що чинить вплив на форми економічної діяльності, соціальні стосунки тощо.

До виникнення та закріплення поняття інформаційні ресурси призвела зростаюча залежність від наявності, рівня розвитку та ефективності використання інформації. Тому доволі важливим фактором соціально-економічного розвитку будь-якої держави є об'єм накопичених інформаційних ресурсів, доступ до них та ефективність їх використання.

Удосконалення процесу використання наявних і виробництва нових інформаційних ресурсів, розробка дієвих методик управління ними і забезпечення інформаційної безпеки є завданням сьогодення і сфері соціального захисту (рис. 3.8).

Прикладом накопичення та використання інформаційних ресурсів є впровадження програми «Using Evidence in City Social Planning» м. Загреб (Zagreb), Хорватія [21].

Вважаючи, що для розробки інклюзивних та стійких місцевих соціальних стратегій, ключовим фактором виступають саме докази, при впровадженні соціальних програм у стратегічне містобудування м. Загреб залучило всіх відповідних зацікавлених осіб до розробки соціального плану та його реалізації. Міські стратегії соціального планування з 2009 року там

розробляються у співпраці із соціальними службами, організаціями громадянського суспільства та науковою спільнотою.

Фінансування створення соціального плану повністю здійснюється муніципалітетом. Крім того 25649 євро спрямовано містом для European Union's Joint Research Centre задля оцінки соціального плану міста та організації конференції, з метою представлення результатів та демонстрації зв'язку між наукою та практикою.

Завданням даної програми є розроблення соціального плану міста у співпраці з усіма відповідними зацікавленими особами та оцінка цього плану у співпраці з науковою спільнотою.

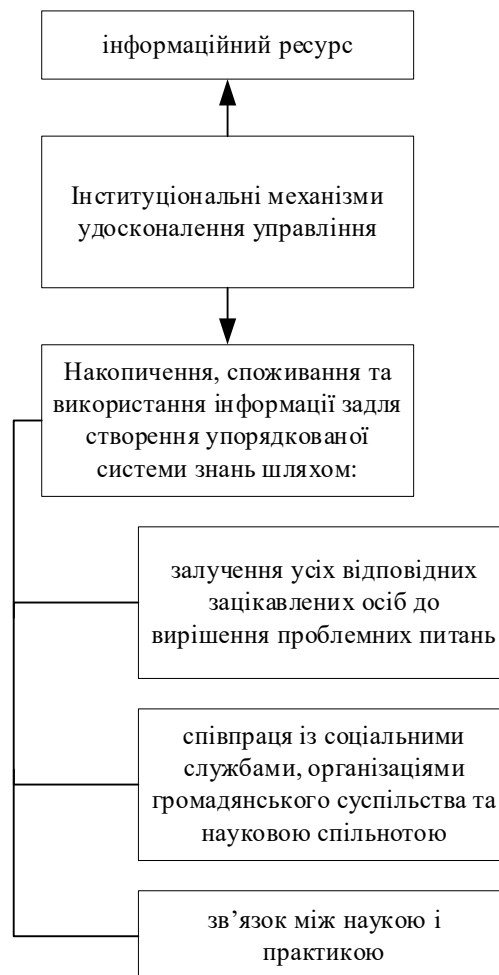

Рис. 3.8. Інституціональні механізми удосконалення інформаційного ресурсу соціального захисту населення.

Задля створення дієвого та ефективного ринку соціальних послуг – комплексного обслуговування за моделлю життєвих ситуацій - ключова роль відводиться саме наявності та використанню повного масиву актуальної інформації щодо реальних життєвих обставин. На нашу думку збір та узагальнення такої інформації можливо налагодити лише на місцевому рівні за умови внутрішньої взаємодії з іншими органами виконавчої влади, що забезпечить зокрема й цільове використання соціальної допомоги.

Рис. 3.9. Механізм модернізації системи управління процесами соціального захисту населення.

Отже, під механізмом модернізації системи управління процесами соціального захисту населення слід розуміти комплементарний вплив на процеси утворення, накопичення та використання наявних ресурсів, котрі враховують особливості як зовнішнього, так і внутрішнього впливу (рис. 3.9).

3.2 Європейські стандарти соціального захисту населення щодо підвищення якості та ефективності соціальних послуг

Стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її

результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [23].

Тобто загальними ознаками стандартів є те, що вони мають бути нормативно закріпленими; встановлювати певний рівень вимог або гарантій (в залежності від сфери застосування стандарту); виконують роль орієнтиру для зіставлення з іншими подібними об'єктами.

Європейські стандарти соціального захисту формувалися поступово, протягом щонайменш 80 років та закріплені у різних нормативних актах. Їх значна кількість зумовлена тим, що вони охоплюють широку сферу суспільних відносин.

Серед найважливіших джерел стандартів соціального захисту варто виокремити: Загальну декларацію прав людини; Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права; Європейський кодекс соціального забезпечення; документи Міжнародної організації зі стандартизації тощо.

Загальна декларація прав людини містить широкий спектр громадянських, політичних, соціально-економічних та культурних прав. Не зважаючи на те, що її було прийнято у вигляді резолюції Генеральної Асамблеї ООН, тобто лише із рекомендаційним призначенням, переважна більшість країн, розглядають проголошені у декларації права у якості юридичних норм, що є обов'язковими до виконання [24].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права прийнято 16.12.1966 р., а ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. Більшість країн визнають юридичну обов'язковість положень Пакту про економічні, соціальні та культурні права [25].

Європейський кодекс соціального забезпечення підготовлений за ініціативою Парламентської Асамблеї Ради Європи, яка висловилася про необхідність створення "Європейського кодексу соціального забезпечення, ефективність якого була б виражена не в стандартизації законодавства щодо соціального забезпечення в різних країнах, а у підведенні різними методами

соціального забезпечення кожної країни до еквівалентно більш високого рівня”. Кодекс містить мінімальні стандарти захисту, які договірні держави повинні надавати у зв’язку з дев’ятьма традиційними соціальними ризиками, а саме: хворобою, безробіттям, старістю, трудовим каліцтвом, професійним захворюванням, материнством, інвалідністю, втратою годувальника, утриманням дітей [26].

Міжнародний стандарт ISO 26000 «Соціальна відповідальність» є джерелом стандартів соціального захисту населення, оскільки метою соціальної відповідальності є сприяння сталому розвитку.

Організації по всьому світу та усі зацікавлені сторони все більше усвідомлюють необхідність та переваги соціально відповідальної поведінки. Прихильність організації до добробуту суспільства та навколишнього середовища стала центральним критерієм оцінки її загальної діяльності та її здатності продовжувати ефективно працювати.

Діяльність організації щодо соціальної відповідальності може впливати, серед іншого на:

- конкурентні переваги;
 - репутацію;
 - здатність залучати та утримувати працівників, клієнтів, користувачів тощо;
 - підтримку морального духу, працьовитості та продуктивності працівників;
 - відносини з компаніями, урядами, засобами масової інформації, постачальниками, однолітками, клієнтами та спільнотою, в якій вона працює.
- [27].

Міжнародний стандарт ISO 9001 «Системи менеджменту якості», розроблений Міжнародною організацією зі стандартизації, також можна віднести до джерела стандартів соціального захисту населення внаслідок того, що це стандарт, який визначає вимоги до системи управління якістю, що

допомагає підприємствам та організаціям бути більш ефективними та покращує задоволеність клієнтів.

Впровадження системи управління якістю допоможе:

- оцінити загальний контекст організації, щоб визначити, на кого впливає ваша робота і чого вони очікують від вас. Це дозволить вам чітко сформулювати свої цілі та визначити нові можливості для бізнесу.

- поставити своїх клієнтів на перше місце, переконавшись, що ви послідовно задовольняєте їхні потреби та підвищуєте їхнє задоволення. Це може привести до збільшення кількості нових клієнтів та збільшення бізнесу вашої організації.

- працювати більш ефективно, оскільки всі ваші процеси будуть узгоджені та зрозумілі кожному у бізнесі чи організації. Це підвищує продуктивність та ефективність, зменшуючи внутрішні витрати [28].

Заслуговує на увагу також і міжнародний стандарт SA 8000, що створений компанією Social Accountability International, місія котрої полягає у просуванні прав людини для працівників в усьому світі.

Вимоги даного стандарту є універсальними щодо географічного місцезнаходження, галузі промисловості та розміру компанії та стосуються дитячої праці, примусової праці, дискримінації, робочого часу, заробітної плати тощо. [29].

З вищеперерахованих загальноприйнятих стандартів соціального захисту населення впливають такі застосовувані аспекти сфери надання соціальних послуг, як інклюзивність; персоніфікація; соціальна відповідальність; рівність доступу; продуктивність зайнятості; гідний рівень життя (рис. 3.10).

Одним із важливих напрямів для України в процесі децентралізації є соціальна допомога, як сфера, що безпосередньо стосується членів об'єднаних територіальних громад, які внаслідок різних причин потребують підтримки.

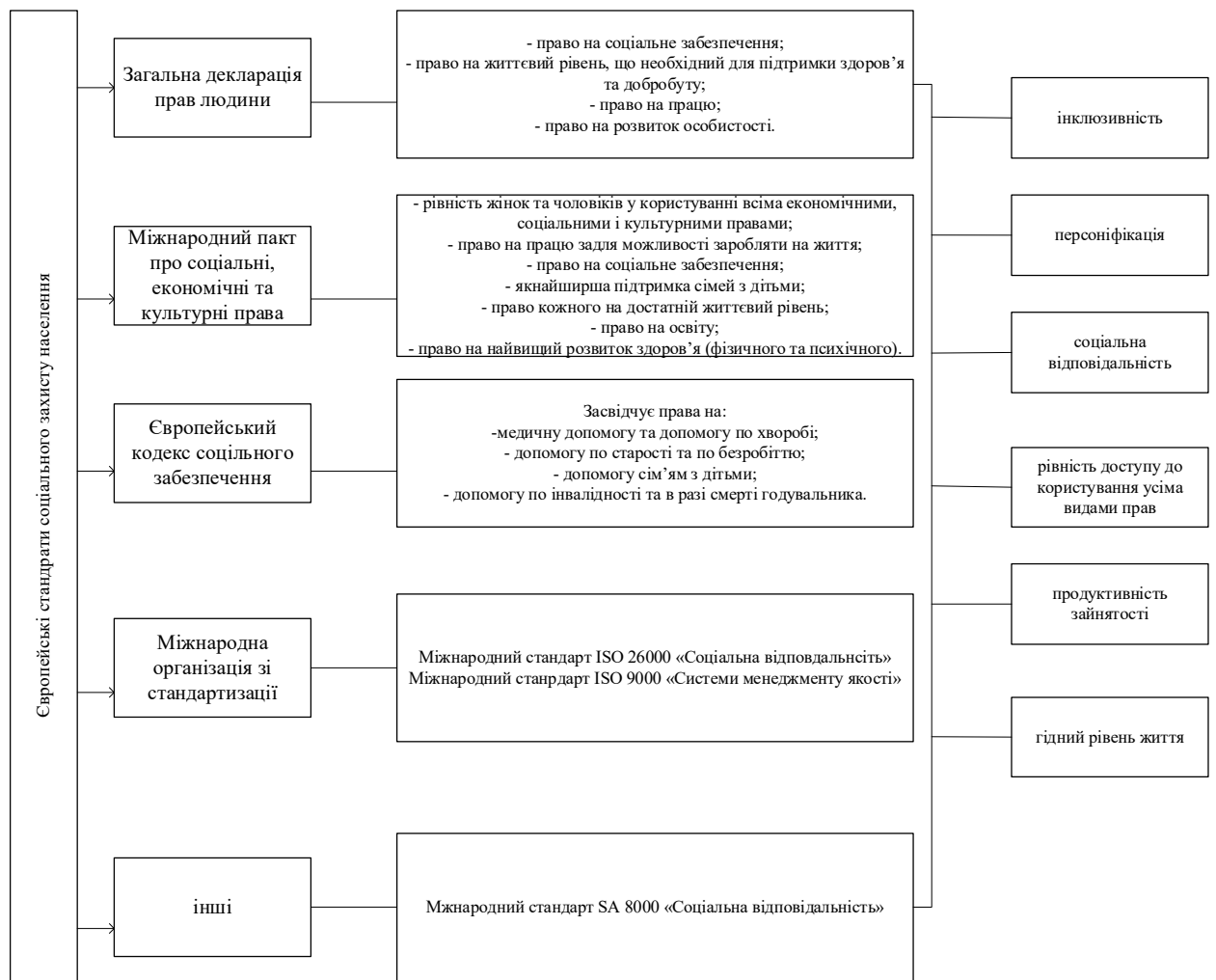

Рис. 3.10. Європейські стандарти соціального захисту населення

Завдання є мало дослідженим, оскільки створені громади ще самі мають не задоволені потреби для свого розвитку. Проте досвід європейського самоврядування свідчить, що недостатність уваги, що приділяється соціальній сфері загалом та соціальній допомозі зокрема призводить до гальмування процесів розвитку громад у довгостроковій перспективі, а подекуди й до відтоку жителів громади.

Отже ключовим завданням постає узгодження соціальних потреб жителів із планами економічного розвитку територій. Саме тому використання досвіду європейських країн, що вже пройшли цей шлях, досягнувши як соціальних так і економічних цілей є важливим задля гармонійного розвитку регіонів України.

Річний (2019 рік) звіт Комітету соціального захисту (Social Protection Committee - SPC) щодо моніторингу соціальної ситуації в ЄС та розробки

політики соціального захисту акцентує увагу не лише на вже досягнутих аспектах, проте й на висновках та загальних пріоритетах, які мають керувати підготовчою роботою для подальшого зростання.

Загалом ЄС продовжує переживати економічне зростання та нещодавно досяг рекордних рівнів зайнятості – 240 мільйонів людей - й демонструє помітне та широкомасштабне покращення соціальної ситуації – більш ніж п'ять мільйонів осіб вийшли із зони ризику бідності та соціальної ізоляції; зменшилася глибина бідності; спостерігалось незначне зниження нерівності доходів – що відображає позитивний вплив політики ЄС та держав-членів за останні роки [30].

Серед окреслених аспектів ключовими визначено такі як рівень зайнятості, проблема бідності серед працюючих, зменшення глибини бідності, зменшення нерівності доходів тощо (рис. 3.11)

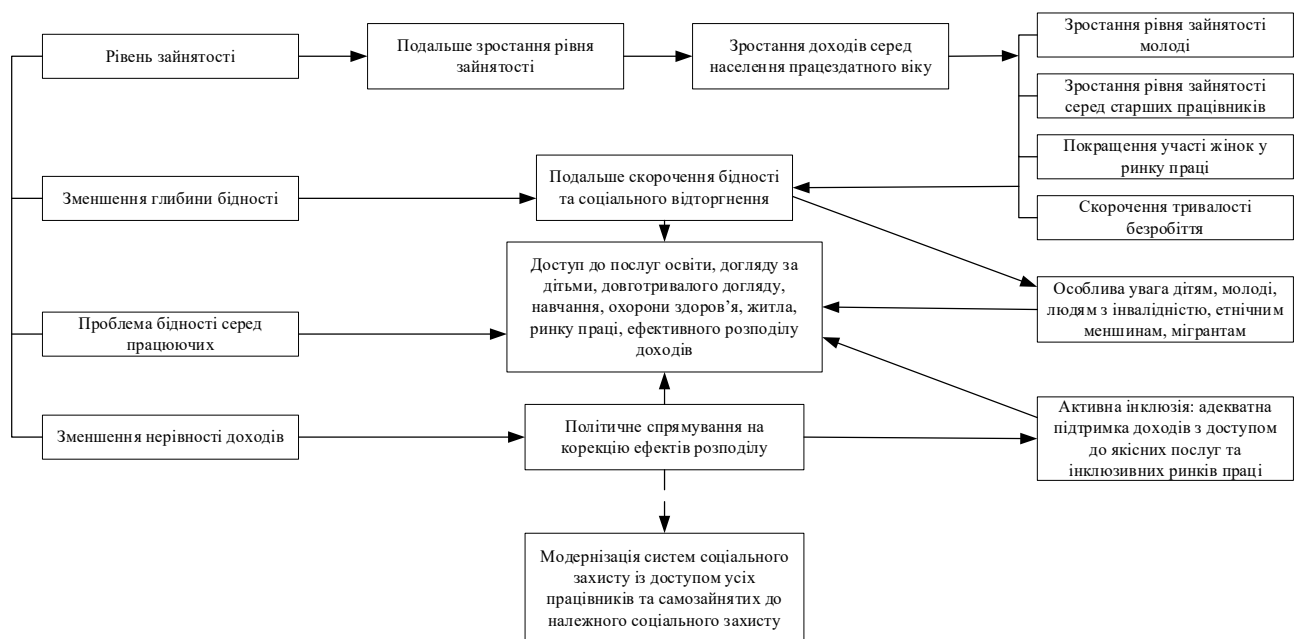

Рис. 3.9. Ключові аспекти соціальної ситуації в ЄС.

Складено на основі [30]

Не зважаючи на нещодавні позитивні зрушення, ціль, яку ставить перед собою Європа щодо виведення двадцяти мільйонів людей із зони ризику бідності чи соціальної ізоляції залишається малоюмовірною.

Зростання рівня зайнятості, що відображається у зростанні доходів серед працездатних осіб, потребує особливої уваги до зростання рівня зайнятості

серед молоді та працівників старшого віку, подальшого скорочення тривалого безробіття та розширення участі жінок у ринку праці.

Рівень зайнятості молоді покращується, проте значна її частка все ще залишається економічно неактивною, що має негативні наслідки для потенційного зростання і може призвести до вищого ризику бідності та соціальної ізоляції у майбутньому.

Покращення участі жінок у ринку праці може бути досягнуте політикою балансу між роботою та особистим життям – сімейні відпустки, гнучкі режими роботи тощо.

Нові можливості та нові виклики, що виникають внаслідок глобалізації, прогресу нових технологій та демографічного розвитку, призводять до швидкої зміни як самого суспільства так і ринку праці та чинять подальший тиск на системи соціального захисту й посилюють потребу у набутті працівниками належних навичок. До того ж нові форми зайнятості пропонують нові можливості роботи та нові джерела доходу, але також кидають виклик способу проектування та фінансування систем соціального захисту. Щоб повною мірою скористатися цими можливостями, пом'якшуючи ризики, слід докладати постійних зусиль з модернізації систем соціального захисту, забезпечуючи доступ усіх працівників та самозайнятих осіб до належного соціального захисту.

Бідність та рівень соціального виключення залишаються проблемою, особливо для дітей, молоді, людей з інвалідністю, етнічних меншин та мігрантів, які стикаються із більшими проблемами у доступі до освіти, соціальних послуг та ринку праці.

Погіршення показників ризику бідності для людей, які живуть у безробітних або квазі-безробітних домогосподарствах може вказувати на прогалини в ефективності соціальних виплат щодо зменшення ризику бідності.

Зростання нерівності доходів, що прискорилося в багатьох країнах вказує на необхідність посилення політичної спрямованості на корекцію ефектів розподілу.

Активна інклюзія залишається актуальною політичною базою для вирішення майбутніх викликів на ринку праці, багатовимірного характеру бідності, соціальної ізоляції та нерівності. Тобто адекватна підтримка доходів має поєднуватися із доступом до якісних соціальних послуг – інклюзивні ринки праці задля підтримки тих, хто може працювати (вийти на ринок праці та залишитися на ньому) з одного боку, та комплексна підтримка особам, які не можуть працювати для забезпечення гідного життя й їх активної участі у житті суспільства.

Такі виклики як низький рівень зайнятості, бідність серед працюючих осіб, передача бідності між поколіннями, нерівність та нерівні можливості не можуть бути вирішені лише заходами, що пов'язані з грошовими трансфертами населенню, проте ситуацію можна значно поліпшити, надаючи доступ до якісних послуг для всіх – освіта, догляд за дітьми, довготривалий догляд, навчання, охорона здоров'я, зайнятість тощо - що допоможе створити більше рівних можливостей у суспільстві та на ринку праці, зміцнить спроможність людей брати активну участь у житті суспільства та економіці й сприятиме інклюзивності зростання.

Посилення інклюзивності відновлення економіки досі залишається важливою проблемою. Зусилля щодо реформ та соціальні інвестиції необхідно активізувати з огляду на невизначеність щодо майбутніх економічних перспектив.

З огляду на демографічні тенденції, поряд із забезпеченням адекватності та стійкості пенсійних систем, набуває актуальності забезпечення тривалішого та здоровішого трудового життя та інклюзивності ринків праці, дружніх до літніх працівників – змін, що стосуються «пізньої кар'єри» [21].

Стійкість систем соціального захисту є зростаючою проблемою по всьому світу. Система соціального захисту стикається зі зростаючим тиском з

огляду на скорочення фінансування та демографічні зміни, особливо в контексті швидкого старіння населення. Це поєднується із технологічними змінами, що впливають на світ зайнятості та навички, які люди повинні розвивати, щоб адаптуватися до мінливого ринку праці.

У такому випадку саме соціальні інновації, які являють собою розробку та впровадження нових ідей (продуктів, послуг, моделей тощо) для задоволення соціальних потреб та створення соціальних відносин й співпраці, набувають все більшої актуальності.

Проаналізувавши соціальні інноваційні практики європейських країн варто виокремити їх певні елементи задля розгляду можливості застосування їх в Україні щодо підвищення якості та ефективності соціальних послуг.

Першим елементом, який, на нашу думку, заслуговує на увагу щодо застосування в механізмах модернізації надання соціальних послуг є інтеграція послуг.

Говорячи про «інтеграцію», деякі можуть посилатися на структурну реорганізацію та вдосконалене управління; наприклад, наявність єдиного підзвітного органу, відповідального за введення в експлуатацію послуг, інші мають на увазі поліпшення співпраці між професіоналами з різних секторів, що працюють з одним і тим же клієнтом. Є й такі, хто посилається на інтеграцію різних напрямків фінансування шляхом об'єднання бюджетів або створення спеціальних інтегрованих фондів для підтримки конкретних груп зі складними потребами.

Всі ці напрямки важливі і саме тому під терміном «інтегровані послуги» розуміється ряд заходів, що здійснюються для досягнення ефективної координації між послугами та покращення результатів для користувачів послуг. Форми інтеграції послуг різноманітні, залежно від секторів, цільових груп, рівня управління (місцевого, регіонального та національного), цілей та рівня інтеграції двох або більше державних органів. Різні підходи до інтеграції послуг можуть охоплювати управління справами, яке оцінює, планує та координує надання послуг для конкретної особи; «єдине вікно», де послуги

надаються єдиною контактною точкою; різні форми домовленостей про партнерство, коли дві або більше організацій співпрацюють або багатопрофільні команди тощо [31].

Соціальна держава - це державна система, в якій держава відіграє ключову роль у захисті та сприянні добробуту свого населення. Це робиться шляхом організації соціального захисту та соціального включення у вигляді пільг та соціальних послуг, послуг охорони здоров'я, підтримки зайнятості та освіти. Серед тенденцій, що є подібними для багатьох країн світу, та які вплинули на надання державних послуг й впливають на розвиток інтегрованих послуг можна виокремити демографічне старіння, маркетизація надання послуг, залучення та вибір користувачів, а також спільне виробництво послуг.

На підставі вищевикладеного, наступним елементом модернізації надання соціальних послуг в Україні можемо виокремити діджиталізацію надання послуг.

Прийняття цифрових технологій вимагає від державних соціальних служб здобуття нових компетентностей. На семінарі Європейської соціальної мережі (ESN) Make it Digital! у співпраці з IBM Watson Health визначено, що нові інструменти, такі як віртуальна реальність (VR) або штучний інтелект (AI), можуть бути дуже цінними для поліпшення сфери соціальних послуг, а також, що їх слід застосовувати, якщо вони справді можуть зробити системи більш ефективними для персоналу та кінцевих споживачів [32].

Сучасні технології наразі дозволяють збирати та оцінювати великі обсяги даних та отримувати цінну інформацію. Завдяки використанню штучного інтелекту, наприклад, машинного навчання, глибокого навчання тощо, місцеві органи влади в Європі починають краще використовувати дані для вирішення соціальних проблем або для допомоги професіоналам у прийнятті рішень щодо видів підтримки, на яку мають право бенефіціари.

Одним з бар'єрів щодо цифровізації соціальних послуг є занепокоєння з приводу упередженості в алгоритмах, що використовуються штучним інтелектом.

Іншим потенційним бар'єром у процесі цифровізації сфери надання соціальних послуг є необхідність зміни культури організації, щоб зробити її цифровою. Для того, щоб персонал сам користувався цифровими послугами, надзвичайно важливим є залучення їх до усіх етапів процесу. У Барселоні персонал був залучений на кожному етапі процесу. Концепція була створена за участю професіоналів, які також переглянули словники та підтвердили початкові результати. Фахівці соціальних служб також оцінили пропозиції системи та пояснили, що в більшості випадків вони були настільки ж адекватними, як і висновки, до яких вони самі дійшли б.

Цифрова трансформація є вирішальною не лише для інновацій, але й для максимізації досвіду та покращення здатності державних служб допомагати більшій кількості людей. Неприбуткова організація Santa Casa, яка відповідає за надання всіх соціальних послуг у місті Лісабон, підтверджує, що пандемія Covid-19 прискорила перехід на цифрові послуги. Повноцінне надання соціальних послуг віддалено є надскладним завданням, проте процес надання послуг було вдосконалено, задля забезпечення надання послуг та безпеки як фахівців так і осіб, які користуються послугами. Наприклад, впровадження телеобслуговування через платформу, яка збирає дані для використання з різних пристроїв та моніторингу охорони здоров'я користувачів, для попередження непередбачуваних випадків та підтримання зв'язку з користувачами.

Головним у стратегії цифрової трансформації Santa Casa є їхній проект віртуальної реальності. Вони починають використовувати віртуальну реальність, щоб покращити життя людей похилого віку, які проживають у будинках престарілих, зменшуючи самотність, покращуючи їхнє психічне здоров'я та «транспортуючи» їх у ті місця, які б вони не змогли відвідати в інший спосіб через проблеми зі здоров'ям чи мобільністю. Завдяки впровадженню засобів віртуальної реальності є сподівання доповнити звичайні методи лікування, запобігти та затримати когнітивне старіння.

Використання цифрових заходів може стати ефективним інструментом у вирішенні соціальних проблем, і громадським організаціям важливо сфокусувати увагу на їх цінності. Подолання бар'єрів у цифровізації є важливим, оскільки вона може підтримати професіоналів та допомогти вразливим людям.

Маркетизація надання послуг є наступним елементом світової практики задля модернізації надання соціальних послуг.

Тенденції до надання послуг недержавними структурами сприяв "новий підхід управління", який з'явився за урядів Тетчер та Рейгана у 1980-х роках у Великобританії та США (eGovPoliNet). Він виступає за більш ефективне та більш кваліфіковане надання послуг та виплат на ринку, де посилення конкуренції має забезпечити менші витрати.

Цей ринок приватних постачальників (як для комерційних, так і для некомерційних) може стимулюватися державою шляхом укладання контрактів або надання можливості користувачам послуг купувати послуги за допомогою ваучерів або готівкових платежів. Більше того, підхід стверджує, що потрібно менше контролювати вхідні дані та більше зосереджуватись на продуктивності та впливі. Відповідно до підходу «Нове державне управління», користувачі послуг розглядаються як клієнти, а державні службовці - як менеджери послуг. Наприклад, в активній політиці ринку праці, запровадженій багатьма європейськими державами, державний службовець виступає керівником справи, забезпечуючи доступність різних послуг для безробітних, з метою якомога швидшої інтеграції людини на ринок праці. Цей підхід полягає у більш скоординованому наданні пільг, підтримці зайнятості та доступі до соціальних послуг. Рекомендація пропонує національним урядам розробити стратегії, що включають надання підтримки доходів, підтримки зайнятості та доступу до якісних послуг, включаючи догляд за дітьми, житло, консультування з питань боргу та медичні послуги.

В реаліях сьогодення, коли суспільства переживають нерівність у багатьох її формах - обмежений доступ до природних ресурсів, фінансів,

робочих місць, послуг, інформації, освіти тощо - створення стійких та інклюзивних громад неможливе без використання та розвитку їх потенціалу, впровадження ідей, що можуть покращити життя людей, активних інститутів громадянського суспільства.

В умовах глобалізації міграція притаманна не лише людям, а й робочим місцям, що провокує відтік молоді, їх сімей та основних служб до великих міст.

Незалежно від того, перебувають вони у віддалених сільських або прибережних районах, чи в міських районах, що зазнали спадної спіралі інвестицій та навичок, місцеві громади потребують роботи, послуг та ініціативних людей, щоб стати частиною процвітаючого та перспективного суспільства [33].

Досвід Польщі щодо розвитку стійких та інклюзивних громад може бути використаний як механізм модернізації надання соціальних послуг в Україні.

Проект, у процесі реалізації якого в Польщі створювалися Молодіжні клуби «Нарру Frog», загальною вартістю 25900 євро, було спрямовано на посилення соціальної активності маргіналізованої молоді.

Дітям із бідних сільських сімей з високим рівнем безробіття пропонується можливість уникнути замкненого кола бідності та залежності від соціальних виплат завдяки молодіжним клубам, що підтримуються Європейським соціальним фондом (ESF).

Два молодіжні клуби було створено в селах колишніх радгоспів, районах з високим рівнем концентрації сімей з одним або обома батьками, які тривалий час не працюють і майже повністю залежать від системи соціального захисту. Низька самооцінка та обмежена участь у ринку праці тут є загальним явищем. Більшість дітей мають погані результати в школі, обмежений доступ до позашкільної освіти та відсутність місць дозвілля. Зазвичай вони закінчують освіту достроково і залишаються виключеними з ринку праці.

Проект має на меті дати їм кращий початок життя за допомогою молодіжних клубів, що пропонують допомогу у виконанні шкільних домашніх

завдань та додаткові освітні заходи для покращення розуміння та навичок письма, математики та цифрової грамотності, а також соціальних та громадянських компетентностей. Він також пропонує варіанти дозвілля для дітей із бідних сімей, організовуючи такі заходи, як каное, вітрильний спорт, мистецькі майстер-класи або ігри на свіжому повітрі, які використовують місцеві ресурси району. За такої підтримки молоді люди можуть уникнути повторення траєкторії своїх батьків.

Серед заходів, спрямованих на старше покоління, варто виокремити Проєкт «Боротьба з цифровою ексклюзією» (Combating Digital Exclusion) у Польщі, загальною вартістю 10349 євро, що був розрахований на осіб віком понад 50 років задля покращення якості життя завдяки новим компетенціям та стійкої цифрової активності після проходження курсу із наданням особистого планшету, шляхом набуття або вдосконалення своїх ІТ-навичок

LAGs організували популярну та високо ціновану серію спеціальних семінарів для боротьби з цифровим виключенням для людей віком понад 50 років у сільській місцевості. Стратегія LAG визначала, що люди похилого віку у своїх сільських районах часто зазнають труднощів із користуванням комп'ютерною технікою, а багато хто не може собі дозволити придбати обладнання. Цей проєкт дозволив учасникам подолати існуючі бар'єри за допомогою низки професійних навчальних курсів, які практично викладали базові навички користування Інтернетом.

Проєкт було зосереджено на невеликих групах людей однакового віку в місцевих закладах дев'яти муніципалітетів. Такий підхід зробив навчання доступним та менш страшним для учасників. Курс навчив учасників основ використання Інтернету - наприклад, як створити обліковий запис електронної пошти, надсилати електронні листи, шукати пропозиції роботи, робити електронні покупки та оплачувати рахунки. Учасники, які пройшли тест на компетентність і мали 100% відвідуваності кожного триденного курсу, отримували планшети, щоб продовжувати своє навчання “на практиці”. Успіх цього проєкту спонукав інші НУО в регіоні взяти участь у подібних проєктах.

Ще одним прикладом надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах Польщі є проєкт «П'ятдесят відтінків сеньйора», лідером якого виступає неурядова організація, а центр соціальної допомоги – партнером [14].

Проєкт, що реалізовувався в період 2018 – 2020 років є відповіддю на потреби осіб віком понад 60 років.

Серед заходів у рамках проєкту особам похилого віку було запропоновано наступні заходи:

- лекції – виходячи із інтересів групи – з мандрівниками, експертами у різних галузях тощо;
- заходи рухової активності задля покращення фізичної форми – басейн, рукоділля, скандинавська ходьба, інтеграційні зустрічі тощо;
- заняття з комп'ютерної грамотності;
- навчання наданню першої долікарської допомоги;
- навчання з надання самодопомоги;
- зустрічі старших людей з молоддю у сфері профілактики раку молочної залози;
- організація виставкових стендів під час місцевих подій тощо.

Реалізація проєкту супроводжувалася друком інформаційних буклетів про заходи, що проводилися для людей похилого віку та видавництва брошури «Політика на підтримку осіб похилого віку в гміні Тлуш».

До того ж у структурі Центру соціальної допомоги в Тлуші вже понад десять років функціонує Університет третього віку, що допомагає реалізувати такі заходи, як навчання протягом усього життя, активізація та запобігання самотності людей похилого віку й надання відповідних соціальних послуг.

Створення проєкту розпочалося з аналізу ситуації у гміні Тлуш Мазовецького воєводства, 18,95% населення якої склали особи у віці понад 60 років. Враховуючи світові демографічні тенденції, а саме швидке старіння населення, та анкетування й особисті розмови з особами похилого віку, виникла необхідність вжиття заходів, спрямованих на формування пропозицій

щодо догляду за особами похилого віку, кількість який зростає. Тобто створити довготривалу та стабільну пропозицію із надання соціальних послуг особам старшого віку, яка буде максимально наближена до них, задля якомога довшої активності даної категорії осіб та запобігання ряду соціальних проблем.

Розвиток різноманітних форм діяльності у сфері надання соціальних послуг для підтримки самостійності та активності осіб похилого віку був головною метою зазначеного проєкту.

В результаті реалізації очікувалося підвищення самооцінки серед учасників проєкту, які мали почуватися почутими та залученими до створення пропозицій для своїх ровесників.

Серед результатів реалізованого проєкту цікавими є: 1) для осіб похилого віку - залучення старших осіб до волонтерства на користь місцевої спільноти – як інших осіб похилого віку, так і дітей з місцевих клубів дозвілля; навчання співпраці з місцевими установами та організаціями; реагування на кризові ситуації – хвороби, депресії, насилля у сім' тощо. 2) для центру соціальної допомоги – набуття знань для осіб похилого віку; використання потенціалу людей з великим життєвим досвідом та наявністю вільного часу; поєднання потенціалу різних груп отримувачів соціальних послуг - особи похилого віку, завдяки можливості стати волонтерами в закладах денного перебування для дітей, допомагають у виконанні домашніх завдань, проводять майстер-класи з рукоділля, а діти, у свою чергу, готують вистави для бабусь та дідусів, разом читають.

Окрім того, що учасники проєкту отримали натхнення до підвищення фізичної активності, набули нових навичок у сфері своїх інтересів й вподобань, було посилено інтеграцію між поколіннями побудовано імідж людини похилого віку як активної й гнучкої особистості, відповідальної як себе так і за своє оточення.

Проєкт «City for all», що впроваджено муніципалітетом Яфо (Yafa), Тель-Авів (Ізраїль) передбачає застосування картографування за допомогою

геоінформаційних систем (ГІС). Картографування використовується для складання карти районів, де проживають найбільш вразливі групи населення. Підрозділ стратегічного містобудування використовує муніципальні дані для картографування географічних районів, де потрібне соціальне втручання. Картографування ГІС також поєднане із соціальним опитуванням для виявлення щоденних проблем, з якими стикаються вразливі верстви населення, для врахування їх при плануванні соціальних послуг, які мають задовольнити потреби та створити можливості для цих груп населення. Завдяки співпраці між муніципалітетом та соціальними службами місцева влада використовує соціальне картографування для інтеграції соціальних факторів у містобудуванні, сприяючи створенню інклюзивних та стійких місцевих стратегій на підставі більш обґрунтованих фактичних даних [34].

Програма була повністю профінансована муніципалітетом. Її метою стала соціальна перспектива відновлення міста, реагування на потреби вразливих верств населення та врахування цих потреб у загальному плані розвитку.

Програма призвела до створення соціальної бази даних з інформацією про потреби вразливих верств населення, що проживають на території муніципалітету Яфо. Використання картографування на базі ГІС дозволило фізичному плануванню стати більш чутливим до потреб населення. Зокрема, пріоритети було зміщено до необхідності забезпечення доступності державних послуг, доступного житла та адаптації житлових квартир до потреб різних домогосподарств. Проте повна оцінка програми ще не проводилася.

Застосування соціального картографування за допомогою геоінформаційних систем, на нашу думку, не лише сприятиме створенню соціальної бази даних, проте стане орієнтиром для залучення неурядових надавачів соціальних послуг до пріоритетних територій.

Проект «B-MINCOME» - поєднання мінімального гарантованого доходу з активною соціальною політикою у неблагополучних міських районах Барселони (Іспанія) також вартий до розгляду [34].

Міською радою Барселони увагу було сконцентровано на важливості вимірювання та оцінки інструментів соціальної підтримки. Департамент соціальних інновацій здійснює попередню та постфактум якісну та кількісну оцінку соціальних стратегій міста для підвищення стійкості соціального планування. Зокрема, нещодавно міська рада Барселони оцінила проект щодо поєднання мінімального гарантованого доходу та активної соціальної політики в неблагополучних районах міста. За допомогою цієї оцінки було отримане уявлення про те, що спрацювало, а що ні, та є дуже цінним для вирішення питання про те, чи доречним є застосування такої стратегії.

Міська рада Барселони фінансувала 67% пілотного проекту, а 33% було надано фондом ЄС «Urban Innovative Actions»

Пілотний проект тривав два роки, включаючи 1000 сімей. Метою цього проекту було визначення, який тип соціальної підтримки (умовна/безумовна, пасивна/активна, пасивна+активна) сприяє зменшенню рівня бідності та соціальної ізоляції та потенційно може бути запроваджений в інших районах міста.

Пілотний проект виявився ефективним у покращенні добробуту сімей і усвідомленні їх економічного становища. Проте статистичні дані показують, що втручання могло призвести до скорочення участі у трудовій діяльності.

Хоча вибірка проекту була визнана занадто малою, а тривалість його занадто короткою для моніторингу довгострокових результатів, проте деякі експериментовані інновації було запроваджено для вирішення проблем соціальної ізоляції. Крім того завдяки експерименту, було створено всеосяжний набір даних для використання у подальших дослідженнях.

Досягнення балансу пасивної та активної складової соціальних послуг, на нашу думку, сприятиме гармонійному розвитку потенціалу регіонів України.

У січні 2020 року Міністерством соціальних справ Естонії було оприлюднено намір внести зміни до Закону про страхування на випадок

безробіття та Закону про послуги та виплати на ринку праці задля вдосконалення системи захисту від безробіття [35].

Документ містить чотири основні розділи, один з яких частково стосується тимчасової роботи. Для одночасного отримання допомоги по безробіттю та оплати за роботу, запропоновано три варіанти:

1) дозволити тимчасову роботу під час безробіття (наприклад, до одного місяця);

2) дозволити часткове безробіття, тобто особа, яка втрачає основну роботу (наприклад, 80% від попереднього заробітку), має право на підтримку;

3) підтримувати діючу систему, тобто одночасне отримання допомоги по безробіттю та винагороди за роботу не дозволяється, проте період отримання допомоги не зменшується. Цей період буде перенесено, оскільки особа матиме право на невикористані дні допомоги пізніше (після тимчасової роботи).

Таким чином, починаючи з вересня 2020 року, в Естонії надано можливість братись на тимчасову роботу (одноразове робоче завдання), перебуваючи на обліку як безробітний. Раніше безробітна особа мала припинити свій статус безробітного, якщо вона мала намір брати участь у підробітках (наприклад, одноразова лекція, публікація платної статті, заміна колишнього колеги на кілька днів тощо).

До тимчасової зайнятості застосовуються такі умови:

- безробітна особа може працювати до 8 днів на місяць (наприклад, 8 днів за одним контрактом або 8 контрактів, кожен за один робочий день);

- винагорода, виплачена за тимчасове працевлаштування, не може перевищувати 40% мінімальної заробітної плати за поточний рік (233,6 євро на місяць у 2020 році);

- робочі завдання можуть виконуватися терміном до 12 календарних місяців протягом 24 місяців;

- зайнятість повинна оформлюватися: трудовим договором; договором згідно зобов'язального законодавства; або контрактом на державну службу.

Роботодавець сплачує податки на працю (внески на соціальне страхування та податок на прибуток) звичайним способом.

Людина може одночасно отримувати допомогу по безробіттю, брати участь у послугах, що надаються Фондом страхування на випадок безробіття, та виконувати таку тимчасову роботу.

Згідно зі статистикою Фонду страхування від безробіття, за перші два місяці 1730 осіб, зареєстрованих як безробітні, скористались можливістю погодитися на тимчасову роботу. У жовтні кількість людей була вже трохи вищою, ніж у вересні (1151 проти 902), і 2,3% зареєстрованих безробітних працювали тимчасово. Враховуючи, що одна особа може виконувати платне завдання більше ніж за один місяць, а може виконувати кілька завдань за один місяць, загальна кількість виконаних платних завдань була вищою - приблизно вдвічі більшою (3662).

Частка жінок, які користуються таким варіантом, була вищою, ніж у чоловіків (70% проти 30%), з меншою кількістю молодих людей у віці до 24 років (14%) або людей старших за 55 років (19%), порівняно з віком 25-54 років (67%).

Згідно зі статистикою Фонду страхування на випадок безробіття Естонії, тимчасове працевлаштування найчастіше використовувалося в роздрібній торгівлі та обслуговуванні споживачів, а також в готельному та ресторанному секторі (загалом приблизно 25%); за ними йдуть послуги з будівництва та прибирання (загалом приблизно 15%).

Враховуючи складність у минулому виконувати тимчасову роботу, перебуваючи на обліку, як безробітна особа, та побоювання щодо втрати виплат з безробіття та медичного страхування, більшість безробітних осіб не брала участі у тимчасовому працевлаштуванні, що провокувало збільшення рівня довготривалого безробіття та виключення осіб з ринку праці. Можливість же виконувати тимчасову роботу допомагає безробітним залишатися на зв'язку з ринком праці та повернутися до економічної активності.

Крім того, такі зміни сприятимуть пошуку роботодавцями працівників на короткострокові роботи, які раніше не були затребуваними через страх втратити статус безробітного та допомогу.

Водночас було встановлено, що надмірно щедрі умови та виплати можуть сприяти безробіттю або неповній зайнятості. Таким чином, існують обмеження на тимчасову роботу (наприклад, зареєстрований безробітний може працювати до 8 днів на місяць), щоб запобігти переходу від зайнятості до безробіття.

Міністерство соціальних справ та Фонд страхування на випадок безробіття планують проаналізувати вплив та ефективність заходу в наступні роки та за необхідності відкоригувати умови.

Застосування описаного механізму, що зберігає зв'язок безробітних із ринком праці, може бути корисним для України, оскільки існуюча тенденція довготривалого безробіття та неформальної зайнятості не лише чинить тиск на існуючу систему соціального забезпечення, проте перешкоджає гармонійному та конкурентному розвитку територій.

3.3 Роль органів виконавчої влади, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства в удосконаленні механізмів надання соціальних послуг населенню України.

Регіони як в Європі так і за її межами стикаються зі схожими проблемами. Окрім економічних та екологічних проблем це також і соціальні проблеми, такі як зростання рівня безробіття та бідності, старіння населення, яке стає все більш самотнім, міграція тощо. Нинішня ситуація, пов'язана із пандемією Covid-19, може посилити не лише надзвичайну ситуацію зі станом здоров'я, а й інші соціальні виклики в найближчі роки, провокуючи зростання рівня безробіття та бідності, що зі свого боку може призвести до подальшого соціального виключення вразливих груп населення. Саме тому місцеве самоврядування набуває ключової ролі у створенні інклюзивних та стійких спільнот, що є також кінцевою метою Програми ООН зі сталого розвитку [34].

З урахуванням зростаючого попиту на соціальні послуги, що зумовлено мінливими соціальними потребами, переформатуванням сфери зайнятості, демографічними змінами та вищими показниками інвалідності й захворюваності, цей сектор став одним з найбільш швидкозростаючих секторів економіки, приносячи 7% загальної економічної продукції в ЄС. Цей показник залишався стабільним навіть після фінансової кризи 2008 року, збільшившись на 1,7 мільйона робочих місць між 2008 і 2015 роками. Враховуючи вищевикладене, стає очевидним, що економічний потенціал сектору соціальних послуг повинен бути широко визнаним [36].

Зростання сектору соціальних послуг не лише сприяє наданню широкого спектру соціальних послуг, що відповідає соціальним потребам суспільства, проте збільшує кількість зайнятих осіб, які споживають більшу кількість товарів, а це, в свою чергу, має мультиплікативний ефект на зайнятість та зростання в інших секторах економіки.

Гармонійний розвиток сектору соціальних послуг потребує інвестицій, підтримки законодавчої бази, активного соціального діалогу та визнання його цінності для економіки та суспільства.

Курс на децентралізацію та переформатування владних повноважень, який ставить перед собою Україна, є викликом системі надання соціальних послуг, оскільки загострює питання про взаємодію учасників цієї сфери в нових умовах – методи взаємодії, розмежування повноважень між рівнями управління, стимулювання розвитку ринку соціальних послуг.

Соціальні послуги не схожі на інші сектори послуг, внаслідок того, що між користувачами послуг, державними органами та постачальниками послуг існують трикутні взаємозв'язки, а якість соціальних послуг залежить від встановлення довірчих та гармонійних відносин між цими трьома групами.

Державні органи мають відігравати ключову роль у підвищенні цінності соціальних служб шляхом їх просування, а також зміни ставлення до соціальних послуг та можуть також сприяти більш широкому усвідомленню важливості зміни управління.

Органи місцевого самоврядування, у свою чергу, мають взяти на себе більше відповідальності за проектування та надання послуг.

Інститути громадянського суспільства ж мають бути "критично важливими друзями та партнерами", які можуть допомогти урядам, міжнародним організаціям та іншим зацікавленим сторонам виконати свої зобов'язання щодо досягнення широкого та трансформаційного розвитку у сфері надання соціальних послуг [37].

Виконуючи свої функції, органи державної влади мають збалансувати власні інтереси з інтересами громади, якій вони служать, іншими словами, "суспільний інтерес".

З часом приватизація та націоналізація можуть змінити державний сектор та послуги, які він надає. Зміни можуть також виникнути в результаті змін у механізмах фінансування, коли держава вирішує в конкретних випадках більше не нести відповідальність за пряме надання певних послуг (наприклад, у сферах охорони здоров'я та освіти). Натомість держава може вирішити покласти відповідальність за надання послуг на приватне агентство або, можливо, на добровільний сектор, діяльність якого може бути повністю або частково підтримана державними коштами. Крім того, децентралізація може наблизити надання деяких державних послуг до особи, тоді як централізація може відсунути їх, якщо централізоване агентство не надає свої послуги через місцеві представництва [38].

Багато рішень, ухвалюваних державними органами, стосуються особистих прав і свобод громадян, що охороняються Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Такі права, як от право на повагу до приватного та сімейного життя, захист власності та право на освіту, будуть актуальними до рішень органів державної влади з таких типових питань, як використання земель, контроль за будівництвом, регулювання бізнесу та професійних органів, навчання в школі, пенсійне забезпечення, виплати соціального страхування та догляд за дітьми.

Серед можливих моделей організації надання соціальних послуг в Україні розглядають децентралізовану та централізовану моделі (Таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Характеристика потенційних моделей надання соціальних послуг в Україні

Тип моделі	Децентралізована	Централізована
роль ОМС	Відповідальні за всю процедуру надання послуг	Виконання функцій фронт-офісу
роль ЦОВВ	<ul style="list-style-type: none"> - ведення державних реєстрів; - методична допомога; - адміністрування виплат; - державний контроль за дотримання законодавства; - розгляд скарг на РМС. 	Відповідальні за всю процедуру надання послуг
Переваги	<ul style="list-style-type: none"> - максимальне територіальне наближення послуг; - економія часу та коштів; - гнучкість та швидкість прийняття рішень; - можливість комплексного обслуговування за моделлю життєвих ситуацій; - максимальний масив інформації про реальні життєві обставини. 	<ul style="list-style-type: none"> - відповідальність держави за надання соціальних послуг; - швидке розгортання мережі на базі УСЗН РДА
Недоліки	<ul style="list-style-type: none"> - брак ресурсної спроможності окремих ОМС; - різна якість надання послуг у межах країни; - залежність ОМС від фінансування державою. 	<ul style="list-style-type: none"> - складна територіальна доступність; - більші витрати ресурсів; - більше навантаження на державний та місцевий бюджети для адміністрування системи; - «розмивання» відповідальності та гірші передумови для контролю; - слабкість інструментів впливу держави для зобов'язання ОМС щодо надання послуг; - протилежні до очікуваних наслідків децентралізаційної реформи.

Складено на основі [39]

Отже серед переваг децентралізації повноважень ключовими чинниками є вмотивованість та гнучкість ОМС, людинорієнтований підхід, максимальне наближення послуг до їх отримувачів, більш ефективне використання ресурсної бази. На противагу, відповідальність державних органів за надання соціальних послуг тягне за собою повільність у розгортанні, низьку гнучкість, часті зміни курсу, в залежності від зміни урядів та бачення посадових осіб тощо.

Відмінність же у якості соціальних послуг у межах країни від недоліків може перейти до переваг та слугувати елементом підвищення конкурентоздатності [40].

На користь децентралізованої моделі надання соціальних послуг виступає і той факт, що саме ОМС мають значні активи, на які вони можуть спиратися, й мова йде не про грошові ресурси, проте про широкий спектр знань щодо життєдіяльності громади, ініціативи, що запроваджені в конкретний період часу, внесок різних секторів, соціальний капітал тощо.

До того ж, ОМС можуть сприяти: усвідомленню актуальних соціальних потреб у громаді; важливості соціальних інвестицій; виробленню почуття відповідальності за соціальний добробут у всіх секторах, включаючи бізнес, групи громад та інші рівні влади; побудові стосунків між різноманітними організаціями та секторами, що складають громаду; ефективній інтеграції послуг, які вони самі надають.

Децентралізація та переформатування владних повноважень в Україні актуалізують залучення представників третього сектору – інститутів громадянського суспільства – в якості повноправних учасників до процесу надання соціальних послуг.

Представники інститутів громадянського суспільства вже деякий час мають важливе значення у наданні послуг із соціального обслуговування. Задовго до появи "контрактної культури", яка почала формуватися у 1980-х роках, організації третього сектору були залучені до надання тих послуг, що сьогодні визначаються як соціальне обслуговування. Проте їх роль змінюється в процесі децентралізації, тіснішої інтеграції між службами в контексті обмежених фінансових ресурсів [41].

Світовий досвід свідчить про те, що переважна більшість організацій третього сектору соціальної сфери здійснюють свою діяльність саме на регіональному (місцевому) рівні – 78,5%, 15,8% - на державному та 5,7% - на міжнародному рівнях [42].

Враховуючи вищевикладене, стає зрозумілим, що в процесі реалізації обраного Україною курсу відбувається передача ініціативи в управлінні соціально-економічними процесами від державно-урядових представництв територіальним спільнотам. З огляду на це актуалізується вдала організація

процесів розвитку регіональних систем, гармонізація координації між рівнями управління тощо [43].

На рис.3.12 представлено організаційну модель удосконалення надання соціальних послуг населенню України з урахуванням ролі органів виконавчої влади, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства.

З огляду на зростаючий попит на соціальні послуги, що зумовлений демографічними змінами, переорієнтуванням ринку праці в поєднанні з обмеженістю державних ресурсів, актуалізується необхідність досягнення гармонізації відносин між усіма рівнями управління та визначення ролі органів виконавчої влади, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства у сфері надання соціальних послуг.

Дискусія щодо ролі секторів у наданні соціальних послуг є актуальною щодо модернізації сфери надання соціальних послуг та перебуває в залежності від особливостей кожної країни. Політики, що передбачали переважну роль держави як постачальника соціального забезпечення, замінюються більш прагматичними підходами, що передбачають посилення ролі недержавного сектора (комерційного та некомерційного). З іншого боку, країни, що традиційно покладалися на сім'ї та неурядові організації у наданні соціальних послуг, дещо посилюють роль саме державного забезпечення реалізації соціальної підтримки.

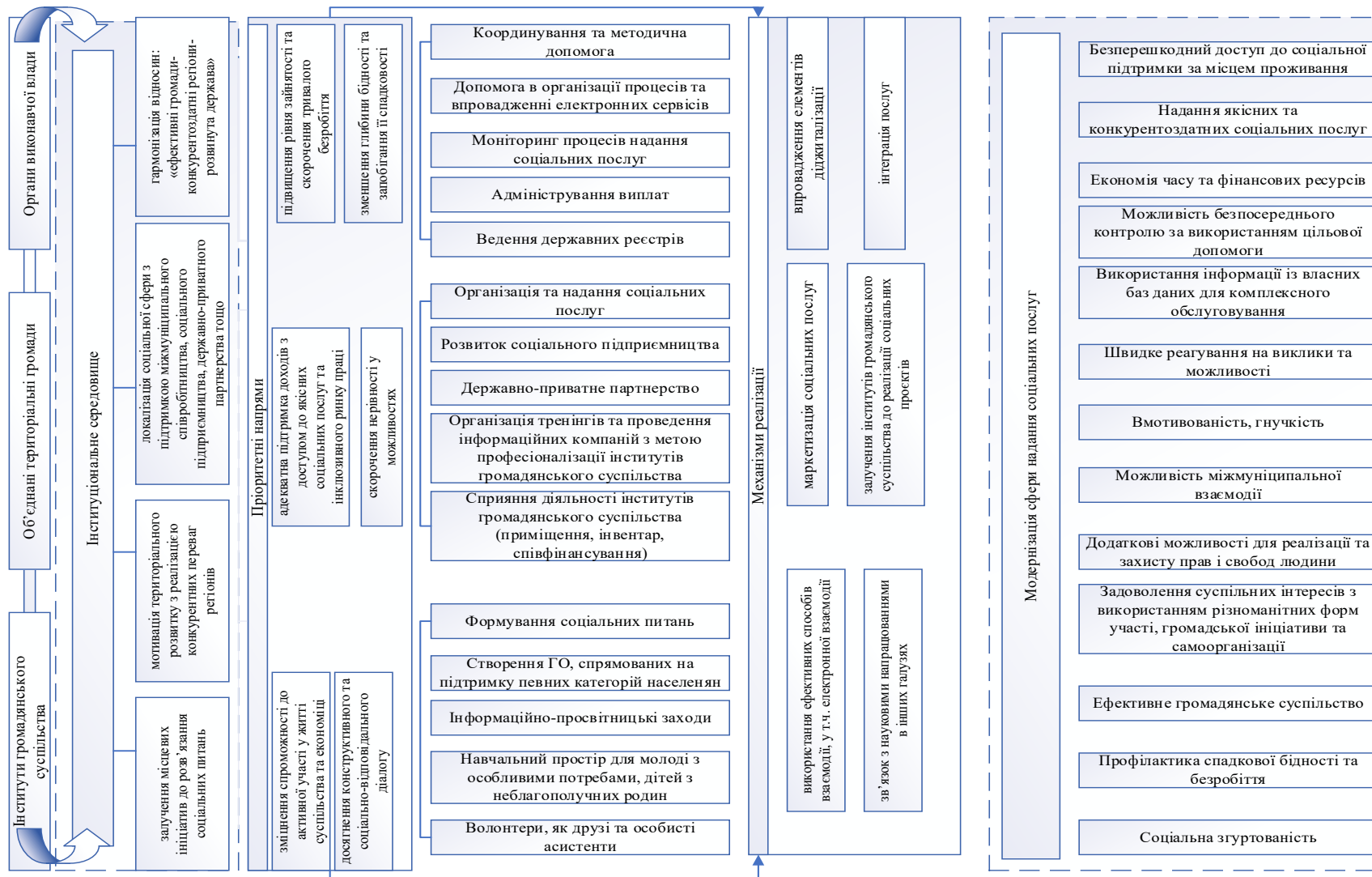

Рис. 3.12 Організаційна модель удосконалення надання соціальних послуг

Серед секторів надання соціальних послуг щодо побудови відносин у сфері їх надання [44]:

1. Неформальний сектор - соціальна підтримка, яка надається вільно – сім'я, друзі, колеги тощо - проте не обов'язково за бажанням. Такий сектор присутній майже в усіх країнах, та в деяких випадках йому притаманні формально-правові вимоги - наприклад сімейний догляд за літніми батьками у Франції.

2. Добровільний некомерційний сектор – охоплює широкий спектр послуг, включаючи: групи самопомоги; неурядові організації, що використовують як платні так і безоплатні ресурси; волонтерів, які працюють як у рамках офіційних систем, так і поза ними.

3. Державний сектор – послуги центрального, регіонального та місцевого самоврядування.

4. Комерційний сектор, розміри та значення якого останніми роками зростає у деяких країнах.

У період до 1989 року існував ще й п'ятий сектор у вигляді соціальних послуг на робочому місці – догляд за дітьми, послуги для пенсіонерів тощо – який все ще наявний в деяких західноєвропейських країнах, проте є незначущим для виділення його в окремий сектор.

Запропонована організаційна модель удосконалення надання соціальних послуг передбачає гармонізацію співпраці органів виконавчої влади, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства, ключовими аспектами інституційного середовища якої мають стати: гармонізація відносин «ефективні громади – конкурентоздатні регіони – розвинута держава»; локалізація соціальної сфери з підтримкою міжмуніципального співробітництва, соціального підприємництва, державно-приватного партнерства; мотивація територіального розвитку з реалізацією конкурентних переваг регіонів; залучення місцевих ініціатив до розв'язання соціальних питань.

Відмінністю моделі удосконалення надання соціальних послуг від ситуації, коли лише органи виконавчої влади відповідають за організацію та надання соціальних послуг, є спільне «виробництво», пов'язане з передачею відповідальності за управління та надання соціальних послуг на місцевий рівень, якнайближче до осіб, які їх потребують, та базується на активній участі у цьому процесі не лише громади, а й інститутів громадянського суспільства.

Процес децентралізації надання соціальних послуг може бути виправданий не лише з боку підвищення ефективності державних видатків, проте й з огляду більшої поінформованості органів місцевої влади про місцеві потреби, уподобання й фінансові можливості громади. Проте жодна з вигод децентралізації надання соціальних послуг не є автоматичною, а передбачає створення сприятливого середовища, створеного центральним урядом й місцевою владою спільно [45].

Виключно на органи виконавчої влади покладається координація діяльності та методичний супровід структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад об'єднаних територіальних громад з питань соціального захисту; забезпечення створення та функціонування відповідних електронних реєстрів та допомога у впровадженні електронних сервісів на місцевому рівні; допомога в організації та моніторингу надання соціальних послуг, оцінка їх якості; затвердження державних стандартів соціальних послуг [46; 47; 48].

Державно-приватне партнерство (ДПП) стає все більше визнаваним урядами різних країн, фірмами, донорами, громадянським суспільством та громадськістю як цінний інструмент розвитку. Це зумовлено тим, що в усьому світі добре розроблені операції ДПП забезпечують якісну інфраструктуру та послуги, часто за меншими витратами, за рахунок використання фінансування приватного сектору, технічного ноу-хау та досвіду управління. Не дивно, що попит на ДПП зріс і очікується подальший ріст.

Не існує єдиного, прийнятого на міжнародному рівні поняття „державно-приватне партнерство”. Проте його можна розглядати, як:

довгостроковий контракт між приватною стороною та державним утворенням на надання загальнодоступних активів чи послуг, в якому приватна сторона несе значний ризик та відповідальність за управління, а винагорода пов'язується з результатами діяльності [49].

Державно-приватні партнерства - це механізм для урядових закупівель та впровадження державної інфраструктури та/або послуг, використовуючи ресурси та досвід приватного сектору. Там, де уряди стикаються зі старінням або відсутністю інфраструктури і потребують більш ефективних послуг, партнерство з приватним сектором може допомогти у пошуку нових рішень та залученні фінансів [50].

ДПП поєднують навички та ресурси як державного, так і приватного сектору шляхом розподілу ризиків та відповідальності, що дозволяє урядам скористатися досвідом приватного сектору, натомість зосередившись на політиці, плануванні та регулюванні шляхом делегування повсякденних операцій.

Для досягнення успішного ДПП важливим є ретельний аналіз довгострокових цілей розвитку та розподілу ризиків. Правова та інституційна база в країні також повинна підтримувати цю нову модель надання послуг та забезпечувати ефективні механізми управління та моніторингу ДПП. Добре складена угода про ДПП для проекту повинна чітко розподіляти ризики та відповідальність.

До зацікавлених сторін щодо реалізації механізму ДПП варто віднести [51]:

- муніципалітети – мають бути добре поінформовані про деталі проекту, бути в курсі питань та останніх подій щодо його прогресу; виконувати роль незалежних оцінювачів, виявляти переваги та недоліки проектів;

- національний уряд – у разі коли проект ДПП потребує дозволу уряду внаслідок своєї спрямованості;

- громада – є зацікавленою стороною внаслідок сприйняття проекту як вигідного чи згубного з економічної, соціальної та екологічної точок зору;

реагування на якість послуг, що надаються, наслідки ДПП, прозорість процесу закупівель та впровадження;

- користувачі – ключові зацікавлені особи будь-якого ДПП внаслідок того, що представляють широкий спектр різних інтересів та перспектив, що передбачає враховувати кожний тип користувачів, їх проблеми та інтереси;

- наявні постачальники послуг – необхідність налагодження комунікацій у разі, якщо ДПП доповнює їх діяльність; необхідність адаптувати свої послуги до проєкту ДПП або пошук іншої економічної діяльності на заміну втраченої внаслідок проєкту ДПП – можуть сприяти як підтримці ДПП так і викликати протистояння впровадженню проєктів;

- трудові групи – місцеві проєкти ДПП чинять вплив на зайнятість у громаді, що створює нові можливості працевлаштування – існує потреба у налагодженні комунікації з приводу змін, що спричинить ДПП з урахуванням видів зайнятості, які потребує проєкт;

- неурядові, екологічні групи тощо – допомагають формувати діалог з ключових питань, що є важливими як для громади так і уряду й окремих донорів; забезпечують збір необхідної інформації та залучення підтримкою громадськості;

- місцеві підприємства, промислові або торгові асоціації, місцеві торгові палати – маючи багаторічний досвід роботи з муніципалітетом, можуть запевнити приватний сектор у спроможності муніципалітету реалізовувати програму ДПП, надавати інформацію щодо відповідних нормативних актів із закупівель та інфраструктури, оподаткування та управління контрактами;

- ЗМІ – друковані та недруковані засоби масової інформації сприяють розповсюдженню та оновленню інформації, слугують потужним інструментом муніципалітетів для генерування внутрішнього та міжнародного інтересу до проєктів ДПП та боротьби з дезінформацією.

Соціальне підприємництво в багатьох країнах наразі використовується для розв'язання нагальних соціальних проблем, що не можуть бути вирішені

державою у повній мірі та залишаються поза увагою комерційних утворень внаслідок низької прибутковості такої діяльності [52].

Така проблема як брак державних ресурсів та відсутність дієвих заходів у розв'язанні проблем сучасного світу існує як у розвинених заможних країнах так і в країнах, що розвиваються. Саме тому залучення суб'єктів комерційного сектору до вирішення проблем сфери надання соціальних послуг є актуальним для гармонійного розвитку громад, що є важливим як із суспільної так і з економічної точок зору.

На регіональному рівні в Україні, порівняно із Польщею, розвиток соціального підприємництва практично не планується, в той час як, наприклад, в Стратегії розвитку Малопольського воєводства Польщі ще у 2007-2013 роках важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності регіону визначено саме соціальне підприємництво [52].

Територіальні ж громади України наразі не передбачають інструменти соціального підприємництва для вирішення місцевих соціальних проблем у формуванні місцевої політики.

Національна програма розвитку соціальної економіки Польщі визначає соціальними підприємства будь-якої організаційно-правової форми за наступних умов: здійснюють ринкову діяльність; щонайменше 30% працівників мають бути з числа соціально незахищених осіб; демократичність управління; обмеженість розподілу прибутку та розриву розмірів заробітної плати.

У 2019 році в Польщі існувало 29535 соціальних підприємств, в яких працювало 428,7 тис. осіб.

Закон про соціальну економіку та соціальні підприємства Словаччини дозволяє соціальним підприємствам використовувати різноманітні форми організації – ТОВ, громадські об'єднання, громадські організації, кооперативи – та зобов'язує відповідати наступним умовам: здійснення систематичної, незалежної, відповідальної господарської діяльності; спрямування на

досягнення вимірюваного соціального впливу; використання понад 50% прибутку задля досягнення соціальної мети; залучення до управління економічною діяльністю зацікавлених осіб.

Серед податкових та фінансових переваг соціального підприємництва Словаччини: можливість зниження ставки ПДВ до 10% для надаваних товарів і послуг; запровадження інвестиційної та компенсаційної допомоги у вигляді безповоротної допомоги.

Для визначення соціальними кооперативи, кредитні кооперативи, асоціації, фонди, асоціації взаємодопомоги, сільськогосподарські компанії тощо Румунії мають відповідати наступним критеріям: приватна юридична особа має надавати перевагу соціальним та індивідуальним цілям проти максимізації прибутку; демонструвати солідарність та колективну відповідальність; відповідати інтересам громади; 90% прибутку має бути спрямовано на досягнення соціальної мети; за припинення діяльності активи спрямовуються подібним соціальним підприємствам; обмеження співвідношення між найнижчою та найвищою заробітною платою тощо.

Ключовими учасниками процесу формування соціального підприємництва Румунії є центральні та місцеві органи влади, науково-дослідні та освітні установи, ЗМІ, громадськість тощо.

Литва передбачає існування соціальних підприємств у вигляді як комерційних, так і некомерційних юридичних осіб – соціальні підприємства трудової інтеграції (СПТІ) та публічні організації, які отримують ринковий дохід та не визнаються СПТІ.

СПТІ в Литві можуть бути двох типів: соціальні підприємства із щонайменше 40% працівників певної групи, на яку спрямовується місія соціального підприємства; соціальні підприємства для людей з інвалідністю (щонайменше 50% працівників віднесено до цієї цільової групи).

Відповідно до діючого законодавства Литви публічні організації з доходом від комерційної економічної діяльності меншим за 300 000 EUR, користуються пільгою з податку на прибуток – нульова ставка податку для

перших 7250 EUR прибутку з оподаткування решти за 15% ставкою. До того ж доходи не вважаються комерційними у разі реінвестування у фінансову діяльність, здійснювану в інтересах суспільства.

Окрім того, чинне законодавство передбачає отримання державної та муніципальної власності (приміщень) у користування та управління безкоштовно, на правах тимчасової оренди всіма видами соціальних підприємств та звільняються від сплати податку на нерухомість.

В Латвії товариства з обмеженою відповідальністю, які мають статус соціального підприємства, звільняються від сплати податку на прибуток, якщо такий прибуток вкладається підприємством у соціальну мету.

Естонія не має єдиного нормативно-правового акту щодо регулювання відносин у сфері соціального підприємництва як і профільного державного органу влади, відповідального за формування політики у сфері соціального підприємництва. Саме ж соціальне підприємництво представлено трьома основними формами: асоціації, фонди, приватні товариства з обмеженою відповідальністю.

Соціальні підприємства Естонії можуть: подавати заявки на фінансування ідей; брати участь у програмі розвитку від урядових агентств; звільнитися від деяких витрат на оплату праці; отримувати субсидію за кожного працевлаштованого працівника; мати податкові пільги тощо.

Розвиток соціального підприємництва на рівні територіальних громад передбачає наступні пріоритетні кроки як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях управління:

- заохочення соціального підприємництва як дієвого інструменту задоволення соціальних потреб громади – включення ініціатив щодо розвитку соціального підприємництва до цільових освітніх програм; популяризація кращих практик соціального підприємництва в ЗМІ; запровадження спеціалізації «Соціальне підприємництво» в ЗВО та включення відповідного навчального модуля до змісту економічних спеціальностей;

- адаптація нормативно-правового простору задля сприяння розвитку соціального підприємництва – впровадження елементу «Розвиток соціального підприємництва» до регіональних та місцевих стратегій розвитку територій, малого й середнього бізнесу;

- сприяння доступності стабільного фінансування соціальних підприємств – запровадження фінансових механізмів для проєктів соціальних підприємств: повна або часткова компенсація тіла кредиту або процентної ставки, гарантування кредитної застави, надання пільгових кредитів, створення відповідних фондів фінансування соціальних підприємств, надання грантів тощо;

- сприянні доступу соціальних підприємств до ринків – залучення соціальних підприємств до виконання соціальних замовлень щодо надання соціальних послуг; залучення соціальних підприємств до публічних закупівель шляхом організації органами місцевого самоврядування соціально-відповідальних публічних закупівель;

- сприяння розвитку соціального бізнесу шляхом надання бізнес послуг – інформаційні компанії, освітні курси, консультації, використання наявної інфраструктури, співфінансування тощо;

- проведення досліджень щодо соціального підприємництва – методична підтримка щодо визначення пріоритетних соціальних проблем; створення реєстру та моніторинг діяльності соціальних підприємств; аналіз соціального впливу від діяльності соціальних підприємств; співпраця з міжнародними організаціями щодо розвитку соціального підприємництва.

Ефективне громадянське суспільство широко розглядається у якості важливого елементу сучасного соціального та політичного життя як на національному так і на міжнародному рівнях, що поліпшує захист індивідуальних та суспільних інтересів, забезпечує підзвітність влади суспільству тощо [53].

В Україні до інститутів громадянського суспільства віднесено: громадські організації, творчі спілки, професійні спілки та їх об'єднання,

організації роботодавців та їх об'єднання, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації, інші підприємства установи й організації, легалізовані відповідно до діючого законодавства [53; 54].

Класифікація громадських об'єднань в залежності від типів представлено на рис. 3.13.

Рис. 3.13. Класифікація громадських об'єднань.

Складено на основі [54].

З огляду на світовий досвід, розвиток та належна підтримка державою інститутів громадянського суспільства призводить до формування позитивного політичного, соціального й економічного ефекту.

Інститути громадянського суспільства у сфері надання соціальних послуг можуть формувати соціальні питання, забезпечувати громадське розуміння та підтримку впроваджуваних реформ, здійснювати підтримку певних категорій населення задля повернення їм життєвої самостійності шляхом створення відповідних громадських об'єднань, навчального простору, поширення волонтерства, а з огляду на досвід розвинутих країн й виступати ефективним роботодавцем.

Солідарна відповідальність інститутів громадянського суспільства та державних органів за формування правового поля (участь в обговоренні нормотворчих ініціатив), виконання Конституції, Законів України й інших нормативно-правових актів (участь у ліцензуванні, сертифікації, громадський

контроль тощо), активну участь у житті громади призведе до гармонізації відносин щодо надання соціальних послуг.

У більшості країн світу існує значна кількість добровільних об'єднань громадян, що створені на прибутковій основі для задоволення індивідуальних, групових й громадських інтересів. Саме ці організації й складають основу громадянського суспільства, що виступає посередником взаємодії між сім'ями та ринком, сім'ями та державою тощо.

Громадянське суспільство формується і є частиною національної культури, саме тому характер та сфера діяльності його різняться залежно від країни внаслідок історичних та культурних особливостей.

Проте для більшості організацій громадянського суспільства можна виокремити такі спільні риси: вони є некомерційними; колективними; підзвітними; прихильними до прозорості; цивільними; приватними, але мають громадські цілі та орієнтовані на суспільне благо тощо.

Ключову роль щодо ефективності функціонування організацій громадянського суспільства та консолідації зусиль соціального сектору відіграє рівень взаємовідносин та співпраці усіх суб'єктів сфери надання соціальних послуг, що має на меті ширший спектр надання соціальних послуг, більш тісне залучення громадських та волонтерських організацій, зменшення витрат на надання соціальних послуг та підвищення їх якості, формування послуг навколо потреб безпосередніх споживачів.

Потенційний внесок організацій громадянського суспільства у розвиток соціальних послуг – освітніх, медичних, скорочення бідності, захист довкілля й інші соціальні послуги – може бути порівняний із ринковим та державним секторами.

Діяльність організації громадянського суспільства не слід розглядати як єдиний блок – вона є доволі різноманітною. Здебільшого вони звертаються до конкретних умов та обставин, опікуючись «своїми» цільовими групами населення, зокрема найбільш вразливими. Деякі організації беруть допоміжну участь

у наданні соціальних послуг, а інші створені саме для задоволення певних потреб.

Зростання частки недержавного надання соціальних послуг стало відповіддю на рішення багатьох урядів зменшити частку надання деяких послуг. Ще у 1980-х – на початку 1990-х років, коли багато країн стали на шлях приватизації певних послуг та децентралізації багатьох функцій, інститути громадянського суспільства, що активно стали брати участь у наданні соціальних послуг розглядалися як важливі альтернативні та ефективніші постачальники, які більше орієнтовані на потреби людей. Проте просте скасування та зменшення державних зобов'язань внаслідок збільшення фіскальних та політичних обмежень щодо спроможності урядів вирішувати соціальні проблеми призводить та сприйняття інститутів громадянського суспільства у якості «замінника» державних функцій посилює уявлення багатьох людей про те, що уряд «не працює» через властиві йому специфічні слабкі місця.

Поряд із значними перевагами надання соціальних послуг інститутами громадянського суспільства має і помітні слабкості, а саме: фрагментація ресурсів, які зазвичай є недостатніми для забезпечення всебічного охоплення цільових груп; деякі неурядові організації можуть мати упередження, включаючи гендерні, класові та етнічні тощо; можлива залежність інститутів громадянського суспільства від зовнішньої допомоги; високобюрократична структура міжнародних неурядових організацій, яка може зменшити їх початкові переваги; потенційний конфлікт між ефективним наданням соціальних послуг та можливістю залишатися інноваційними у своєму розвитку тощо.

Тобто досягнення конструктивного та соціально-відповідального діалогу між органами виконавчої влади об'єднаними територіальними громадами та інститутами громадянського суспільства, поліпшення координації та синергії залишається пріоритетною необхідністю.

Проте участь громадянського суспільства у наданні соціальних послуг:

- гарантує, що впроваджувана політика ґрунтується на діалозі та відображає реальну ситуацію на місцях та обсяг очікувань різних зацікавлених сторін, включаючи історично виключені;

- допомагає досягти консенсусу шляхом прозорих широких консультацій, зменшення напруженості під час реалізації політики;

- створює законність для політик, які потім належать і захищаються громадянами;

- допомагає зміцнити інститути громадянського суспільства, надавши громадянам можливість ефективно взаємодіяти та боротися зі складнощами формування політики.

Загалом, участь ОГС та громадян у політичних процесах сприяє доброму управлінню, зміцнює державні інституції та демократичні цінності нації та інших зацікавлених державних структур. Для досягнення цього сьогодні та в майбутньому уряди та майбутні урядові структури та структури повинні бути відкритими до партнерських відносин на всіх рівнях та до критичного підходу громадянського суспільства, щоб спільно прагнути до спільних та основних соціальних цілей.

Висновки до розділу 3.

1. Ефективне виконання органами місцевої влади неможливе без володіння інформацією щодо усього спектру місцевих ресурсів та збалансованого управління ними. Оптимізація використання ресурсного потенціалу з позицій ресурсного забезпечення програм розвитку регіону має стати основним завданням органів місцевої влади. У реалізації завдань соціального захисту важливу роль відіграє не лише фінансове забезпечення, а й інші негрошові ресурси.

2. Серед викликів, що чинять вплив на ресурсне забезпечення соціального захисту населення, виокремлено: обмеженість фінансових та матеріально-технічних ресурсів; недостатня комп'ютерізація процесів та забезпеченість всіма необхідними технічними засобами; перевантаженість

нормативно-правової бази; розрізненість установ та організацій, що опікуються особами, які потребують підтримки; відсутність кадрового забезпечення або недостатня кадрова кваліфікація й компетентність; відсутність єдиної системи, яка б обліковувала різні категорії отримувачів соціальних послуг; недостатній рівень співпраці органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства; недостатня інноваційність сфери надання соціальних послуг; низька активність залучення і співпраці у сфері надання соціальних послуг внаслідок низької поінформованості.

3. Для гармонізації ресурсного забезпечення соціального захисту населення запропоновано:

щодо економічних ресурсів – зростання частки страхових відносин; залучення коштів недержавного сектору через фандрайзинг, краудфандинг, механізм відсоткового розподілу; соціальне підприємництво як важливий елемент соціально-економічного розвитку місцевого простору; державно-приватне партнерство як механізм організаційно-фінансової взаємодії між ОМС, членами громади й суб'єктами господарювання; співпраця громад як зміна традиційних споживацьких настроїв щодо вирішення існуючих у громаді проблем;

щодо нормативно-правових ресурсів – перегляд існуючої нормативно-правової бази спрямований на забезпечення логічної пов'язаності нормативно-правових документів та упорядкування видів соціальної підтримки;

щодо адміністративного ресурсу – подальша інтеграція та децентралізація соціальних послуг шляхом: синергетичної взаємодії застосовуваних інструментів; налагодження співпраці з партнерами; делегування окремих послуг неурядовим партнерам; орієнтування на попит, а не на пропозицію, що передбачає зворотній зв'язок із реципієнтами;

щодо інноваційного ресурсу – створення соціальних змін шляхом інновацій соціального попиту, фокусування на інноваціях для суспільства в

цілому, орієнтація на суспільні зміни, застосування елементів європейських стандартів соціального захисту населення;

щодо інформаційних ресурсів – накопичення, споживання та використання інформації задля створення упорядкованої системи знань шляхом залучення усіх відповідних зацікавлених осіб щодо вирішення проблемних питань, співпраці та зв'язку між наукою та практикою.

Під механізмом модернізації системи управління процесами соціального захисту населення слід розуміти комплементарний вплив на процеси утворення, накопичення та використання наявних ресурсів, котрі враховують особливості як зовнішнього так і внутрішнього середовища.

4. Стійкість систем соціального захисту є зростаючою проблемою в усьому світі. Саме тому важливим аспектом в процесі гармонізації розвитку регіонів України є використання досвіду європейських країн, що вже пройшли шлях узгодження соціальних потреб жителів із економічним розвитком, досягнувши як соціальних так і економічних цілей.

5. Серед елементів європейських стандартів соціального захисту населення щодо підвищення якості та ефективності соціальних послуг варто виокремити наступні:

- інтеграція соціальних послуг, як ряд заходів, що здійснюються для досягнення ефективної координації між розрізненими послугами та поліпшення результатів їх застосування до користувачів;

- діджиталізація надання послуг, як інструмент підвищення ефективності послуг для споживачів та допомоги професіоналам у прийнятті рішень;

- маркетизація послуг, як інструмент посилення конкуренції у сфері надання соціальних послуг, а відповідно й підвищення якості та зменшення витрат;

- залучення інститутів громадянського суспільства до послуг з догляду та «освіти протягом усього життя», як інструмент поліпшення доступності

послуг, посилення соціальної активності членів громади, профілактики спадкової бідності та безробіття;

- застосування соціального картографування не лише в якості інструмента створення соціальної бази даних, а й як інформаційного ресурсу в процесі залучення неурядових постачальників соціальних послуг до проблемних територій;

- збалансоване поєднання пасивної та активної соціальної політики як інструмент гармонізації розвитку потенціалу громади;

- дозвіл на тимчасову роботу у період перебування на обліку безробітними особами, як інструмент профілактики довготривалого безробіття та збереження зв'язку із ринком праці.

6. Повноваження у сфері надання соціальних послуг в умовах переформатування владних повноважень мають бути засновані на: гармонізації відносин за принципом «ефективна громада – конкурентоздатні регіони – розвинута держава»; локалізації соціальної сфери з підтримкою міжмуніципального співробітництва, соціального підприємництва, державно-приватного партнерства; мотивації територіального розвитку з реалізацією конкурентних переваг регіонів; залучення місцевих ініціатив до розв'язання соціальних питань.

7. Пріоритетними напрямками в процесі модернізації сфери надання соціальних послуг мають стати: підвищення рівня зайнятості та скорочення тривалості безробіття; зменшення глибини бідності та запобігання її спадковості; адекватна підтримка доходів з доступом до якісних послуг та інклюзивного ринку праці; скорочення нерівності у можливостях; зміцнення спроможності громадян до активної участі у житті суспільства та економіці; досягнення конструктивного та соціально-відповідального діалогу.

Список використаної літератури до розділу 3

1. О. Берданова. Базове навчання кандидатів на участь у мережі. Матеріали до курсу № 5. Ресурсне забезпечення регіонального та місцевого розвитку. Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального та місцевого розвитку. Київ, 2014 рік.
2. Бюджет України 2019. Статистичний збірник. Міністерство фінансів України. Київ – 2020.
3. Social protection statistics – overview. [Електронний ресурс] URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_overview#Social_protection_receipts.
4. К. Ковязіна. Щодо оптимізації системи надання соціальних послуг на місцевому рівні. Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс] URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111Zapiska-sotsposlugi-OTG-Kovyazina-%282%29-4ef9e.pdf>.
5. Деліні М.М. Фандрайзинг та донорство як інструменти реалізації соціально-економічної відповідальності підприємництва. [Причорноморські економічні студії](#). - 2017. - Вип. 23. - С. 75-78. [Електронний ресурс] URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_23_16.
6. Новые практики привлечения внутренних финансовых ресурсов организациями гражданского общества в Европе. European Center for Not-for-Profit Law. URL: <https://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2014/10/NOVYE-PRAKTIKI-PRIVLECHENIYA-VNUTRENNIH-FINANSOVYH-RESURSOVOGO-V-EVROPE.pdf>.
7. Посібник з фандрейзингу для бізнес-об'єднань: посібник / Бабій О.Я. – Київ: 2017 – 168 с.
8. Ревко А.М. освітня домінанта у парадигмальному вимірі соціогуманітарного простору регіону : монографія / А.М. Ревко. – Чернігів : видавець Бригинець О.В., 2019. – 354 с.

9. Сутність, ознаки та переваги механізму ДПП. [Електронний ресурс] URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=196d3373-eb07-4834-a61e-b3608f28eb22&title=SutnistDerzhavnoprivatnogoPartnerstva>.
10. Стан здійснення ДПП в Україні. [Електронний ресурс] URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>.
11. Про співробітництво територіальних громад. Закон України від 17.06.2014 року № 1508-VII. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.
12. Врублевський О. Про роль міжмуніципального співробітництва у становленні та розвитку громад. [Електронний ресурс] URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13041>.
13. Реєстр договорів по співробітництву територіальних громад. [Електронний ресурс] URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/reyestr/reyestr/>.
14. Мірослав Ольчак, Катажина Ростек. Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах. : посібник – Київ, 2019. – 57 с.
15. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с. – Бібліографія: с. 104.
16. Система соціальних послуг в Україні. Звіт-моніторинг. Бюро соціальних та політичних розробок. 2015 – 27с.
17. Оліфіренко Л., Коваль К. Удосконалення методичних підходів оцінювання ефективності соціальної допомоги у контексті політики подолання бідності та нерівних можливостей населення України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Вип. 3. С. 98-110.
18. European system of integrated social protection statistics – ESSPROS. Manual and user guidelines. [Електронний ресурс] URL:

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/7766647/KS-GQ-16-010-EN-N.pdf/3fe2216e-13b0-4ba1-b84f-a7d5b091235f?t=1481293080000>.

19. Оцінювання адаптивності національної моделі надання соціальних послуг до європейських стандартів. Modern Science - Moderní věda. - Praha. - Česká Republika. - 2020. - № 10 – с. 81-95 ISSN 2336-498X. - Scholar Google. - eLIBRARY.RU (РИНЦ).

20. Guide to social innovation. Regional and Urban Policy. European Commission. February 2013.- 72 с. [Електронний ресурс] URL: https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/759/download_en%3Ftoken=mNGSe_T7.

21. Social innovation: inspiration practices supporting people throughout their lives. European Union, 2020. – 68 p. [Електронний ресурс] URL: https://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/doc_sosa_social_innovation/eu_def/adjuntos/KE0320672ENN.en_d2.pdf.

22. Степаненко В.П. Інформаційне суспільство // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12462.

23. Про стандартизацію. Закон України від 05.06.2014 № 1315 VII. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.

24. Загальна декларація прав людини ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. [Електронний ресурс] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

25. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. [Електронний ресурс] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

26. Європейський кодекс соціального забезпечення. Кодекс, Міжнародний документ від 16 квітня 1964 року Рада Європи. [Електронний ресурс] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329#Text.

27. Guidance in social responsibility. Discovering ISO 26000. [Електронний ресурс]

URL: <https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/store/en/PUB100258.pdf>.

28. ISO 9001 Debunking the myths. [Електронний ресурс] URL: <https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/store/en/PUB100368.pdf>.

29. Соціальна відповідальність (SA8000). Міжнародний стандарт. від 01.10.2007 № 0015697-07. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07#Text>.

30. Review of the social situation and the development in the social protection policies in the Member States and the Union 2019 Annual Report from the Social Protection Committee. European Union, 2019. doi:10.2767/963589. [Електронний ресурс] URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a080fcfb-01f3-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en>.

31. Integrated social services in Europe. A study looking at how local public services are working together to improve people's lives. [Електронний ресурс] URL: http://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/IntegratedServicesReport_FINAL.pdf.

32. Ensuring that digital public social services leave no one behind. [Електронний ресурс] URL: <https://www.esn-eu.org/news/ensuring-digital-public-social-services-leave-no-one-behind>.

33. Post 2020: Local Action in a Changing World. No 17, Winter 2019. [Електронний ресурс] URL: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/cms/farnet2/sites/farnet/files/publication/farnetmag17_en_web.pdf.

34. The sustainable development agenda: the role of social services. Policy briefing. [Електронний ресурс] URL: https://www.esn-eu.org/sites/default/files/2020-06/PolicyBrief_SDG11_0.pdf.

35. Estonia allows temporary employment for people registered as unemployed. ESPN Flash Report 2020/72. DECEMBER 2020. MERILEN LAURIMÄE – European social policy network December 2020.

36. Recruitment & Retention in Social Services. Unlocking the Sector's Job Creation Potential. A report by Social Services Europe Author: Jane Lethbridge. [Електронний ресурс] URL: https://80cf426a-4e57-48e6-a333-91f4b1dbdd1a.filesusr.com/ugd/9f45fc_bea7508e73f4c57b43b3a19b1fe07ac.pdf.

37. The role of Civil Society Organisations in 2050 and beyond Contribution from UNESCO's Collective Consultation of NGOs on Education 2030 to UNESCO's Futures of Education Initiative. March 2021. [Електронний ресурс] URL: https://en.unesco.org/system/files/the_role_of_csos_in_2050_and_beyond.pdf.

38. The administration and you. A handbook. Principles of administrative law concerning relations between individuals and public authorities. Council of Europe, October 2018. ISBN 978-92-871-8736-9. – 70 p.

39. Аналітична записка щодо моделей організації надання адміністративних послуг соціального характеру (АПСХ). [Електронний ресурс] URL: <https://pravo.org.ua/ua/news/20874860-do-obgovorennya-analichna-zapiska-schodo-modeley-organizatsiyi-nadannya-administrativnih-poslug-sotsialnogo-harakteru-apskh>.

40. Парадокси децентралізації: централізація соцзахисту? [Електронний ресурс] URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12899?page=4/>.

41. The Role of the Third Sector in Delivering Social Care. Helen Dickinson, Kerry Allen, Pete Alcock, Rob Macmillan and Jon Glasby. School for Social Care Research, 2012. – 41 p. [Електронний ресурс] URL: <http://eprints.lse.ac.uk/43538/1/The%20role%20of%20the%20third%20sector%20in%20delivering%20social%20care.pdf>.

42. Third sector of social action in 2015: impact of the crisis. Executive summary. November 2015. [Електронний ресурс] URL: https://www.plataformaong.org/ARCHIVO/documentos/biblioteca/1551867381_study-the-third-sector-social-action-2015-the-crisis-impact-executive-summary.pdf.

43. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія / М.П. Бутко. – Київ: АМУ, 2016 – 452 с.

44. Brian Munday. European social services: A map of characteristics and trends University of Kent. [Електронний ресурс] URL: <https://panyjyxaquzivub.pictureperfectpdf.icu/european-social-services-book-6815ir.php>.

45. Decentralization and Provision and Financing of Social Services: Concept and Issues. Cecilia Ugaz. Working Paper № 130 April 1997. [Електронний ресурс] URL: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/WP130.pdf>.

46. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України. Постанова КМУ від 26.08.2020 № 78. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF#n44>.

47. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671–VIII. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

48. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України». Постанова КМУ від 17.06.2015 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>.

49. Public-Private Partnerships. Reference Guide Version 2.0. [Електронний ресурс] URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/600511468336720455/pdf/903840PP0Refe0Box385311B000PUBLIC0.pdf>.

50. About Public-Private Partnerships. [Електронний ресурс] URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/about-public-private-partnerships>.

51. The Municipal Public-Private Partnership Framework. The World Bank. [Електронний ресурс] URL: https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/sites/ppp.worldbank.org/files/2020-02/World%20Bank_Municipal%20PPP_Module%2014_Content.pdf.

52. Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга. Під загальною редакцією Валерія Кокотя. – К., 2020. – 98 с.

53. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства. Роз'яснення Міністерства юстиції України від

24.01.2011. [Електронний ресурс] URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-11#Text>.

54. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Постанова КМУ від 03.11.2010 № 996. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано механізми удосконалення надання соціальних послуг в Україні, що дозволило зробити висновки концептуального та науково-практичного характеру:

1. На основі узагальнення наявних наукових досліджень запропоновано розширити поняття «соціальні послуги» та визначати його як сукупність відносин щодо економічної, екологічної та соціальної складової розвитку регіону, спрямовану на гармонізацію суспільних відносин, котрі сприяють підвищенню добробуту та рівня якості життя населення.

2. Дослідження особливостей надання соціальних послуг у країнах ЄС дало підстави стверджувати, що основними перешкодами щодо ефективного надання послуг як в Україні так і інших європейських країнах є недофінансування; брак кваліфікованих кадрів; недостатня ефективність сфери надання соціальних послуг на місцевому рівні внаслідок регіональних диспропорцій; переважання грошових трансфертів; необхідність адаптування наявного спектру послуг до викликів сучасності, що пов'язані із зміною демографічної структури, сфери зайнятості внаслідок технологічного розвитку та цифровізації, глобалізації; відсутність чіткого розподілу владних обов'язків; недостатня інтеграція послуг. А серед інструментів, що застосовуються європейськими країнами для подолання описаних перешкод вартими на увагу щодо адаптації до діючої практики України є наступні: децентралізація надання соціальних послуг, деїституалізація послуг із догляду, поєднання пасивної й активної соціальної політики.

3. Охарактеризовано особливості функціонування сфери надання соціальних послуг в Україні, що дозволило сформувати відповідний механізм. Механізм надання соціальних послуг, метою якого є створення ефективного та дієвого ринку надання соціальних послуг, функціонує з дотриманням загальних та спеціальних принципів, коло яких розширено, з урахуванням факторів внутрішнього та зовнішнього впливу та з огляду на сприятливі й

стримуючі умови. Невід'ємною складовою механізму є урахування сукупного соціального ефекту використання інструментів надання соціальних послуг до їх суспільно-корисної вартості та суспільного економічного ефекту заходів, наданих учасникам соціальних послуг по відношенню до потреб клієнтів.

4. Проведено оцінку тенденцій демографічної структури населення України, яка дозволила ідентифікувати основні виклики: Україні притаманний процес депопуляції, а відповідно й зменшення щільності населення, проте на регіональному рівні зміни загальної чисельності населення певною мірою можуть бути пов'язані й з міграцією у межах національної території; загальний коефіцієнт народжуваності в Україні постійно зменшується, проте значення його у сільській місцевості є дещо вищим за відповідне значення у міській місцевості; спостерігаються значні зміни вікової структури – скорочується частка працездатного населення, а постійно зростаючий коефіцієнт вікової залежності вказує на переважання осіб у віці 65 років і старше над дітьми.

5. Дослідження основних тенденцій у сфері зайнятості населення, дозволило зробити наступні висновки: рівень зайнятості серед працездатного населення України зростає досить повільно та є недостатнім для подолання викликів скорочення та старіння населення; частка працюючих осіб у домогосподарствах дещо збільшується лише у великих містах та сільській місцевості, а відповідний показник серед домогосподарств маленьких міст залишається майже незмінним; серед економічно неактивного населення переважають жінки, до того ж значна їх частка припадає на мешканок сільської місцевості; серед причин економічної неактивності як для жінок так і для чоловіків найбільш вагомими визначено вихід на пенсію, навчання за денною формою та виконання домашніх обов'язків, проте частка жінок, які є економічно неактивними внаслідок виконання домашніх обов'язків більш ніж у п'ять разів перевищує відповідну частку серед чоловіків; серед економічно неактивних осіб найбільшу частку складають особи, які мають повну загальну середню освіту, а найменшу частку – із базовою вищою освітою; майже чверть

домогосподарств України покладають відповідальність за власний добробут виключно або переважно на державу.

6. Проаналізовано та представлено структуру надання соціальних послуг в Україні за наступними аспектами: за формою надання соціальних послуг; за цілями державної соціальної політики; в залежності від провайдера соціальних послуг; за цільовими групами клієнтів соціальних послуг.

7. Розроблено концептуальний підхід до комплексного інтегрального оцінювання рівня модернізації сфери надання соціальних послуг, котрий дозволяє провести методологічно коректні зіставлення та ранжування регіонів як за рівнем модернізації сфери надання соціальних послуг, так і за окремими його складовими – рівнем модернізації стану економічної сфери, демографічної складової та сфери зайнятості. Здійснено моніторинг рівня модернізації сфери надання соціальних послуг, за результатами рейтингової оцінки якого автором виділено 4 групи регіонів: з високим РМСП, з РМСП вище середнього, із середнім та низьким РМСП. Проведено рейтингове оцінювання регіонів за динамічними змінами рівня модернізації сфери надання соціальних послуг і виділено стабільні регіони; регіони, що тяжіють до стабільності; регіони, рейтинги яких характеризуються різким підйомом/спадом; регіони, рейтинги яких суттєво змінювалися у різних напрямках.

8. Окреслено виклики щодо ресурсного забезпечення соціального захисту населення в умовах переформатування владних повноважень. З метою подальшого удосконалення, запропоновано наступні інституціональні механізми удосконалення управління ресурсами соціального захисту населення: альтернативні джерела фінансування; траєкторія перегляду існуючої нормативно-правової бази; шляхи інтеграції та децентралізації соціальних послуг; вдосконалення інноваційного ресурсу соціального захисту; ефективне використання інформаційного ресурсу. Представлено механізм модернізації системи управління процесами соціального захисту населення.

9. Проаналізовано основні джерела стандартів соціального захисту населення. Узагальнено ключові аспекти моніторингу соціальної ситуації в ЄС. Обґрунтовано ефективність застосування низки елементів європейських стандартів соціального захисту – інтеграція послуг, діджиталізація надання послуг, маркетизація послуг, залучення інститутів громадянського суспільства до надання послуг із догляду та «освіти протягом усього життя», використання соціального картографування, досягнення балансу пасивної та активної соціальної політики, впровадження дозволу на тимчасову роботу серед зареєстрованих безробітних – щодо підвищення якості та ефективності соціальних послуг в Україні.

10. Аргументовано авторську позицію щодо повноважень у сфері надання соціальних послуг в умовах переформатування владних повноважень, які мають бути засновані на: гармонізації відносин за принципом «ефективна громада – конкурентоздатні регіони – розвинута держава»; локалізації соціальної сфери з підтримкою міжмуніципального співробітництва, соціального підприємництва, державно-приватного партнерства; мотивації територіального розвитку з реалізацією конкурентних переваг регіонів; залучення місцевих ініціатив до розв'язання соціальних питань. Розроблено управлінську модель щодо ролі органів виконавчої влади, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства в удосконаленні механізмів надання соціальних послуг населенню України.